

E-ISSN: 2536 - 4464

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL**

Yıl/Year: 2024

Cilt/Volume: 14

Sayı/Number: 02

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL**

İmtiyaz Sahibi / Publisher

Prof. Dr. Alptekin YASIM
Rektör / Rector

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali Haluk PINAR (Baş Editör / Editor-in-Chief)
Doç. Dr. Arif Selim EREN (Editör Yardımcısı / Assistant Editor)
Doç. Dr. Fedayi YAĞAR (Editör Yardımcısı / Assistant Editor)
Prof. Dr. M. Mustafa KISAKÜREK (Alan Editörü / Field Editor)
Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Alan Editörü / Field Editor)
Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ (Alan Editörü / Field Editor)
Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL (Alan Editörü / Field Editor)
Prof. Dr. Abdullah SOYSAL (Alan Editörü / Field Editor)
Prof. Dr. Ali Çağlar ÇAKMAK (Alan Editörü / Field Editor)

Sekreteryaya / Secretary

Arş. Gör. Şevval Nur MERİÇ

KSÜ İİBF DERGİSİ / KSÜ JOURNAL OF EASF

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Avşar Yerleşkesi
46100 KAHRAMANMARAŞ

Tel: (0344) 300 4539

Fax: (0344) 300 4539

<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr>

iibfdergisi@ksu.edu.tr

E-ISSN: 2536-4464

Yayın Türü / Type of Publication

Online Süreli Yayın-Ulusal Hakemli Dergi
Online Periodical-National Peer-Reviewed Journal

Dizgi / Type Setting

Arş. Gör. Şevval Nur MERİÇ

Aralık/ December 2024

DANIŞMA KURULU* / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Osman PEKER	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Harun UÇAK	Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ALKIN	Altınbaş Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan GEGEZ	Altınbaş Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür TONUS	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Erineç YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Majed R. MUHTASEB	California State Polytechnic University
Prof. Dr. Arthur T. DENZAY	Claremont Graduate University
Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan KOCAGÖZ	FOM University of Applied Sciences
Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Murat TAŞDEMİR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ertuğrul KIZILKAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Burak ATAMTÜRK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. F. Bahar ŞANLI GÜLBAHAR	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Seyhun DOĞAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Aydan KANSU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Esra NEMLİ ÇALIŞKAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. N. Alkan SOYAK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Suat OKTAR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇOKGEZEN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir EROĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nurdan ASLAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut TEKÇE	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Barış TEKİN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Başak YÜCEMEMİŞ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz BAHÇEKAPILI	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Erişah ARICAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsüm AKALIN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe GÜNER	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay YILMAZ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Pirtini	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail TUNCER	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Güzin ERLAT
Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU
Prof. Dr. Kerem ALKİN
Prof. Dr. M. Kabir HASSAN
Prof. Dr. Tony ROYLE
Prof. Dr. Dulambaeva Raushan
TLEGENKOVYNA
Prof. Dr. Marmontova Taisiya
VİKTOROVNA
Doç. Dr. Hakan HOTUNLUOĞLU
Doç. Dr. Tayfur BAYAT
Doç. Dr. Selman YILMAZ
Doç. Dr. Mehmet Akif İÇKE
Doç. Dr. Başak Turan İÇKE
Doç. Dr. Jale Yalınpala ÇOKGEZEN
Doç. Dr. Semiha AYTEMİZ
Doç. Dr. İlkey YILMAZ
Doç. Dr. Erkan AKTAŞ
Doç. Dr. Selim KAYHAN
Doç. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN
Doç. Dr. Masumova Nigyar
RAGHİMOVNA
Doç. Dr. İbrahim ALİYEV

Doç. Dr. Yessirkepova Madina
MEIRBEKOVNA

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Türkiye İhracatçılar Meclisi
University of New Orleans
University of York
Devlet İdareciliği Akademisi

Astana International University

Adnan Menderes Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Moskova Devlet Uluslararası
İlişkiler Enstitüsü
Azerbaycan Turizm ve
Menecment Universiteti
Almaty Management University

* İsimler unvan ve üniversite isimleri esas alınarak alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

BU SAYININ HAKEMLERİ* / REFEREES

Prof. Dr. Fikriye YILMAZ	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Mustafa PAKSOY	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Mete	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan AKAR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Şerife GÜZEL	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat TOPER	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Akif ERİŞEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Tuncer OKUMUŞ	İstiklal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sema DÖKME YAĞAR	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuba AKAR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Oğuz Emre BALKAR	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Uğur ATALAR	Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi

* İsimler unvan ve soyisim esas alınarak alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

ABOUT THE JOURNAL

- KSU Economic and Administrative Sciences Journal is a peer-reviewed online journal that is written Turkish or English and published 2 times in a year (June and December).
- With publication of journal, it is intended to increase communication and information sharing among researchers, professionals, academics and policy makers and to work financial and economic system effectively.
- All articles submitted to journal should not have been published or submitted for publication in other journals. Studies presented in scientific congresses and symposia can publish. Some types of submissions are original research, review articles, case report Project, presentation and book review (provided that article format).
- Firstly, articles are assessed by editor. If articles deemed appropriate in terms of subject matter and content, editor sends them two referees. However, in case of disagreement between the two referees, article is evaluated by the Editorial Board and editorial board decides whether publish or not. In case of asking for correction, author has to send corrections within 15 days.
- All rights' of accepted articles belong to KSU Economic and Administrative Sciences Journal. Authors are responsible for thoughts and opinions mentioned in articles. Published articles can be used by quoting as authority.
- Articles should be e-mailed to **iibfdergisi@ksu.edu.tr**
- The adress is **KSU Journal of EASF, Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Avsar Campus, 46100 KAHRAMANMARAŞ**

DERGİ HAKKINDA

- KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, iktisadi ve idari bilimlere ait bilim dalları ve bölümlere ilişkin Türkçe veya İngilizce yazılmış, literatüre katkıda bulunacak özgün makalelerin yer aldığı yılda 2 kez (Haziran ve Aralık) elektronik olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.
- Derginin yayımlanmasıyla; akademisyenler, profesyoneller, araştırmacılar ve politika yapıcılar arasındaki iletişimin ve bilgi paylaşımının artırılarak, finansal ve ekonomik sistemin etkin çalışmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.
- Yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin başka bir yayın organında yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gereklidir. Bilimsel kongre ve sempozyumlara bildiri olarak sunulmuş çalışmalar da yayımlanabilir. Dergide yayımlanması için gönderilecek çalışma türleri şunlardır: Özgün araştırma ve inceleme makaleleri, derleme makaleler, olgu sunumu, proje tanıtımı, kitap tanıtımı (Makale formatı olması şartıyla).
- Makaleler editörler tarafından konu, şekil ve içerik yönünden değerlendirilip uygun görülenleri iki hakeme gönderilir. Ancak, hakem raporları arasında görüş ayrılığı varsa, makale Editörler Kurulu tarafından değerlendirilerek, yayımlanması ya da yayımlanmamasına karar verilir. Düzeltme istenilmesi durumunda, yazarın ilgili düzeltmeleri yaparak en geç 15 gün içerisinde dergiye göndermesi gerekmektedir. Ampirik çalışmalarda gerekli görüldüğü hallerde yazardan kullandığı veri ve bilgisayar kodları istenebilir.
- Yayımlanması kabul edilen makalelerin bütün hakları KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisine aittir. Makalelerde belirtilen düşünce ve görüşlerin tamamından yazarları sorumludur ve söz konusu düşünce ve görüşler KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini bağlamaz. Dergide yayımlanan makalelerden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinde yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin, iibfdergisi@ksu.edu.tr adresine elektronik ortamda gönderilmesi gereklidir.
- Adres; **KSÜ İİBF DERGİSİ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Avşar Yerleşkesi, 46100 KAHRAMANMARAŞ**tır.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Çevre Teknolojileri ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Karbondioksit Emisyonu İle İlişkisi: Türkiye Örneği

1

The Relationship of Environmental Technologies and Renewable Energy Consumption with Carbon Dioxide Emissions: The Case of Turkey

Ayşe ERYER

Lojistik Performans Ölçütleri ve 2007-2023 Yılları Arasında Türkiye'nin Performansı

19

Logistics Performance Measures and Turkey's Performance between 2007-2023

Hasan YAPRAK

Yetenek Yönetimi Konulu Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

37

Bibliometric Analysis of Studies on Talent Management

Kevser ÖZYAŞAR, İsmail BAKAN

Sağlık alışanlarının Sağlık Turizmi Farkındalıklarının Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Kahramanmaraş İli rneği

61

Examination of Healthcare Professionals' Awareness of Health Tourism According to Some Demographic Variables: Kahramanmaras Province Example

Esra ALTIPARMAK, Abdullah SOYSAL

Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmet Kurumları: Darüleytam rneği

87

Social Service Institutions in The Ottoman Period: The Example of Darüleytam

Emine NAZLI

Sağlık Sistemlerine Güvensizliğin Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışına Etkisi

101

The Effect of Distrust in Health Systems on HealthCare Demand Procrastination Behavior

Fatma ÇİFTÇİ KIRAÇ

Araştırma Makalesi / Research Article

Çevre Teknolojileri ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Karbondioksit Emisyonu İle İlişkisi: Türkiye Örneği

Ayşe ERYER¹

Öz

Çevresel kirlilik, doğadaki bütün canlıların hayatını olumsuz bir şekilde etkileyen küresel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle doğada yenilenemeyen enerji kaynaklarından biri olan fosil yakıtların kullanılması, karbondioksit emisyonunun ortaya çıkardığı çevresel kirlilik yoluyla toplum sağlığını olumsuz bir şekilde etkilemekte, yaşam kalitesini düşürmekte ve küresel ısınmaya sebebiyet vermektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının ve çevre teknolojilerinin kullanımının artması çevresel kirlilik ile mücadele etmede önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda çalışmada Türkiye için çevre teknolojileri- yenilenebilir enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonu ilişkisi 1990-2020 dönemi için incelenmiştir. ARDL sınır testi ve FMOLS tekniğinden yararlanılmıştır. ARDL analizi sonuçlarına göre, hem kısa hem de uzun dönemde çevre teknolojileri ve yenilenebilir enerji tüketimindeki artış karbondioksit emisyonunu azaltmakta iktisadi büyümedeki artışlar ise karbondioksit emisyonunu artırmaktadır. FMOLS bulgularında ise benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Hem yenilenebilir enerji tüketimi hem de çevre teknolojileri kullanımı karbon emisyonunu azaltmada önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Teknolojileri, İnovasyon, Türkiye

The Relationship of Environmental Technologies and Renewable Energy Consumption with Carbon Dioxide Emissions: The Case of Turkey

Abstract

Environmental pollution is a global problem that negatively affects the lives of all living things in nature. In particular, the use of fossil fuels, one of the non-renewable energy sources in nature, adversely affects public health, reduces the quality of life and causes global warming through environmental pollution caused by carbon dioxide emissions. Increasing the use of renewable energy sources and environmental technologies is important in combating environmental pollution. In this context, this study analyzes the relationship between environmental technologies, renewable energy consumption and carbon dioxide emissions for Turkey for the period 1990-2020. ARDL bounds test and FMOLS technique were utilized. According to the results of ARDL analysis, in both the short and long run, increases in environmental technologies and renewable energy consumption decrease carbon dioxide emissions, while increases in economic growth increase carbon dioxide emissions. FMOLS results show that similar results are obtained. Both renewable energy consumption and the use of environmental technologies play an important role in reducing carbon emissions.

Key Words: Environmental Technology, Innovation, Türkiye

¹ Dr, e-posta: ayse_zabun46@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6556-1605

1.GİRİŞ

Günümüz dünyasında yaşanan iktisadi faaliyetler ve nüfus artışı çevresel kirliliğin artmasına neden olmakta ve bu konunun daha fazla dikkat çekilmesine sebebiyet vermektedir. (Esen vd., 2021). Buradan hareketle, çevresel kirliliği azaltmaya ilişkin çalışmalar ülkelerin ana gündemleri içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmalardan biri de inovasyonlar ve bunun türü olan çevresel teknolojik inovasyonlardır.

İnovasyon kelimesi 2002 yılında OECD tarafından yayınlanan raporda yayınlanmıştır. Bu raporda inovasyon yeni ürünler ve teknoloji sayesinde geliştirilmiş olan ürünler ve süreçler olarak ifade edilirken, sonraki dönemlerde yayınlanan raporlarda pazarlanabilir ve örgütsel yenilikler olarak ifade edilmektedir (Yiğit, 2014: 251-252; Çakmak ve Yıldız, 2018: 2).

İktisadi büyümenin belirleyicileri sıklıkla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu kapsamda ülkeler doğal kaynak, beşeri sermaye yatırımları ile beraber teknolojik yatırımlarla üretim faktörlerinin etkinliğini artırma çabası göstermektedirler (Aydın ve Artan, 2021: 1114). Bu doğrultuda Schumpeter(1939) çalışmasında iktisadi büyümenin inovasyon ile ilişkili olduğunu, Romer(1986) çalışmasında ise Ar-Ge faaliyetlerinin, beşeri sermayenin, teknolojik gelişmenin faktör verimliliğini artırabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu durumun ise yoğun bir biçimde kullanılan enerji kaynaklarından dolayı çevresel kirliliğin artmasına sebep olabileceği savunulmaktadır (Gültekin, 2023: 27).

İktisadi büyüme ve çevresel kirlilik ilişkisi Kuznets(1955)'in öne sürmüş olduğu iktisadi büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ters U ilişkisine dayanmaktadır. Grossman ve Krueger(1991) tarafından çevreye uyarlanarak iktisadi büyüme ve çevresel kalite arasındaki ters U ilişkisi ele alınmaya başlanmıştır. Çevresel Kuznets hipotezi olarak nitelendirilen bu hipoteze göre, iktisadi büyümenin ilk safhalarında çevresel kirliliğin arttığı, iktisadi büyüme belirli bir noktaya ulaştıktan sonra çevresel kirliliğin azaldığı belirtilmektedir (Lin ve Zhu, 2019:1507). Son dönemlerde çevresel kirlilik artışından dolayı çevre ile problemlerin etkisini ortadan kaldırmak için ulusal ve uluslararası düzeyde bazı akademik düzenleme ve anlaşmaların yapıldığı ve bunu yaparken de iktisadi araçlardan faydalandığı görülmektedir. Bu araçlardan bir tanesi yenilenilebilir enerji tüketimi diğeri de teknolojik inovasyonlar olarak değerlendirilmektedir (Işık ve Kılıç, 2014: 323; Yiğit, 2014:260)

İnovasyonlar sosyo ekonomik açıdan ortaya çıkardığı faydalar bakımından hem insanların refah seviyesini artırmakta hem de yeni kaynaklar oluşturarak sürdürülebilirliğe de katkı sağlamaktadır. İnovasyon türlerinden biri de çevresel inovasyon olarak literatürde yer almaktadır. Çevresel inovasyonun sürdürülebilirliğe katkısının önemli olduğu belirtilmektedir. Çevresel inovasyon, yeşil inovasyon, eko inovasyon olarak da nitelendirilmektedir (Külahi ve Kazan, 2022: 78). Çevresel inovasyonlar, çevreye faydası olan ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan yeni ya da değiştirilmiş süreç, uygulama, sistem ve ürünleri içermektedir (Yiğit, 2014: 253). Bu inovasyonlar, doğal kaynakların etkili ve verimli kullanılmasını, kaynak tasarrufunu, çevresel etkilerin azaltılmasını amaç edinmektedir. Dolayısıyla bu türdeki yapılar, bireylerin refah seviyesini artırarak, ekonomik ve sosyal fayda sağlamaktadır. Kaynakların verimli kullanılması, öncelik olarak enerji kaynakları olmak üzere, yeni bir kaynak bulunmasına eş değer bir etki meydana getirmekte bu da bireylerin çevre üzerindeki ortaya çıkaracağı baskıyı minimize eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre ile ilgili inovasyon, çevre üzerindeki baskıyı azaltan üretim aşamaları olarak da nitelendirilmektedir (Esen, vd., 2023: 37). Ar-Ge harcamaları, inovasyon sayıları, verimlilik değişimleri, patent sayıları çevresel inovasyon göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (Bal, 2019: 17).

Bu çalışmada çevresel teknolojinin ve yenilenebilir enerji tüketiminin karbon emisyonu üzerindeki etkisi 1990-2020 dönemi için ARDL Sınır Testi ve FMOLS tahmin yöntemiyle ortaya koyulmuştur. Çalışmada literatür ele alındığında çevresel inovasyonların ekolojik ayak izi, karbon ayak izi üzerindeki

etkisi ele alınmış ve daha çok OECD ülkeleri, G-20 ülkeleri ve inovasyon alanında önde olan ülkelerin çalışıldığı veya Türkiye'nin de bu ülke gruplarında değerlendirildiği görülmektedir. Bu konunun Türkiye perspektifinden ele alındığı çalışmaların az sayıda olması çalışmanın ana motivasyonunu oluşturmaktadır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda çalışmada giriş bölümünü takiben konuyla ilgili teorik çerçeve ele alınmış ve çevresel teknoloji ve çevresel kalite ilişkisinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde güncel literatür taramasına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde veri seti ve metodoloji tanıtılarak ampirik bulgular ortaya koyulmuştur. Son olarak ise elde edilen bulgular çerçevesinde değerlendirmeler ve politika önerileri ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. İnovasyon ve Çevresel İnovasyonun Kavramsal Çerçevesi

Günümüzde adını sık bir şekilde duyduğumuz inovasyon kavramının iktisat literatüründe kullanılması Schumpeter ile başlamıştır. Literatürde inovasyon kavramıyla ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Farklı dönemlerde ele alınan bu tanımlamalar inovasyon kavramının ne kadar geniş bir kapsama sahip olduğunu göstermektedir. Bu tanımlardan bazıları şu şekilde özetlenmektedir:

İnovasyon kavramını ele alan Schumpeter'e göre bu kavram yeni bir üretim yöntemi, yeni ürün ya da malzeme veya daha önceden hiçbir yerde uygulanmayan yeni bir sistemin uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Schumpeter, 1961). İnovasyon, yeni bir fikrin geliştirilerek bunun parasal bir değere dönüştürüldüğü, farklı düşünce yapısına sahip insanların etkileşimlerini ve farklı motivasyonları kapsayan dinamik, ekonomik, sosyal ve teknik bir süreç olarak da ifade edilmektedir (Gerguri ve Ramadani, 2010:3).

Bir başka tanımda ise inovasyon, girişimcilerin kullandığı bir kaynak olarak görülmekte ve kaynak sonrasında ortaya çıkan refah olarak tanımlanmaktadır. Bu kaynağın ekonomik bir değerinin olduğu ifade edilmektedir (Bal, 2019:7).

Literatürde inovasyon türleri için çeşitli yaklaşımlar olduğu da belirtilmektedir. Trott(2008)'e göre 7 tür inovasyonun olduğu ifade edilmektedir. Bunlar, ürün inovasyonu, süreç inovasyonu, örgüt inovasyonu, yönetim, üretim, pazarlama ve servis inovasyonudur.

20. yüzyılın sonlarına doğru çevresel problemlerin ekonomi için öneminin artması ile beraber çevreye yönelik kavramlarda birçok araştırmacının da ilgisini çekmeye başlamıştır. Çevresel inovasyon da bu kavramlardan ve inovasyon türlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Çevresel inovasyon tanımının ilk olarak Fussler ve James (1996) tarafından yapılan çalışmada yer aldığı belirtilmektedir. Fussler ve James çalışmalarında çevresel inovasyonun hem tüketiciye hem de üreticiye katkı sağladığını ve bu katkılar sonucunda da çevreye olan zararını minimum bir şekilde herkese sunabileceklerini vurgulamışlardır. Çevresel inovasyon eko inovasyon, yeşil inovasyon olarak da nitelendirilmektedir. Bu kavramlar birbirinin yakın ikamesi olarak değerlendirilmektedir (Güven, 2022:12).

Çevresel inovasyonlar, teknolojik inovasyonların çevre dostu çözümlere dönüştürerek sürdürülebilir iktisadi büyümeyi teşvik etme potansiyeline sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu aşamada fosil yakıtların kullanımını minimize ederek endüstriyel dönüşümü desteklerken, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını da teşvik etmekte, sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı da desteklemektedir (Chen ve Lee, 2020: 1-2;Ahmad vd.,2020: 1-3). Çevresel teknolojik inovasyonların temel amacı, doğal kaynakları koruyarak çevreye verilen zararı minimize etmek, çevre dostu teknolojilerin kullanımını teşvik etmektir. Ayrıca bu inovasyonlar atık ve kirliliği azaltmayı ve tekrardan kullanılabilir, geri dönüştürülebilir ürünler elde etmeyi amaçlamaktadır (İravani, vd., 2017:272-273).

2.2. Çevresel Teknolojik İnovasyon ve Çevre Kalitesi İlişkisi

Çevresel sürdürülebilirlik ve çevresel kaliteye katkı sunmak amacıyla yapılmış olan çevresel teknolojik inovasyonların, enerji verimliliğinden yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimine, sürdürülebilir tüketim ve üretime, çevreye yönelik olumsuz etkilerin azaltılmasına kadar geniş bir alanı kapsadığı belirtilmektedir (Kalkış vd.(2023). Dünyanın genelinde gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme çevre üzerinde ciddi problemler meydana getirmektedir. Başka bir ifade ile ülkeler ekonomik olarak ilerlemelerini çevresel problemlerinin pahasına gerçekleştirmişlerdir. Grosman ve Krueger 1991 yılında çevre ile kişi başına düşen gelir aralarındaki ilişkiyi incelemiş ve bu eğriyi “Çevresel Kuznets Eğrisi” adı ile isimlendirmiştir. Bu hipoteze göre, kişi başına düşen çevresel kirlilik ile kişi başına gelir arasında önce artan, belirli bir eşikten sonra ise azalan bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir deyişle, kişi başına milli gelir arttıkça, başlangıçta çevre kirliliği artarken, belirli bir eşik aşıldığında kirliliğin azalması beklenmektedir. Bu durum, eğrinin dönüm noktası olarak adlandırılan bir noktada gerçekleşmektedir (Özdemir ve Koç, 2020: 67).

Çevresel Kuznets hipotezinin açıklanmasında ölçek, kompozisyon ve teknolojik etki başvuru alanları arasında yer almaktadır. Ölçek etkisi, iktisadi faaliyetlerin en başında olan üretimin artırılması fakat üretim aşamasında gerekli olan girdilerin artması ile mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda ekonomide teknolojik inovasyon yokken üretim işlemi ile CO2 emisyonları arasında pozitif bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir. Fabrikalardan ve üretim yerlerinden üretim miktarı artış gösterdikçe CO2 emisyonu artmakta ve çevresel kalite bozulmaktadır. Kompozisyon etkisi ise, iktisadi büyümenin çevresel kalite üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir. Bir ekonomide sektörel ve yapısal değişikliklerin gerçekleşmesi ile kompozisyon etkisinin gerçekleşeceği belirtilmektedir. Ülkelerin sanayileşme süreçlerini tamamlamasıyla birlikte refah seviyeleri yükselmektedir. Bu refah artışı, hane halklarının daha temiz bir çevre talep etme isteğini artırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, artan refahla birlikte çevre koruma yasaları ve düzenlemeleri de çoğalmaktadır. Çevre koruma yasalarının ve yaptırımların artması, çevreye zarar veren fabrikalar ve üretim tesisleri için maliyetleri yükseltmekte; bu durum ise şirketleri çevre kirliliğini azaltmaya yönelik yatırımlar yapmaya yönlendirmektedir (Türkoğlu, 2021: 36).

Teknolojik etki ise, teknolojik inovasyonun gelişmesi ile çevresel etkileri olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir. Ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri ve refah seviyeleri arttıkça, araştırma ve geliştirme (AR-GE) harcamaları da yükselmektedir. Ekonomik büyüme sağlandıkça, teknolojik gelişmelerden yararlanarak çevreye zarar veren üretim yöntemleri ve sanayileşme, çevreye duyarlı ve insan sağlığını önceliklendiren bir üretim modeline dönüşmektedir (Türkoğlu, 2021: 38).

Çevreye yönelik teknolojik inovasyonlar karbon emisyonlarının azaltılmasında kritik bir öneme sahiptir. Sürdürülebilir büyüme, çevre ve iklim değişikliği ile mücadele etmede önem teşkil etmektedir. Çevresel inovasyonların, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmakta, çevresel kaliteyi iyileştirmekte, fosil yakıt bağımlılığını azaltmada merkezi bir role sahip olduğu belirtilmektedir (Kuang vd., 2022:1; Usman ve Radulescu, 2022:2).

3.GÜNCEL LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çevresel kalite ve teknolojik inovasyonların ilişkisini ele alan çalışmalarda farklı göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. Çevresel teknoloji ile ilgili Ar-Ge harcamaları, enerji teknoloji patentleri, çevre ile ilgili patentler kullanılmakta, çevresel kaliteyi belirlemede ise karbondioksit emisyonu, ekolojik ayak izi, karbon ayak izi göstergelerin kullanıldığı görülmektedir.

Yenilenebilir enerji, teknolojik inovasyon ve karbon emisyonları arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar, çevresel politikalar ve kamu Ar-Ge harcamalarının yenilenebilir enerji inovasyonlarını

teşvik ederek karbon emisyonlarını azaltmada kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Örneğin, Johnstone ve ekibi (2010), 25 yüksek gelirli ülkede kamu politikalarının güneş ve rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir enerji teknolojilerinin gelişiminde etkili olduğunu tespit etmiştir. Çin’de yapılan çalışmalarda Wang, vd.(2012) ve Zhao, vd.,(2013), karbonsuz enerji patentlerinin artışının karbon emisyonlarını azalttığını bulmuştur. Tnani (2018) ise, Ar-Ge harcamaları ve çevre vergilerinin CO2 emisyonlarını azalttığını, ancak nüfus artışı gibi faktörlerin emisyonları artırıcı etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Chen ve Lee (2020) yüksek gelirli ülkelerde teknolojik inovasyonun emisyonları azalttığını, düşük gelirli ülkelerde ise artırıcı etkide bulunduğunu belirtmiştir. Son olarak, Sagip ve ekibi (2023), OECD ülkelerinde yenilenebilir enerji kullanımının CO2 emisyonlarını azalttığını göstermiştir. Bu çalışmalar, yenilenebilir enerji ve inovasyon yatırımlarının karbon emisyonları üzerindeki olumlu etkisini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme, finansal gelişme ve çevresel etkiler üzerine yapılan araştırmalar, inovasyonun karbon emisyonları üzerindeki karmaşık etkilerini gözler önüne sermektedir. Demir ve arkadaşları (2019), Türkiye’de yerli inovasyonun çevresel bozulmayı belirli bir noktaya kadar artırdığını, ancak bu noktadan sonra emisyonları azalttığını bulmuşlardır. Dauda ve ekibi (2019), enerji tüketiminin 18 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede karbon emisyonlarını artırdığını, ancak inovasyonun G6 ülkelerinde emisyonları düşürürken, MENA ve BRICS ülkelerinde artırıcı etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ullah ve arkadaşları (2023), 14 finansal olarak gelişmiş ülkede finansal gelişmenin çevresel kirliliği artırırken, inovasyonun emisyonları azalttığını belirtmiştir. Gültekin (2023) ise Türkiye’de ekonomik büyüme ve finansal gelişmenin CO2 emisyonlarını artırdığını, inovasyonun ise bu emisyonları azalttığını göstermektedir. Bu bulgular, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve finansal gelişmenin çevresel etkilerinde inovasyonun karmaşık bir role sahip olduğunu göstermektedir.

OECD ve Avrupa ülkeleri ile gelişmekte olan ülkelerde yapılan çevresel inovasyon çalışmaları, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre karbon emisyonları üzerinde farklı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Khattak ve arkadaşları (2020), çevresel inovasyonun Brezilya’da karbon emisyonunu azalttığını, Rusya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika’da ise karbon emisyonunu artırdığına yönelik bulguların olduğunu öne sürmüşlerdir. Fernandez ve ekibi (2018), 15 Avrupa Birliği ülkesi, ABD ve Çin’de Ar-Ge harcamalarının karbon emisyonlarını düşürdüğünü bulmuştur. Benzer şekilde, Ganda (2019) ve Chen ve ekibi (2021), OECD ülkelerinde inovasyonun karbondioksit emisyonlarını azalttığını belirtmiştir. Akyol ve Mete(2021), 18 OECD ülkesinde çevresel inovasyonların karbon emisyonunu azalttığı, enerji tüketimi ve büyümenin karbon emisyonunu artırdığı yönünde bulgular elde etmiştir. Erdoğan vd.(2019), ise 14 G20 ülkesinde sanayi sektöründeki inovasyon artışının karbon emisyonunu azalttığını, inşaat sektöründeki inovasyon artışının ise karbon emisyonunu artırdığını ileri sürmüşlerdir. Yıldırım ve arkadaşları (2022), enerji sektörü odaklı çevresel inovasyonun OECD ülkelerinde emisyonları azaltıcı etkisini göstermiştir. Ancak, Mongo ve ekibi (2021), 15 Avrupa ülkesinde çevresel inovasyonun uzun vadede emisyonları düşürürken, kısa vadede artışa neden olabileceğini belirtmektedir. Gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan araştırmalarda ise Tekbaş ve Yıldırım (2023), inovasyonun Ermenistan ve Kuzey Makedonya’da emisyonları azaltırken, Türkiye gibi ülkelerde artırıcı bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Esen ve ekibi(2023), Türkiye’de çevresel inovasyon karbon ayak izi üzerinde artırıcı bir etkisi olduğu öne sürmüşlerdir.

Çevresel inovasyon ve çevre ile ilgili çalışmalar incelendiğinde karbon emisyonu dışında ekolojik ayak izinin de kullanıldığı görülmektedir. Alan yazında Sahoo ve Sethi (2021), 10 sanayileşen ülkede ekonomik büyüme, sanayileşme, nüfus yoğunluğu, kentleşme, doğuşta yaşam beklentisi, tarım ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izini artırdığı, teknolojik inovasyonun ise ekolojik ayak izini düşürdüğü yönünde bulgular elde etmişlerdir. Zeraibi vd., (2021), ASEAN ülkelerinde yenilenebilir elektrik üretimi ve teknolojik inovasyonların ekolojik ayak izini azalttığını bulmuşlardır. Gupta vd.(2022),

Bangladeş için yaptığı çalışmasında nüfus yoğunluğu, kentleşme ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izini artırdığını, teknolojik gelişmelerin ve doğal kaynakların ekolojik ayak izini azalttığını elde etmişlerdir. Çevresel inovasyonların ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini inceleyen bir diğer çalışma olan Jahenger ve ekibi (2022), 73 gelişmekte olan ülkede teknolojik inovasyonun ekolojik ayak izini azalttığı yönünde bulgular öne sürmüşlerdir.

Genel olarak bakıldığında elde edilen bu sonuçlar, çevresel inovasyonun emisyonları azaltmadaki etkisinin ülkelerin ekonomik yapısına ve sektörel odaklarına göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

4. AMPİRİK BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1 Veri seti- Model

Bu çalışmada Türkiye için çevreye yönelik gerçekleştirilen teknolojik inovasyonların, yenilenebilir enerji tüketiminin ve GSYH'nin karbon emisyonları üzerindeki etkisi 1990-2020 dönemi için incelenmektedir. Çalışmada literatürdeki çalışmalar baz alınarak bağımlı değişken olarak karbondioksit emisyonu kullanılırken, çevreyle ilgili teknolojik patentler, kişi başı GSYH, ve yenilenebilir enerji tüketimi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlere ait özellikler Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklamaları	Kaynak- Dönem
LCO	Karbondioksit Emsiyonu(metrik ton)	WDI- 1990-2020
LÇE	Çevre Teknolojileri ile İlgili Patent	OECD-1990-2020
LEN	Yenilenebilir enerji tüketimi(Toplam Enerji Tüketimi%)	WDI-1990-2020
LGSYH	Kişi başına düşen Gelir(2015 sabit fiyatlarla)	WDI-1990-2020

$$LCO_t = \alpha_0 + \alpha_1 LÇE_t + \alpha_2 LEN_t + \alpha_3 LGSYH_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1'de gösterilen LCO; karbondioksit emisyonunu, LÇE; çevreyle ilgili teknolojik patentleri, LEN; yenilenebilir enerji tüketimini, LGSYH; kişi başı gelir düzeyini göstermektedir. Modelde değişkenlerin logaritmik dönüşümlerinden faydalanılmıştır. Modelde yer alan $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki katsayısını göstermektedir.

4.2 Metodoloji ve Bulgular

- **Birim Kök Testi**

Ekonometride zaman serileri, trend, mevsim, konjonktür gibi düzenli olmayan akımların tesirinde kalabilmektedir. Zaman serisi analizlerinin özellikleri genel olarak stokastik ve deterministik olarak iki kategoride değerlendirilmektedir. Deterministik özellikler, serilerin genellikle sabit, trend ve mevsimsellik akımlarının içerip içermemesi ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Stokastik özellikler ise,

parametrelerin durağan özellik gösterip göstermemesi ile ilgilidir. Bu bağlamda ekonometrik analizlerde seriler arasında anlamlı bir ilişki elde edebilmek için serilerin durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir (Tarı, 2011: 374).

Durağanlık analizleri zaman serisi tekniklerinde ilk basamak olarak değerlendirilmektedir. Elde edilen sonuçlar eş bütünleşme, uzun dönem kat sayı tahminleri, nedensellik analizlerinin hangisinin kullanılabilmesi hakkında ön bilgi vermektedir. Ayrıca serilerin durağan seviyelerinin tespit edilmemesi elde edilen regresyon neticelerinin sahte regresyon sorununu ortaya çıkarmaktadır (Ecevit ve Çetin, 2022: 89).

Çalışmada değişkenlerin birim kök seviyesini belirlemek için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips –Perron(PP) testinden faydalanılmıştır. Birim kök analizinde her iki testinden kullanılmasının sebebi elde edilen sonuçları kıyaslama amaçlıdır. Tablo 2’de Türkiye için ADF ve PP birim kök test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2 ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

		ADF		PP	
		Seviye	Birinci Fark	Seviye	Birinci Fark
Değişkenler					
LCO	Sabit	-0.8264 [0.7969]	-5.9089 [0.0000]	-0.7388 [0.8217]	-7.7386 [0.0000]
	Sabitli& Trendli	-3.2841 [0.1882]	-5.8206 [0.0003]	-3.0223 [0.1430]	-7.5333 [0.0000]
LGSYH	Sabitli	-0.1046 [0.9603]	-5.4235 [0.0001]	0.2628 [0.9721]	-5.6128 [0.0000]
	Sabitli & Trendli	-2.4900 [0.3300]	-5.3319 [0.0009]	--2.5285 [0.3132]	-5.8661 [0.0002]
LÇE	Sabitli	-5.7444 [0.0005]	-4.8069 [0.0007]	-6.4036 [0.0000]	-2.9452 [0.0001]
	Sabitli&Trendli	-5.6742 [0.0003]	-4.3094 [0.0003]	-6.3446 [0.0001]	-4.7070 [0.0000]
LEN	Sabitli	-1.4930 [0.5233]	-5.8816 [0.0000]	-1.4746 [0.5325]	-6.5054 [0.0000]
	Sabitli &Trendli	-1.9216 [0.6185]	-6.2938 [0.0001]	-1.6640 [0.7421]	-7.3631 [0.0000]

Tablo 2’de yer alan ADF ve PP birim kök testleri sonucunda karbondioksit emisyonu ve GSYH değişkeni birinci farkında durağan hale gelmiştir. Modelde yer alan çevresel teknolojilerdeki patent sayısı değişkeninin ise seviyede durağan olduğu belirlenmiştir. Yapılan birim kök testleri sonucunda serilerden biri I(0) diğeri ise I(1) seviyesinde durağan oldukları için aralarındaki eşbütünleşme ilişkisi ARDL sınır testi ile test edilebilmektedir.

- **ARDL Sınır Testi Yaklaşımı**

Pesaran vd.(2001), değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisini tespit edebilmek için otoregresif dağıtılmış gecikme ARDL yaklaşımını geliştirmişlerdir. ARDL Sınır Testi analizi, uygulamada baz alınan serilerin I(0) veya I(1) olmasını dikkate almadan kullanılabilir olması, sınırsız hata düzeltme modeli kullanıldığında Engle –Granger metodundan istatistiki özelliklerinin iyi düzeyde olması, küçük

örneklem grubunda da bu analiz yönteminin uygulanabilir olması gibi temel avantajları bulunmaktadır (Pamuk ve Bektaş, 2014:82). Ayrıca hata düzeltme modeli seriler arasında uzun ve kısa dönemli ilişkiler hakkında bilgiler sunmaktadır (Akel ve Gazel, 2014: 31).

ARDL sınır testi denklemi şu şekilde gösterilmektedir (Koç, vd., 2023: 213):

$$\Delta Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_2 X_{t-i} + \beta_3 Y_{t-1} + \beta_4 X_{t-1} + \nu_t \quad (2)$$

Eşitlikte H0: $\beta_3 = \beta_4 = 0$ (Eş bütünleşme yoktur)

H1: $\beta_3 \neq \beta_4 \neq 0$ (Eş bütünleşme vardır)

Hipotezleri ile test edilmektedir. Değişkenler için gecikme sayısı dikkat edilerek oluşturulan modelde, otokorelasyonun olmadığı belirlendikten sonra Pesaran vd.(2001)'in oluşturduğu kritik değerler tablosu ile F istatistik değeri kıyaslanmaktadır. F değeri, kritik değerlerden büyük ise değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiden bahsedilmektedir. F değeri eğer kritik değerinin altında ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı belirtilmektedir (Sarı ve Yıldırım, 2022:382; Pesaran vd., 2001: 290).

F testi ile değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönemli ilişkiler tespit edilmektedir. Uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin gösterildiği denklem ise şu şekildedir:

$$y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_1 y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_2 x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Uzun dönemli ilişkide parametre tahmininden sonra modelde otokorelasyon, normal dağılım, değişen varyansa, CUSUM-CUSUMQ testleri yapılmaktadır. Kısa dönem katsayı tahminlerinin daha güvenilir olabilmesi için bu testlerin yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Seriler arasındaki kısa dönemli katsayı tahmininin yapılacağı hata düzeltme modelinin fonksiyonel biçimde gösterimi ise şu şekildedir (Koç, vd., 2023: 213).

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \lambda_{2i} \Delta X_{t-i} + \lambda_3 ECM_{t-1} + \nu_t \quad (4)$$

4 numaralı denklemde uzun dönem eşitliğinden elde edilmiş olan ve kısa dönem dengesizliğinin ne kadarının uzun dönemde ortadan kalkacağını ifade eden hata teriminin gecikmeli değerine yönelik katsayının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Model de ECM_{t-1} hata düzeltme terimini göstermektedir. Bu katsayının istatistiki olarak anlamlı ve 0 ile -1 arasında değer alması durumu kısa dönem dengesizliklerin giderilmiş olduğunu ifade etmektedir (Çetin ve Şeker, 2014: 222).

ARDL sınır testinin gerçekleştirilebilmesi için öncelik olarak uygun gecikme uzunluğu tespit edilmesi gerekmektedir. Modelin optimum gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. Tablo 3'te ARDL sınır testinin bulguları verilmiş ve F değerine göre eş bütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar verilecektir.

Tablo 3. ARDL Sınır Testi Sonuçları

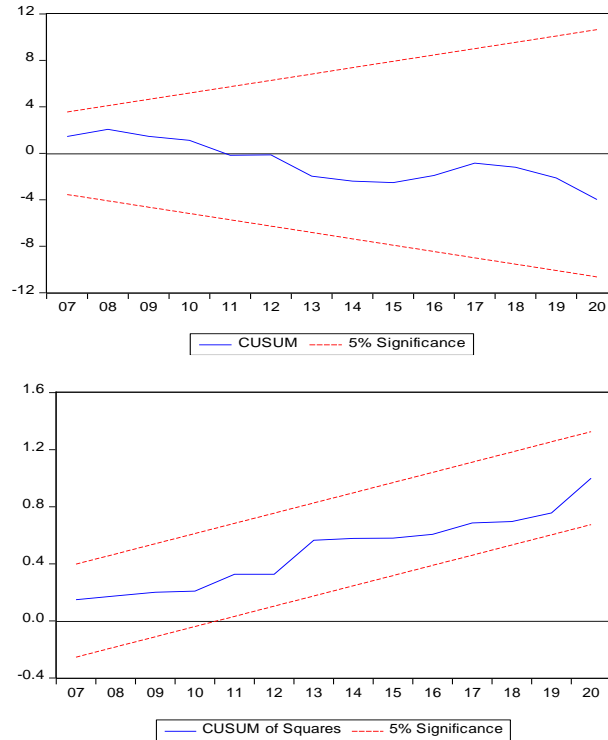
F Değeri	6.3117993		
ARDL Modeli (3,3,3,3)			
	%1	%5	%10
I(0)	4.428	3.164	2.618
I(1)	5.816	4.194	3.532

Tablo 3'te yer alan F istatistiği hesaplanarak bu değer kritik alt ve üst değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Böylece 1990-2020 döneminde karbondioksit emisyonu, çevresel teknolojik inovasyon, yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başı gelir arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğuna yönelik yorum yapılabilmektedir.

Tablo 4. Tanısal Testler

Tanısal Testler	İstatistik	Olasılık değeri
Jarque- Bera- Normallik	1.3062	0.5204
ARCH- Heteroskedasticity	0.3171	0.5788
Breusch- Godfrey Seri Korelasyon LM Testi	0.4603	0.6438
Ramsey- RESET	9.554	0.1987
CUSUM		istikrarlı
CUSUMQ		istikrarlı

Tablo 4'te gösterilen tanısal testlere göre; model normal dağılımlı olup, değişen varyans, otokorelasyon ve spesifikasyon hatası probleminin olmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 1 CUSUM ve CUSUMQ Testleri

Şekil 1'e bakıldığında modelin istikrarlı olup olmadığı bulgusunu gösteren CUSUM ve CUSUM of Squares testleri gösterilmektedir. Test bulguları %5 anlamlılık seviyesinde modellerin durağanlığını test eden sınırları aşmadığını göstermektedir. Başka bir ifade ile katsayıların ele alınan dönemde istikrarlı olduğu bulgusu elde edilmektedir (Brown, vd., 1975).

Tablo 5'te bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini gösteren ARDL sınır testine ait sonuçlar verilmektedir.

Tablo 5. ARDL Katsayı Tahmini Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
Kısa Dönem		
LÇE	-0.0441	0.0151**
LEN	-0.2663	0.0244**
LGSYH	0.9081	0.0000*
ECM(-1)	-1.3619	0.0000*
Uzun Dönem		
LEN	-0.2090	0.0048**
LÇE	-0.2160	0.0564**
LGSYH	0.2771	0.0183**

Not *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10

Tablo 5'te uzun dönem ve kısa dönem tahmin sonuçları yer almaktadır. Kurulan modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi test edildiğinde hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. ARDL sınır testi uzun dönem tahmin sonuçlarına göre, GSYH'nın karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisi pozitif, çevreyle ilgili patentlerin ve yenilenebilir enerji tüketiminin karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisi ise negatif olarak elde edilmiştir. Uzun dönem sonuçlarında GSYH'daki %1'lik bir artış karbondioksit emisyonunu %0.27 oranında artırmaktayken, çevreyle ilgili patentlerde ve yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen %1'lik artış ise sırasıyla karbondioksit emisyonunu %0.21 ve %0.20 oranında azaltmaktadır.

ARDL sınır testi kısa dönem sonuçları değerlendirildiğinde de çevreyle ilgili patentlerin ve yenilenebilir enerji tüketiminin karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisi negatif, GSYH'nın karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisi ise pozitif olarak elde edilmiştir. Çevreyle ilgili patentlerde ve yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artış sırasıyla karbondioksit emisyonunu %0.04 ve %0.26 oranında azaltmakta, GSYH'da meydana gelen %1'lik artış ise karbondioksit emisyonunu %0.90 oranında artırmaktadır. Tabloda yer alan ECM(-1) kısa dönem hata düzeltme modeli terimini göstermektedir. ECM(-1) değeri -1.3619'dir. Hata düzeltme terimi için beklenen değer negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması durumu bu model için geçerli bir sonuçtur. Bu durum kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde ortadan kalkacağını göstermektedir (Coskun ve Eygu, 2020:239).

• FMOLS Yöntemi Sonuçları

Tablo 6. FMOLS Yöntemi

FMOLS Yöntemi				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-ist	Prob değeri
LÇE	-0.0610	0.0521	-1.1706	0.0026**
LEN	-0.2814	0.1451	-1.9339	0.0785*
LGSYH	0.8868	0.3185	2.7837	0.0178**
C	-0.2992	1.5095	-0.1982	0.8465

Not ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyleri

Tablo 6 Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) tahmin sonuçlarını göstermektedir. Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilen bu yöntem tahmin sürecinde ortaya çıkan içsellik sorunu ve elde edilen uzun dönem katsayıların yorumlanamaması dolayısıyla tercih edilmektedir. Çalışmada ARDL'nin yanı sıra FMOLS yöntemi de kullanılarak ulaşılan sonuçları hem doğrulamak hem de elde

edilen bulguların güvenilirliğini artırmak hedeflenmektedir. FMOLS yöntemi küçük örneklemede de güvenilir sonuçlar elde edebilen bir metod olarak bilinmektedir. Kernel tahmincileri ile içsellik problemini çözen FMOLS yöntemi, stokastik süreçler ve eşbütünlük denklemleri arasındaki uzun dönem korelasyonlardan kaynaklanan problemleri çözmek adına, hata terimlerinin ko-varyans matrisini kullanmaktadır (Erdoğan vd., 2018: 48).

Tablo 6’da gösterilen FMOLS bulgularına göre de, ARDL bulgularına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çevresel teknoloji ve yenilenebilir enerji tüketimindeki artış karbondioksit emisyonunu azaltırken, ekonomik büyümedeki artış karbondioksit emisyonunu artırmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Dünya genelinde hızlı nüfus artışının yaşanması, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile birlikte enerjiye olan talep her geçen gün artmaktadır. Bilhassa fosil yakıt temelli enerji kaynaklarının kullanılmasıyla dünyanın birçok yerinde karbondioksit emisyonu artmakta, küresel ısınmaya sebebiyet vermektedir. Karbondioksit emisyonunun yarattığı çevresel kirlilik toplum sağlığını olumsuz etkilemekte, yaşam kalitesini düşürmekte ve iklimsel değişikliklere yol açmaktadır. Bu durum ise çevre dostu enerji kaynaklarının ve teknoloji kullanımının giderek artmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için çevresel teknoloji, yenilenebilir enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonu arasındaki ilişki 1990-2020 dönemi kapsamında ele alınmıştır. Ele alınan modelde bağımlı değişken olarak karbondioksit emisyonu kullanılırken, çevreyle ilgili teknolojik patentler, yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başı GSYH bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlık düzeyleri ADF ve PP birim kök testleri ile belirlenmiştir. Türkiye’de çevresel teknoloji, yenilenebilir enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonu arasındaki ilişki ARDL sınır testi analizi yöntemiyle test edilmiştir. ARDL analizi bulgularına göre, kısa ve uzun dönemde çevresel teknoloji ve yenilenebilir enerji tüketimindeki artışlar karbondioksit emisyonunu azaltmakta, GSYH’deki artışlar ise artırmaktadır. Elde edilen bulgular literatürde Wang vd.,(2012); Zhao vd.,(2013); Chen vd.(2021); Sagip vd.,(2023) çalışmaları ile uyumluluk göstermektedir.

Elde edilen bulgular ışığında iktisadi büyüme karbondioksit emisyonunu artırmaktadır. Bu durum çevre kalitesi üzerinde olumsuz bir etki olduğunu göstermektedir. Türkiye’de ele alınan dönemde yenilenebilir enerji tüketimi ve çevresel teknoloji kullanımı karbondioksit emisyonunu azaltmaktadır. Bakıldığında hem yenilenebilir enerji tüketimi hem de çevresel teknoloji kullanımı karbon emisyonunu azaltmada önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla çevre dostu, teknolojisi ve verimliliği yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı artırılmalı buna yönelik adımlar teşvik edilmelidir. Çevresel teknolojiye dayalı Ar-Ge harcamaları, patent sayıları, inovasyonlar artırılmalıdır. Tarım arazileri, ormanlar, otlaklar gibi biyolojik olarak yüksek verim ve getiriye sahip alanlar korunmalıdır.

Çevre ile bireysel faaliyetler sürekli bir etkileşim halindedir. Çevresel sorunlar sadece devletlerin veya politika yapıcılarının tek başlarına çözüme kavuşturabileceği problemler değildir. Özellikle son zamanlarda çevresel sorunların, iklimsel değişikliklerin, küresel ısınmanın gittikçe artış gösterdiği görülmektedir. Biz bireylerde gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakmak için bu konuda mücadele etmeliyiz. Ev ve işyerlerinde enerji tasarrufu bilincinin yaygınlaştırılması, motorlu araç kullanımı yerine bisiklet kullanımı ve yürümenin artırılması önerilebilmektedir.

Bu öneriler Türkiye’de çevresel kalitenin artırılmasına yönelik önlemler olarak değerlendirilebilir. Ancak bu önerilerin gerçekleştirilebilmesi ve başarılı olabilmesi için birlikte mücadele edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu konu ile ilgili çalışmak isteyen akademisyenler için de şu öneriler geliştirilmiştir: Çevresel kirlilik göstergesi olarak ekolojik ayak izi, karbon ayak izi ve karbon emisyonunun kullanıldığı görülmektedir. Bu üç göstergenin alt bileşenlerinin modele dahil edilmesi

farklı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Ülke-ülke grupları karşılaştırmaları yapılarak sektörel inovasyon verileri ve farklı değişkenler modele eklenerek yapısal kırılmaları dikkate alan zaman serisi ve panel yöntemlerinin kullanılması literatürün gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, M., Jiang, P., Majeed, A., Umar, M., Khan, Z., & Muhammad;(2020a). The Dynamic Impact of Natural Resources, Technological Innovations and Economic Growth on Ecological Footprint: An Advanced Panel Data Estimation. *Resources Policy*, 69, 101817. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101817>
- Akel, V. ve Gazel, S. (2014). Döviz Kurları ile BİST Sanayi Endeksi Arasındaki Eş bütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (44), 23-41.
- Akyol, M., & Mete, E. (2021). Çevresel Teknolojik İnovasyonların CO2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği, *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(2), 569-590.
- Aydın, S., & Artan, S. (2021). İnovasyonların Ticaret Akımları Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1112-1123. <https://doi.org/10.21547/jss.925732>
- Bal, E. (2019). Çevresel İnovasyon Faaliyetlerinin İşletmelerin Uluslararası Rekabetçiliğine Etkisi: Marmara Bölgesi Kimya Sektörü Örneği. [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Brown, R. L., Durbin, J. & Evans, J. M. (1975). “Techniques for Testing the Constancy of Regression Relations Over Time”, *Journal of the Royal Statistical Society: Series B*, 37, 149-92
- Chen, Y. ve Lee, C.C. (2020). Does Technological Innovation Reduce CO2 Emissions? Cross-Country Evidence, *Journal of Cleaner Production*, 263, 1-11.
- Cheng C., Ren, X., Dong, K., Dong, X., ve Wang, Z.(2021).How Does Technological Innovation Mitigate CO2 Emissions in OECD Countries? Heterogeneous Analysis Using Panel Quantile Regression, *Journal of Environmental Management*, 280, 1-11.
- Coşkun, H. & Eygü, H. (2020). Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İİB) 233-242
- Çakmak, E., & Yıldız, G. (2018). Teknolojik İnovasyonun İhracat Üzerindeki Etkisi: Türkiye-Ab 15 Ülkeleri Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 19(2), 1-16.
- Çetin, M. ve Seker, F. (2014) “Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaretin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2): 213-230.
- Dauda, L., Long, X., Mensah, C.N., Salman, M., 2019. The Effects of Economic Growth and Innovation on CO2 Emissions in Different Regions. *Environ. Sci. Pollut. Res.* 26, 15028–15038
- Demir, C., Cergibozan, R., Ari, A., 2019. Environmental Dimension of Innovation: Time Series Evidence from Turkey. *Environ. Dev. Sustain.* <https://doi.org/10.1007/s10668-018-00305-0>.
- Ecevit, E. & Çetin, M. (2022). Ekonomik Büyüme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Finansal Gelişme ve Kentleşmenin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Zaman Serisi Kanıtı, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2022(2), 84-98

- Esen, Ö., Yıldırım, D. Ç., & Yıldırım, S. (2021). Pollute less or tax more? Asymmetries in the EU Environmental Taxes–Ecological balance nexus. *Environmental Impact Assessment Review*, 91, 106662. <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2021.106662>.
- Esen, Ö., Yıldırım, D.Ç. ve Güven, M.(2023). Çevresel İnovasyonun Karbon Ayak İzi Üzerindeki Doğrusal Olmayan Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Eşik Değer Analizi, International Congress Of Recycling Economy & Sustainability Policy October 12, 2023 / Baku, Azerbaijan, 37-48.
- Erdoğan, L., Tiryaki, A. ve Ceylan, R. (2018). Türkiye'de Uzun Dönem Ekonomik Büyümenin Belirleyicilerinin ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR Yöntemleriyle Tahmini, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(4), 39-57. doi: 10.17065/huniibf.336371
- Erdoğan, S.,Yıldırım, S., Yıldırım, D.Ç. ve Gedikli, A., (2019). The Effects of Innovation on Sectoral Carbon Emissions: Evidence From G20 Countries, *Journal of Enviromental Management*, 267, 1-8.
- Fernández, Y. F., López, M. F., & Blanco, B. O. (2018). Innovation for sustainability: The Impact of R&D Spending on CO2 Emissions. *Journal of Cleaner Production*, 172, 3459-3467
- Fussler, C., & James, P. (1996). *Driving Eco-innovation: A Breakthrough Discipline for Innovation and Sustainability*. London: Pitman Publishing.
- Ganda, F., 2019. The Impact of Innovation and Technology Investments on Carbon Emissions in the Selected Organization for Economic co-operation and Development Countries. *J. Clean. Prod.* 217, 469–483.
- Gerguri, S. & Ramadani, V.(2010). The Impact of Innovation into the Economic Growth, *MPRA Dergisi*, Paper No: 22270, 1-22.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement (No. w3914). National Bureau of Economic research.
- Gupta, M., Saini, S., & Sahoo, M. (2022). Determinants of ecological footprint and PM2. 5: Role of urbanization, natural resources and technological innovation. *Environmental Challenges*, 7, 100467. <https://doi.org/10.1016/j.envc.2022.100467>
- Gültekin, H. (2023). Finansal Gelişme, İnovasyon ve CO2 Emisyonları: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Econder International Academic Journal*, 7(1), 25-39. <https://doi.org/10.35342/econder.1269394>
- Güven, M.(2022). Türkiye’de Çevresel İnovasyonun Karbon Ayak İzi Üzerine Etkisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Iravani, A., Akbari, M. H., & Zohoori, M. (2017). Advantages and disadvantages of greentechnology; goals, challenges and strengths. *Int J Sci Eng Appl*, 6(9), 272-284.
- Işık., N. & Kılıç, E. (2014). Ulaştırma Sektöründe CO2 Emisyonu ve Enerji Ar-Ge Harcamaları İlişkisi. *Sosyoekonomi*, 22(22).

- Jahanger, A., Usman, M., Murshed, M., Mahmood, H., & Balsalobre-Lorente, D. (2022). The linkages between Natural Resources, Human Capital, Globalization, Economic Growth, Financial Development, and Ecological Footprint: The Moderating Role of Technological Innovations. *Resources Policy*, 76, 102569. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102569>
- Johnstone, N., Hascic, I. ve Popp, D. (2010). Renewable Energy Policies and Technological Innovation: Evidence Based on Patent Counts, *Environmental and Resource Economics*, 45, 133-155.
- Kılıkış, Ş., Krajačić, G., Duić, N., & Rosen, M. A. (2023). Sustainable Development of Energy, Water and Environment Systems in the Critical Decade for Climate Action, *Energy Conversion And Management*, 296, 117644. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2023.117644>
- Koç, Ş., Mercan, B. & Gömleksiz, M. (2023). Türkiye’de Bilgi Taşmaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 207-221
- Khattak, S.I., Ahmad, M., Khan, Z.U. & Khan, A. (2020). Exploring the Impact of Innovation, Renewable Energy Consumption, and Income on CO2 Emissions: New Evidence from the BRICS Economies. *Environ Sci Pollut Res* 27, 13866–13881 <https://doi.org/10.1007/s11356-020-07876-4>
- Kuang, H., Akmal, Z., & Li, F. (2022). Measuring the Effects of Green Technology Innovations and Renewable Energy Investment for Reducing Carbon Emissions in China. *Renewable Energy*, 197, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.06.091>
- Külahi, E.B. & Kazan, H. (2022). Çevresel İnovasyon Türlerinin Etkileşimi, *Holistic Economics*, 1(2): 77-86. DOI: 10.55094/hoec.1.2.02.
- Lin, B., & Zhu, J. (2019). The role of Renewable Energy Technological Innovation on Climate Change: Empirical Evidence from China. *Science of the Total Environment*, 659, 1505-1512
- Mongo, M., Belaïd, F. & Ramdani, B. (2021). The Effects of Environmental Innovations on CO2 Emissions: Empirical Evidence From Europe, *Environmental Science and Policy*, 118, 1-9.
- Özdemir, B. & Koç, K. (2020). Türkiye’de Karbon Emisyonları, Yenilenebilir Enerji ve Ekonomik Büyüme, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 66-86, DOI: 10.18354/esam.665191
- Pamuk, M. ve Bektaş, H. (2014). Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-90.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Sahoo, M. & Sethi, N. (2022). The Dynamic Impact of Urbanization, Structural Transformation, And Technological Innovation on Ecological Footprint and PM2. 5: Evidence From Newly Industrialized Countries. *Environment, Development and Sustainability*, 24(3), 4244-4277. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01614-7>

- Saqib,N., Usman, M., Mahmood, H., Abbas, S., Ahmad, F., Mihai, D. & Mallek, R.S. (2023) The Moderating Role of Technological Innovation and Renewable Energy on CO2 Emission in O.E.C.D. Countries: Evidence from Panel Quantile Regression Approach, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 36:3, 2168720, DOI:10.1080/1331677X.2023.2168720.
- Sarı, S., Yıldırım, K. (2022). Özel Tasarrufları Belirleyen Faktörlerin ARDL Yöntemiyle İncelenmesi: Türkiye Ekonomisi için Bir Uygulama. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 375-389. doi: <https://doi.org/10.11616/asbi.1099015>
- Schumpeter, J. A. (1939). *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York ve London: McGraw-Hill.
- Schumpeter, J. A. (1961). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. New York: Oxford University Press.
- Tarı, R. (2011), *Ekonometri, Genişletilmiş 7.baskı*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli
- Tekbaş, M., & Yıldırım, M. (2023). Gelişmekte Olan Ülkelerde İnovasyon ve Ekonomik Büyümenin CO2 Emisyonu Üzerine Etkisi, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(2), 507-516.
- Tnani, M.(2018). Relationships between Economic Growth, CO2 emissions, and Innovation for Nations with the Highest Patent Applications, *Environmental Economics*, Volume 9, Issue 1, [http://dx.doi.org/10.21511/ee.09\(2\).2018.04](http://dx.doi.org/10.21511/ee.09(2).2018.04)
- Trott, P.(2008). *Innovation Management and New Product Development*, Pearson education, s.16.
- Türkoğlu, Ü. Ç. (2021). Çin'de CO2 Emisyonu, Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ullah, A., Dogan, M., Topcu, B. A., & Saadaoui, H. (2023). Modeling the Impacts of Technological Innovation and Financial Development on Environmental Sustainability: New Evidence From The World's Top 14 Financially Developed Countries, *Energy Strategy Reviews*, 50, 101229. <https://doi.org/10.1016/j.esr.2023.101229>.
- Usman, M., & Radulescu, M. (2022). Examining The Role of Nuclear and Renewable Energy in Reducing Carbon Footprint: Does the Role of Technological Innovation Really Create Some Difference?. *Science of The Total Environment*, 841, 156662. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.156662>
- Wang, Z., Yang, Z., Zhang, Y., & Yin, J. (2012). Energy technology patents-CO2 emissions nexus: An empirical analysis from China. *Energy Policy*, 42, 248-260.
- Yiğit, S. (2014). İnovasyonun Çevreci Yüzü ve Türkiye, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 251-265. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13700/165848>
- Yıldırım, D.Ç., Esen, Ö. ve Yıldırım, S. (2022). The Nexus Between Environmental Innovation And Carbon Emission From Power Sector For Oecd Countries, *International Congress of Energy Economy and Security*, 13-14 Kasım, 123-131.
- Zeraibi, A., Balsalobre-Lorente, D., & Murshed, M. (2021). The Influences of Renewable Electricity Generation, Technological Innovation, Financial Development, and Economic Growth on

Ecological Footprints in ASEAN-5 Countries, *Environmental Science and Pollution Research*, 28(37), 51003-51021. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-14301-x>

Zhao, X., Ma, Q. & Yang, R. (2013). Factors Influencing CO2 Emissions in China's Power Industry: Co-Integration Analysis, *Energy Policy*, 57, 89-98

Araştırma Makalesi / Research Article

Lojistik Performans Ölçütleri ve 2007-2023 Yılları Arasında Türkiye'nin Performansı

Hasan Yaprak¹

Öz

Lojistik faaliyetleri, ulusal ve uluslararası ticarete önemli bir rol oynar ve firmalar için önemli bir maliyet kalemidir. Ülkeler, lojistik performanslarını diğer ülkelerle kıyaslayarak rekabet güçlerini artırabilir ve iyileştirme yapmaları gereken alanları belirleyebilirler. Bu kapsamda bazı ülkelerin talebi üzerine Dünya Bankasına bağlı Uluslararası Ticaret Birimi 2007 yılında ülkelerin Lojistik Performans Endeksini (LPE) yayınlamıştır. İki yılda bir Dünya Bankası tarafından yayınlanan LPE, listede yer alan ülkelerin diğer ülkeler ile durumunu değerlendirebilmesi için göz önünde bulundurması gereken bir veri haline gelmiştir. LPE'de gümrük, lojistik hizmetlerin kalitesi, altyapı, uluslararası sevkiyat, gönderilerin takibi ve izlenebilirliği ile zamanında teslimi şeklinde olmak üzere 6 farklı kriter ölçek olarak belirlenmiştir. Bu kriterler Uluslararası Lojistik Performans Endeksi adı altında puanlanmaktadır.

Bu çalışmada, performans ölçüm yaklaşımları ve ölçütleri açıklandıktan sonra, Türkiye'nin yıllara göre Lojistik Performans Endeksi incelenmiş ve Dünya Bankası verileri ile Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksi verileri, betimsel tarama yöntemiyle endekste ki kriterler bazında eksik ve zayıf yönleri değerlendirilmeye tabi tutularak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük, Lojistik, Lojistik Performans Endeksi, Lojistik Yönetimi

Logistics Performance Measures and Turkey's Performance between 2007-2023

Abstract

Logistics activities play an important role in national and international trade and are an important cost item for firms. By comparing their logistics performance with other countries, countries can increase their competitiveness and identify areas where they need to make improvements. In this context, upon the request of some countries, the International Trade Unit of the World Bank published the Logistics Performance Index (LPE) of countries in 2007. The LPE, which is published by the World Bank every two years, has become a data that countries on the list should take into account in order to evaluate their situation with other countries. In the LPE, 6 different criteria are set as scales, including customs, quality of logistics services, infrastructure, international shipment, tracking and traceability of shipments and timely delivery. These criteria are scored under the name of International Logistics Performance Index.

In this study, after explaining performance measurement approaches and criteria, Turkey's Logistics Performance Index by years is analyzed and the World Bank data and Turkey's Logistics Performance Index data are interpreted by evaluating the deficiencies and weaknesses on the basis of the criteria in the index by descriptive survey method.

Key Words: Customs, Logistics, Logistics Performance Index, Logistics Management

¹ Ticaret Müfettişi, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ticaret Bakanlığı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, e-posta: hsnprk@hotmail.com, ORCID: 0009-0002-1850-2773.

1. GİRİŞ

Ulusların kalkınmasında ticari düzenlemeler, işleyişler ve faaliyetler önemlidir. İlk olarak tarım toplumlarında görülen basit mal değişimleri ile başlayan süreçler teknolojinin gelişmesi ile birlikte sanayi toplumuna evrimleşmiş ve bu süreç farklı alanlarda uzmanlaşmış firmaların birbirlerinden mal ve hizmet alımları ile devam etmiştir. Günümüzde ise gelişmiş ülkeler üretim faaliyetlerini, maliyetlerin ucuz olduğu, gelişmekte olan veya az gelişmiş bölgelere kaydırmaktadır. Tarım toplumundaki gelişme ile birlikte hizmet toplumuna doğru yaşanan bu evrimleşme süreci beraberinde lojistik faaliyetlerin gelişmesini sağlamıştır. Lojistik faaliyetlerin gelişmesi ile birlikte “küreselleşen dünya” ifadesi kalıplaşmış bir terim olarak günlük konuşma dilimize girmiştir. Küreselleşme ile birlikte günümüzde satın aldığımız birçok ürünün çizimi, dizaynı, tasarımı bir ülkede yapılmakta iken üretimi ise işçilik maliyetlerinin daha az olduğu farklı bir ülkede gerçekleştirilmekte ve iki farklı yerdeki süreç sonucu üretilen ürünler tüm dünyaya gönderilmektedir. Başka bir ifade ile gerek tedarikçiler gerekse müşteriler dünyanın farklı bölgelerinde olabilmektedir. Lojistik sektörü, küreselleşen dünya ile birlikte doğrudan veya dolaylı olarak sektörün tamamıyla ilişki içerisinde olmak zorundadır. Lojistik, tüm sektörlerle ilişki içerisinde olması yönüyle ele alındığında kilit bir sektör durumundadır. Bu sebeple, zamanımızdaki ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının lojistik sektörüne dayanması ve üreticiler, tedarikçiler ve müşteriler arasındaki bağlantının sağlanması açısından lojistik önemli bir konu haline gelmeye başlamıştır (Çatay ve Öztürk, 2018: VIII).

Bu tarihsel süreçte, lojistik yalnızca ekonomik faaliyetleri destekleyen bir unsur olmaktan çıkmış, aynı zamanda küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin ve ekonomik dönüşümün en kritik yapı taşlarından biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, öncelikle askeri uygulamalarda kullanılan lojistik kavramı, sanayi devrimiyle birlikte hızlı bir şekilde ticaret ve diğer alanlarda da büyüme göstererek yenilikçi çözümleri ve küresel ticaretin dinamiklerini şekillendiren bir güç olarak öne çıkmıştır (Bilgin ve Sunaoğlu, 2022: 327).

Ayrıca küreselleşme ile birlikte ticari serbestleşme ve iletişim teknolojilerinin her alanda kullanılması nedeniyle ortaya çıkan bir takım ekonomik gelişmeler kapsamında ülkeler arasındaki ticaret hacmi artarak yoğun bir ticari rekabet oluşmuştur. Ülkelerin oluşan rekabet ortamında birbirlerine karşı ticari üstünlük sağlamak adına yaptıkları çalışmalardan da anlaşılacağı üzere lojistik sektörü gelecekte, günümüzde olduğundan daha stratejik bir konumda kendine yer bulacaktır. Lojistik faaliyetlere ilişkin çalışmalar doğru kanalize edildiği takdirde, ülkeler hem kendi iç piyasasında hem de uluslararası piyasada hacimlerini, gelirlerini ve pazar paylarını artırmaktadır (Kılıç ve Koçdemir, 2018: 219). Ülkenin veya ülkelerin lojistik performansını yükseltmesi ile ekonomik büyüme arasında iktisadi olarak olumlu (pozitif yönlü) bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Özkan vd., 2018: 881).

Türkiye'deki lojistik sektörü de ticaretteki küreselleşme ile birlikte, kendini dünya sektörüne adapte etme çalışmalarına başlayan, gelişen ve daha çok önem verilen sektör konumuna gelmiştir. Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle üç tarafının denizlerle (yarımada şeklinde) çevrelenmesi, Avrupa ve Asya kıtalarının ortasında olması ve geçmiş dönemlerdeki tarihi yolların kullanılmasıyla ticaretin gelişmesindeki katkıları nedeniyle ülkemiz lojistik sektöründe stratejik avantajlara sahiptir (Tunç ve Kaya, 2016: 59).

Bu çerçevede, Türkiye'nin lojistik sektöründeki stratejik avantajlarının ayrıntılı olarak incelenmesi ve bu avantajların lojistik performans etkilerinin analiz edilmesi, bilimsel yöntemler kullanılarak mümkün olmuştur. Bu çalışmamızda, lojistik performansının analizinde betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel tarama, mevcut bir olayı nicel veya nitel yönden tanımlanmasına olanak sağlayan bir araştırma türüdür (McMillan ve Schumacher, 1984: 26). Kısa

bir tanımla, dün ve bugün mevcut olan bir olayı, mevcut olduğu haliyle tanımlayan analiz yöntemidir (Balcı, 2019: 413). Betimsel tarama veya analiz, geniş çaplı katılımcı grupları ile gerçekleştirilen ve bu gruplardaki kişilerin ortada var olan olgu ve olaylara ilişkin görüş ve tutumlarının bir araya getirildiği, bu olgu ve olayların ayrıntılı olarak betimlenmeye çalışıldığı araştırma türüdür (Tanrıöğen, 2012:59). Betimsel tarama yönteminde amaç, araştırma sonucu elde edilen verileri düzenleyip yorumlayarak okuyucuya veya bilgi edinmek isteyenlerin tarafına sunmaktır. Bu tarama yönteminde veriler önce açık ve sistematik bir şekilde ortaya konularak betimlendikten sonra yapılan betimlemeler yorumlanıp neden-sonuç ilişkileri incelenir ve bu bulgular sonucunda bazı sonuçlara ulaşılmış olur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239). Bu açıklamalara dayanarak, betimsel tarama yöntemi lojistik sektörünün geçmiş ve mevcut durumunu sistematik olarak analiz etmeyi mümkün kılar. Aşağıdaki bölümlerde, bu yöntem doğrultusunda yapılan değerlendirmeler ele alınacaktır.

Ayrıca, çalışmamızda yer alan Lojistik Performans Ölçütlerine ilişkin yaptığımız araştırmalar neticesinde kaynakların sınırlı olduğu müşahade edilmiş, bu nedenle değerlendirmelerimizin kısıtlı kaynak ve veriler üzerinden yapılmış olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Tüm bu hususlar çerçevesinde, ülkelerin rekabet edebilmeleri ve durumlarını analiz edebilmeleri için Lojistik Performans Endeksinin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, öncelikle performans ölçüm yaklaşımları ve ölçütleri açıklanmıştır. Ardından Lojistik Performans Endeksi ve ilgili ölçütler ele alınmış olup Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksi verileri, betimsel tarama yöntemi kullanılarak endeksteeki kriterlere göre eksik ve zayıf yönleri değerlendirilmiş ve çalışma sonuca ulaştırılmıştır.

2. LOJİSTİK PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

Performans yönetim sistemlerine olan ilgi, temel teşvik edici yaklaşımlarla desteklenmektedir. Bu yaklaşımlar; “Ölçülen her şey iyileşir”, “ölçülen şey yapılmış demektir”, “ölçülmeyen hiçbir şey yönetilemez” şeklinde prensipleşmiş veya kalıplaşmış sözlerdir. Bu prensipler, yönetimin dört temel fonksiyonundan biri olan kontrol mekanizması işlevinin en önemli faaliyetleri arasındadır. Kontrol işlevi, belirlenen hedeflere ne düzeyde ulaşıp ulaşılmadığını sorgulayarak denetim sağlar ve süreçlerin verimliliğini artırır. Performans yönetim süreci üç temel aşamadan oluşur. İlk olarak, performans ölçütlerinin belirlenmesi ve ölçüm sıklığının planlanması gerçekleştirilir. İkinci aşamada, belirlenen ölçütlere göre performans düzeyleri ölçülür. Son olarak, ölçüm sonuçları analiz edilerek iyileştirme çalışmaları planlanır. Bu süreçler, lojistik sistemlerdeki performans yönetimi için kritik bir yapı sunar (Çatay ve Öztürk, 2018: 184). Bu çerçevede, lojistik performans ölçüm yaklaşımları ve ölçütleri aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.1. Lojistik Performans Ölçütleri

Lojistikte verimliliği artırmak için yapılan çalışmalar ve maliyetleri minimize etme gayretleri lojistik performans kavramını ön plana çıkarmıştır. Lojistik performansının belirli hedeflere ulaşılabilirliği açısından, lojistik süreç performansı için izleme yapılırken en uygun ve en doğru performans ölçütlerinin tanımlanması, lojistik sistemlerinin izlenmesine ve geliştirilmesine olanak tanır. Bu ölçütlerin yanlış seçilmemesi, ölçüm ve değerlendirme yeteneklerinin gelişmesine önemli katkılar sunmasıyla birlikte müşteri ihtiyaçlarının karşılanma düzeyinden lojistik süreçlerin verimliliğine kadar geniş bir yelpazede değerlendirme yapılmasını sağlar (Landers vd., 2008: 4).

Günümüzdeki birçok işletme gelecek hakkında bilgi sahibi olmak isterken geleneksel ölçüm sistemi, geçmiş hakkında bilgi vermesi ve maliyet odaklı olması nedeniyle gerçekçi sonuçlar

sağlamamaktadır. Ayrıca maliyete dayalı performans ölçütlerinde farklı kriterler devreye alındığında, istenildiği şekilde birbiriyle iç içe olmamasına bağlı olarak bu ölçütler tek başına fırsatların belirlenmesinde yeterli olmamaktadırlar. Rekabet koşullarının artması da göz önüne alındığında, performansın değerlendirilmesinde diğer değişkenlerin devre dışı bırakılıp maliyetin tek ölçüt olarak alınmaması gerektiği görülmüştür. Bu sebeple, lojistik sistemlerin performanslarını değerlendirmeye alırken finansal ve finansal olmayan ölçüt değişkenleri dengeli olarak sisteme dahil edilmelidir. Lojistik sistemlerdeki farklı süreçlerin özelliklerine göre, performans ölçütleri iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Sayısal olarak ifade edilebilen nicel ölçütler ve süreçlerin kalitesine odaklanan nitel ölçütlerdir. Bu iki ölçüt kategorisi, lojistik süreçlerin operasyonel verimliliğini ve müşteri memnuniyetini artırmayı amaçlayan stratejilerin geliştirilmesinde kullanılmaktadır (Büyüközkan, 2018: 188). Aşağıda yer alan bölümlerde bahsedilen ölçütlere yer verilmiştir.

2.1.1. Nitel Performans Ölçütleri

Nitel performans ölçütleri, lojistik sistemlerin tasarımı, planlanması ve analizinde kullanılan, sayısal (nicel) olarak ifade edilemeyen kriterlerdir. Bu ölçütler, lojistik süreçlerin müşteri odaklı ve esnek bir şekilde yönetilmesini sağlar. Lojistik performans ölçütleri değerlendirilmesinde yer alan nitel performans ölçütleri şunlardır:

- **Müşteri Memnuniyeti:** Buradaki husus müşteri memnuniyetinin durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu memnuniyetin seviyesi alınan hizmet veya ürünle belirlenmektedir. Bu, iç ve dış müşterilere uygulanabilir.
- **Esneklik:** Talepteki oluşabilecek dalgalanmalar durumuna karşılık lojistik sistemlerinin nasıl ve ne seviyede tepki verebileceğine ilişkin yanıtın derecesidir.
- **Bilgi ve Malzeme Akış Uyumu:** Lojistik sisteminde bulunan tüm evrelere bilginin akışının ve malzemelerin taşınmasının uyum derecesidir.
- **Etkili Risk Yönetimi:** Doğal risk unsuru, lojistik sistemlerinin tamamında vardır. Bu doğal risklerin etkisini ve gerçekleşme olasılığını azaltma derecesi ise etkili risk yönetimi olarak tanımlanmaktadır.
- **Tedarikçi Performansı:** İmalat işlemleri için üretim süreci içerisinde yer alacak hammaddelerin firmalara zamanında ve iyi koşullar altında dağıtılma derecesi olarak tanımlanmaktadır.

Ancak, nitel performans ölçütleri sayısal verilere dayanan analizlerde yetersiz kalabilir. Bu nedenle, lojistik süreçlerin daha kapsamlı bir değerlendirmesi için nicel performans ölçütleri kullanılmaktadır (Çatay ve Öztürk, 2018: 188).

2.1.2. Nicel Performans Ölçütleri

Lojistik sistemlerin tasarımında, planında ve bir takım analizinde kullanılan ve sayısal olarak ifade edilebilen ölçütlerdir. Bu ölçütler doğrudan maliyet (kâr) unsuruna ve müşteri sorumluluğuna dayalı ölçütler şeklinde iki kategoride toplanmaktadır.

2.1.2.1 Maliyete Dayalı Ölçütler

- **Maliyet Minimizasyonu:** Nicel performans ölçütleri arasında en çok tercih edilen araçtır. Maliyet unsurunu genel olarak lojistik sisteminin tümü için ya da özel iş birimleri için minimize etmeyi amaçlar.
- **Satışların Maksimizasyonu:** Satıştan elde edilen kazancın ya da satış birimlerinin miktarını maksimize etmektedir.
- **Kar Maksimizasyonu:** Kazançtan elde edilen kârı en üst düzeye (maksimize) çıkarmayı hedefler.
- **Envanter Yatırım Minimizasyonu:** Envanter adı altında oluşan maliyetleri en aza (minimize) indirmeyi hedefler. Envanter maliyeti diye nitelendirilen maliyet, elde edilen ürün için oluşan maliyetleri ve elde edilen ürünü elinde tutmak için katlanılan maliyetleri kapsamaktadır.
- **Yatırımın Geri Dönüş Maksimizasyonu:** Herhangi bir ürün üretmek için yapılmış olan söz konusu yatırımın getiri oranını (geri dönüş oranını) en üst düzeye çıkararak yatırımın geri dönüş hızını veya oranını maksimum seviyeye getirmeyi amaçlar (Salcan, 2024).

2.1.2.2 Müşteri Sorumluluğuna Dayalı Ölçütler

- **Doluluk Oranı Maksimizasyonu:** Tüketici tarafında verilen siparişlerin istenilen zamanda noksansız bir şekilde karşılanmasının maksimizasyonunu amaçlar.
- **Ürün Gecikmelerinin Minimizasyonu:** Ürünlerin planlanan ve gerçekleşen dağıtım tarihleri arasındaki sürenin en aza indirilmesi amaçlanır.
- **Müşteri Teslim Süresinin Minimizasyonu:** Ürünlerin tüketici tarafından sipariş verildiği zaman ile siparişin müşteriye ulaştığı ana kadar geçen zamanın en aza indirilmesi amaçlanır.
- **Temin Süresinin Minimizasyonu:** İşletmede, herhangi bir ürünün imalatına başlanması ile bu ürünün tamamlanmasına kadar geçen zamanın (minimize edilmesi) en aza indirilmesi amaçlanır (Beamon, 1999: 276-277).

Firmalar dünya genelinde, hızla gelişen ve sürekli değişim hızı artarak devam eden rekabet ortamında, varlığını devamlı olarak sürdürebilmek, rakiplerin durumunu da göz önünde bulundurarak rekabet edebilmek ve global düzende şirketin pazardaki etkinlik alanını artırabilmek için tesislerin maliyetleri içerisinde azımsanmayacak derecede bir paya sahip olan lojistik maliyetlerini ve dağıtım maliyetlerini olabildiğince minimize edebilecekleri seviyeye indirmelidirler. Şirketler bu maliyetlerini minimize edebilmeleri adına süreç içerisinde yer alan (lojistik sistemlerini, yönetim teknikleri vb.) model türlerini bilimsel olarak incelemeli ve ar-ge araştırmalarını da içerecek şekilde kontrolünü sağlamalıdır. Daha önce bahsettiğimiz performans ölçütlerinden faydalanmak en iyi alternatiflerden biridir. Gelecek, maliyetini en aza indirerek müşteri memnuniyetini şiar edinmeyi ön planda tutan ve kazancını sürekli hale getiren şirketlerin olacaktır (Çatay ve Öztürk, 2018: 188).

Rekabetçi bir ortamın olduğu günümüzde, şirketlerin de buldukları yeri ve gelişimlerini öngörerek öğrenebilmelerinde performanslarının ölçülmesi en güvenli yöntemdir (Bayır ve Yılmaz, 2017: 75).

Şirketlerin lojistik hizmet kalitesinde ne durumda olduklarının incelenmesinde, kaynakların verimlilik çıktıları ve tüketicilerin satın almış oldukları hizmet hakkındaki düşünceleri vb.

hususlarda bütün süreçlerde ne kadar başarılı olunduğunun belirlenmesinde, performansın ölçülmesi büyük bir öneme sahiptir. Başka bir söylemle rekabetin var olduğu pazarlarda, şirketlerin rekabetteki yerleri hakkında bilgi sahibi olabilmesi için performansın ölçülmesi keyfiyetten ziyade zorunluluk atfedilen bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3. Performans Ölçüm Sistemlerinde Yapılan Hatalar

Performans ölçüm grubu, mevcutta var olan sistemin verimliliğini ortaya çıkarmak ya da başka alternatif olabilecek farklı sistemlerin kıyaslamasını yapmak içinde kullanılmaktadır. Performans değerlendirmelerinin amacına ulaşabilmesi için ilk yapılması gereken performans ölçüm sisteminin şartları karşılayıp ve en doğru şekilde kanalize edilerek kurulmasını sağlamaktır. Sistemin doğru kurulmadığı durumlarda yapılan ölçümler ve bu ölçümler için kullanılan teknikler ne kadar kusursuz veya hatasız olursa olsun ortaya çıkan veriler gerçek durumu tam anlamıyla yansıtmayacak ve değerlendirmeler istenildiği ölçüde amaçlanan sonuçlara katkı sağlamayacaktır. Performans ölçütlerinin doğru tanımlanması kadar, bu ölçütlerin uygulanmasında meydana gelen hataların önlenmesi de önem arz etmektedir. Lojistik süreçlerde hatalı performans ölçüm sistemleri, yanlış stratejilere neden olarak verimliliği negatif yönlü etkileyebilir. Aşağıda, bu sistemlerde sıkça karşılaşılan hatalara yer verilmiştir (Artley ve Stroh, 2001: 9);

- Gereğinden fazla veri toplamak ve çok fazla veri ile ilgilenilmesi
- Zaman açısından kısa vadeyi odak noktası yapması
- Raporların önceki tecrübeler ve hislere göre derlenmesi
- Elde edilen verilerin gereğinden fazla özetlenmesi nedeniyle sonucunun anlamsızlaşması
- Kullanılan ölçütün az sayıda olması
- Tutarsız ve lüzumsuz verilerin toplanması
- Sürekli olarak hatalı performans ölçümünün devam ettirilmesi
- Rekabetçi ortam oluşturularak rekabet etme duygusunun özendirilmesi ve takım çalışmasının negatif olarak etkilenmesi.

3. LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİ

Lojistik Performans Endeksinde (LPE), lojistik faaliyetlere yönelik farklı kademelerde ve değişik ölçeklerdeki performanslara ilişkin ölçümler yapıp çıkan sonuçlar analiz edilerek değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Böylelikle ticari etkinliklerin artırılması yönünde çalışmalar sürdürülerek uluslararası ticarete rekabet avantajı ile üstünlük sağlanmaktadır. Günümüzde bir gösterge verisi olarak kullanılan lojistik performansının ölçülmesi veya değerlendirilmesinin zorluğu nedeniyle ülkelerin bu kapsamdaki endekslerinin (LPE) belirli kriterler bazında analiz edilmesinin daha etkili olacağı görülmüştür.

Lojistik performansının değerlendirilmesinde karşılaşılan bu zorluklar, dünya genelindeki lojistik hizmetlerin kıyaslanabilmesi için standart bir yaklaşımın geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu sürecin devamında var olan bu mecburiyet, dünya lojistik hizmetlerinin kıyaslamalı durumunu ortaya koyan çeşitli değerlendirme araçlarının geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Bu araçların en başında yer alan ve en önemli unsuru olan Lojistik Performans Endeksi (LPE), Dünya Bankası tarafından geliştirilerek ortaya çıkarılmıştır. LPE, küresel ve global ölçekte uluslararası bir niteliğe sahip olup lojistik servis sağlayıcıları kapsamında değerlendirilen anket çalışmasıdır. Bahse konu bu endeks, özünde ülkeler arasında bir mücadele şekli olan rekabetin ölçüsünü, seviyesini ve derecesini ortaya koymayı hedeflemektedir (Çemberci vd., 2015: 1515).

LPE'nin işlevini daha iyi kavrayabilmek için çeşitli tanımları incelemek yararlı olacaktır.

Lojistik Performans Endeksi (LPE), parasal ekonomide otorite olarak kabul edilen Dünya Bankası'nın çalışması ile ortaya çıkan ve LPE kapsamında çalışmaya konu olan ülkelerin lojistikteki başarılarını, niteliklerini, yetkinliğini ve yeteneklerini inceleyen anket çalışmasıdır (Çatuk vd., 2019: 121).

Dünya Bankası'nın Lojistik Performans Endeksi (LPE) tanımına göre, LPE, bu endekste yer alan ülkelerin ticaret lojistiği etkinliklerinde karşılaşılabileceği, karşılaşılan veya karşılaştıkları zorlukları, fırsatları ve performanslarına ilişkin verimliliklerini iyileştirmek için hangi hususlara dikkat edileceği veya neler yapabilecekleri hususunda belirleyici olmak amacıyla oluşturulmuş etkileşimli bir karşılaştırma aracıdır (<https://lpi.worldbank.org/>).

Bir başka tanıma göre LPE, ülkelerin lojistik performansındaki zorluklarının ve fırsatlarının neler olduğunu ortaya koyarak, performanslarını geliştirmelerine olanak tanıyan karşılaştırmalı bir analiz biçimidir (Arvis vd., 2018: 10).

LPE'nin etkisini daha iyi anlamak için tarihsel gelişimine bakmak gereklidir. LPE verileri ilk olarak 2007 yılında Dünya Bankası tarafından paylaşılmıştır. 2007 yılından sonra sırasıyla 2010, 2012, 2014, 2016, 2018 ve 2023 yıllarında Dünya Bankası tarafından LPE verileri yayınlanmıştır. LPE, ülkelerin durumunun daha iyi anlaşılabilmesi ve güncel haliyle ne durumda olduklarını görebilmeleri adına iki yılda bir güncellenen liste ile yeni ülkelerinde katılımıyla lojistik sektöründeki performanslarını ölçmek, kıyaslamak ve değerlendirmek için Dünya Bankası tarafından ortaya çıkarılarak oluşturulmuş listedir. LPE, Finlandiya'daki bir üniversite tarafından oluşturulan anket sorularına ülkelerdeki lojistik sektörde faaliyet gösteren çeşitli işletmelerde çalışan ve yöneticilerin vermiş oldukları cevaplara göre analiz edilerek belirlenen bir çalışmadır. LPE, günümüzde lojistik performansını ölçebilen tek anket olarak literatürde yer almaktadır (Arvis vd., 2016).

LPE, ülkelerin lojistik faaliyeti göstergeleri ile ilgili önemli veriler veya bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler, ülkelerin lojistikte üstlenmiş olduğu masrafları, gümrük birliği içerisinde yer alan ortak gümrük mevzuatı da dahil olmak üzere ulusal gümrük ile ilgili mevzuatı, taşıma türlerinde kullanılan altyapının mevcut durumuna ilişkin bilgileri içermekte ve anket formu kullanarak ülkelerin lojistik faaliyetlerindeki son durumlarını altı ana kriter üzerinden değerlendiren bir ölçüm aracıdır. Bu kriterler arasında gümrük işlemleri, altyapı, uluslararası sevkiyat, lojistik hizmetlerin kalitesi, gönderilerin izlenebilirliği ve zamanında teslim yer almaktadır. Lojistik Performans Endeksi, bu altı kriterin 1 ile 5 arasında puanlanması sonucu ortaya çıkan verilerdir (Pelit, 2023: 39).

Bununla birlikte Lojistik Performans Endeksi'nin en dikkate değer avantajı ülkelerin lojistik performansı ile ilgili verilerini sunarak küresel piyasada daima birbirleri ile rekabet yarışında bulunan ülkelerin performanslarını görmelerini sağlamak ve böylece kendi lojistik performansları ile diğer ülkelerin lojistik performanslarını kıyaslama fırsatının sunulmasıdır. Başka bir faydası ise ülkelerin lojistik performansında noksan olan taraflarını belirleyebilmesine olanak tanmasıdır. Bu veriler ışığında eksik olduğunu belirlediği alanları tespit ederek yeni politikalar geliştirme şansına sahip olabileceklerdir.

2018 yılına gelindiğinde Lojistik Performans Endeksi 160 ülke arasında karşılaştırma yapılmasına imkân tanıyacak bir veri haline gelmiştir. Lojistik Performans Endeksi, firmaların faaliyet gösterdiği veya ticaret yaptığı ülkelerin, lojistiği ile ilgili bilgi mahiyetinde geri bildirim sağlayan, taşıyıcılarla (operatörler) alakalı küresel bazda bir ankete dayanmaktadır. Aynı zamanda LPE, firmaların faaliyet gösterdiği ülkelerin detaylı bir şekilde bilgisini elde ederek, ticari faaliyette

buldukları diğer ülkelerin bilgilendirilmiş niteliksel değerlendirmelerini dünya çapındaki (küresel) lojistik ortamı deneyimleriyle birleştirirler.

LPE, tüm bu hususlar nedeniyle hem niteliksel hem de niceliksel ölçütlerden meydana gelir ve bu ülkelerin yapacakları inovasyon ve yatırımlar için lojistik dostu profillerin oluşturulmasına ön ayak olmaktadır. Bir ülke kendi içindeki tedarik zincirinin lojistik performansını ölçerek iki farklı bakış açısı sunar. Bu bakış açılarından birincisi; Uluslararası LPE olarak adlandırılan ve ticaret ortakları (ülke dışında çalışan lojistik uzmanları) tarafından ülkenin/ülkelerin altı alandaki kriterlerinin niteliksel değerlendirmelerini sağlar. İkincisi ise; Yerli LPE olarak adlandırılan ve bir ülkenin içinde çalışan lojistik profesyonelleri tarafından gerek niteliksel olarak gerekse niceliksel olarak değerlendirmelerini sağlar. Lojistik ortamı, ana lojistik süreçleri, kuruluşlar ve performans süreleri ile maliyet verileri hakkında detaylı bilgiler sunar (<https://lpi.worldbank.org/>).

3.1. Lojistik Performans Endeksi Kriterleri

2007 yılında ülkelerin talepleri üzerine Dünya Bankasına bağlı Uluslararası Ticaret Biriminin hazırladığı Lojistik Performans Endeksinde 6 farklı kriter ölçek olarak belirlenmiştir. Bu ölçütler Uluslararası Lojistik Performans Endeksi kapsamında puanlanarak değerlendirilmektedir. Bu kriterler gümrük, altyapı, uluslararası sevkiyat, lojistik kalite ve yetkinliği (sürdürülebilirliği), gönderilerin takibi ve izlenebilirliği ve son olarak gönderilerin zamanında teslimidir. Bu kriterler LPE'nin temel yapı taşlarıdır ve lojistik süreçlerin farklı boyutlarını analiz etmeye olanak tanır. Bahse konu kriterlerin ayrıntılarına aşağıda yer verilmiştir.

3.1.1. Gümrük

Gümrük kriteri, lojistik süreçlerin hızını ve etkinliğini belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Gümrükler, ülkelerin güvenliğini sağlama, transit geçişlerin düzenlenmesi, sevkiyat ve lojistik süreçlerin yönetimi ile vergisel getiriler açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, gümrük prosedürleri ve bu süreçlerin verimliliği, dış ticarete değerlendirilen endesk için temel bir kriterdir.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde gümrük; ülkeye giren ve çıkan eşyaya ve taşıt araçlarına denetimlerin yapıldığı ve vergilerin ödendiği kamu kurumlarıdır. Gümrük, mevcut gümrük mevzuatının ve gümrük mevzuatı ile doğrudan ilgisi olmasa dahi ülkeye giren veya çıkan eşyaya uygulanacak diğer kurum ve kuruluşların mevzuatının uygulamasını sağlayarak başta ithalatta olmak üzere Gümrük Vergisi, İlave Gümrük Vergisi, Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi gibi vergilerin tahsilatının yapıldığı ve bunu yaparken de idari prosedürlere (kanun, yönetmelik vb.) dayandırılan resmi kuruluştur. Lojistik Performans Endeksinde, gümrük idarelerinin işleyişindeki hızı, belirli kolaylıklar çerçevesinde (yeşil hat kriteri, onaylanmış statü belgesi, tamamlayıcı beyan vb.) gümrük işlemleri veya sevkiyat verimliliğinin ve etkinliğinin ölçüldüğü alt bileşendir. Gümrük işlemlerindeki hız ve verimlilik, altyapının etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. (Manavgat ve Demirci, 2021: 1860).

3.1.2. Altyapı (Lojistik Yönetimi)

Lojistik, günümüzde en geçerli tanımıyla Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri Konseyi (CSCMP) tarafından tanımlanmıştır. Yapılan bu tanımlamaya göre lojistik yönetimi; müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, her türlü ürün, hizmet ve ilgili bilginin başladığı ilk noktadan tüketim noktasına kadar olan tedarik zinciri boyunca etkin ve verimli bir şekilde ileri ve geri yönlü akışını ve depolanmasını planlama, uygulama ve kontrol etme prosesidir (CSCMP, 2013). Altyapı

kalitesi olarak da tanımlayabileceğimiz bu kavram başka bir ifade ile eşyanın tüketiciye ulaştırılmasında kullanılan yöntemleri ifade eder.

3.1.3. Uluslararası Sevkiyat

Uluslararası sevkiyat kriteri, sevkiyatlardaki maliyeti rekabet edebilecek fiyatlara ayarlayabilmenin kolaylığını ve ne kadar basit olduğunu ölçmektedir (Manavgat ve Demirci, 2021: 1860). Sevkiyat sistemlerinin verimliliği, sektör karlılığı ile sıkı bir ilişki içerisinde olması nedeniyle rekabetçi üstünlüğün elde edilebilmesi ve uluslararası sevkiyat kriterindeki puanın yükselmesi için sevkiyat (taşıma) maliyetlerinin minimize edilmesidir (Ojala ve Çelebi, 2015: 7).

3.1.4. Lojistik Kalite ve Yetkinliği (Sürdürülebilirliği)

Lojistik, sürdürülebilirlik kavramı ile doğal bir ilişki içerisinde bulunduğundan doğrudan bağlantılı hale gelmiştir. Sürdürülebilirlik, işletmeler için sosyal, toplumsal, çevresel ve iktisadi boyutları da içerisine alan ilişkileri ifade eder. Günümüzde çevresel etkiler, her ne kadar lojistik sektörünün en çok dikkat çeken alanı olsa da sosyal ve ekonomik boyutlar da göz ardı edilmemesi gereken önemli unsurlardır (Winter ve Knemeyer, 2013: 19). Lojistik Performans Endeksindeki karşılığı ise lojistik hizmetinin yeterli ve kaliteli olmasını kapsamaktadır.

3.1.5. Gönderilerin Takibi ve İzlenebilirliği

Sevkiyat sürecinin her aşamasının izlenmesi ve taşınan eşya hareketlerinin en son tüketiciye veya müşteriye transferine kadar takip edilmesi büyük önem taşımaktadır. İzlenebilirlik, lojistik sektörünün bir unsuru arasında bulunmakla birlikte, tedarik zincirinde yer alan tüm paydaşların sağladıkları katkılarıyla şekillenmektedir. Lojistik faaliyetlerini gelişmiş izlenebilirlik seviyesine çıkarmak, dağıtım kanallarındaki tüm aşamaların daha şeffaf ve güvenilir hale gelmesini sağlayacaktır. Ayrıca risk yönetim sisteminin daha randımanlı ve etkin olmasına katkıda bulunacaktır.

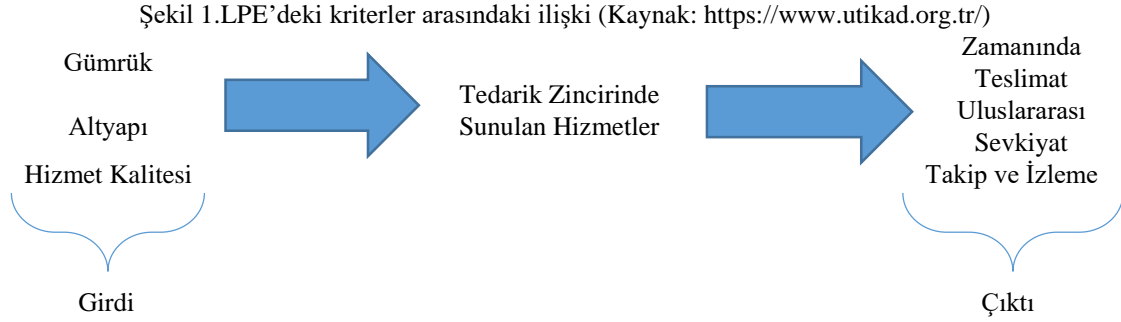
Gönderilerin takip edilebilirliği ise, bilişim sisteminin gelişmesine bağlı olarak teknolojinin lojistik sektöründe etkili kullanımı ile doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla lojistik firmaları, bilgi işlem departmanları vasıtasıyla teknolojik altyapılarını geliştirip daha fazla iş verimliliği, daha kaliteli hizmet anlayışı, daha doğru ve tekin dağıtım sistemi sağlayacak lojistik modülleri oluşturabilirler. (Yıldız vd., 2020: 1666).

3.1.6. Zamanındalık

Gönderilerin, gidecekleri noktalara belirlenen sürede veya daha önce ulaşması, varış süreleri bakımından firmanın veya işletmenin güvenilirliğini arttırmaktadır. Sevkiyat süreleri birtakım değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu değişkenler, sevkiyat planı, sevkiyat yönetimi, eşyanın cinsi, nakliye hizmeti, mesafe ve hava koşulları vb. şeklinde sıralanabilmektedir. (Yıldız vd., 2020: 1666).

İşletmelerin anında veya hızlı yanıt verebilecek altyapı sistemi kurulmuş bilgi işlem departmanı ile birlikte mevcut teknolojileri satın almaları ve zamanında tedarik süreçlerini oluşturabilmeleri için müşterilere yanıt verme girişimlerine önem vermeleri stratejik açıdan ehemmiyetlidir (Burmaoğlu, 2012: 196). Lojistik sektöründe bütünleşme (entegrasyon) ve uyum dikkat edilmesi ve önem verilmesi gereken konuların başında gelmektedir. Üretim ve malzeme yönetimi süreçlerinin yanı sıra fiziksel dağıtımda entegre sistemler, sevkiyatların zamanında ulaşmasını sağlamaktadır.

LPE'ye göre altı kriter arasında aşağıdaki gösterildiği şekilde bir ilişki bulunmaktadır.

Yukarıda yer alan şekilde anlaşılacağı üzere; Gümrük, Altyapı ve Lojistik Hizmetlerin Kalitesi kriterleri yönetsel düzenlemeye tabi alanlar olarak değerlendirilmekte ve lojistikte girdi niteliği taşımakta iken Zamanında Teslimat, Uluslararası Sevkiyat, Takip ve İzleme kriterleri hizmet sunumunun performansının değerlendirilmesinde çıktı olarak ele alınmakta ve lojistik hizmetinin tamamına sağlanan girdilerin bir çıktısı olmaktadır.

4. TÜRKİYE VE LOJİSTİK PERFORMANSI ENDEKSİ

Türkiye, bulunduğu yer itibarıyla lojistik bakımından Dünya'da çok önemli bir jeopolitik konumda yer almaktadır. Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayarak dünya ticareti açısından önemli bir yerde bulunmaktadır. Nüfusu açısından bakılacak olursa Türkiye, genç ve dinamik iş gücü, düşük maliyetli üretim imkanları ve gelişmiş lojistik altyapısı sayesinde lojistik performans açısından avantajlı bir konuma sahiptir. Ancak, bu avantajlar günümüzde ve gelecekte Türkiye'nin uluslararası lojistik performansında sürekli bir iyileşme sağlaması için tek başına yeterli değildir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksi'ndeki konumu değerlendirilmelidir (Acar ve Çetinceli, 2020: 891).

Türkiye gibi “500 Milyar Dolar İhracat” hedefi belirleyen “İhracatta Sürdürülebilirlik ve Yenilik” gibi iddialı bir söylemi olan bir ülke için şüphesiz lojistik önemli ve hafife alınmayacak bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Turizm sektörünün ardından büyüme hacmi en yüksek olan faaliyet kolu lojistik, Türkiye'nin uluslararası ticaretindeki rekabet gücünü artırmak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin lojistik performansına ilişkin LPE puanlarının analizi, sektörün güçlü ve zayıf yönlerini anlamak için önemlidir (Erkan, 2014: 50).

Ayrıca ülkemizin etrafının denizlerle çevrilmiş yarımada şeklinde bir ülke olması nedeniyle her türlü taşıma modunu kullanabileceği imkanlara sahip doğal bir konumu vardır. Bu konum her türlü taşıma modunu kullanarak hava, kara, deniz ve demir yolu ile lojistik faaliyetlerini gerçekleştirmesine imkân sağlamaktadır. Ancak bu avantajlar önemli olsa da uluslararası lojistik performans sıralamasında zirveye çıkmak ve bulunduğu yerde süreklilik sağlamak için tek başına yeterli değildir. Bilindiği üzere lojistik, üretimden başlayarak tüketim noktasına kadar olan süreçteki iş ve işlemler ile ilgilenmektedir. Başka bir ifade ile lojistiğin varlığı üretimin varlığına bağlıdır. Lojistik Performans Endeksine bakıldığında, LPE puanı yüksek ülkelerin bir üretim merkezi oldukları görülmektedir (Aksungur ve Bekmezci: 2020: 25).

Yukarıdaki veri göz önüne alınarak Lojistik Performans Endeksine bakıldığında, 2018 yılında 160 ülkenin katıldığı endekste, 2023 yılına gelindiğinde 21 ülke azalarak 139 ülkeye düştüğü görülmektedir. Endeksten çıkan ülkelerin genellikle düşük gelirli ve lojistik altyapısı zayıf olan ülkeler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin 2007-2023 yılları arasındaki LPE verileri ve sıralaması, performansındaki dalgalanmaları anlamak için önemli bir referans teşkil etmektedir. Bu kapsamda; Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksine ilişkin verileri gösterir tabloya aşağıda yer verilmiştir.

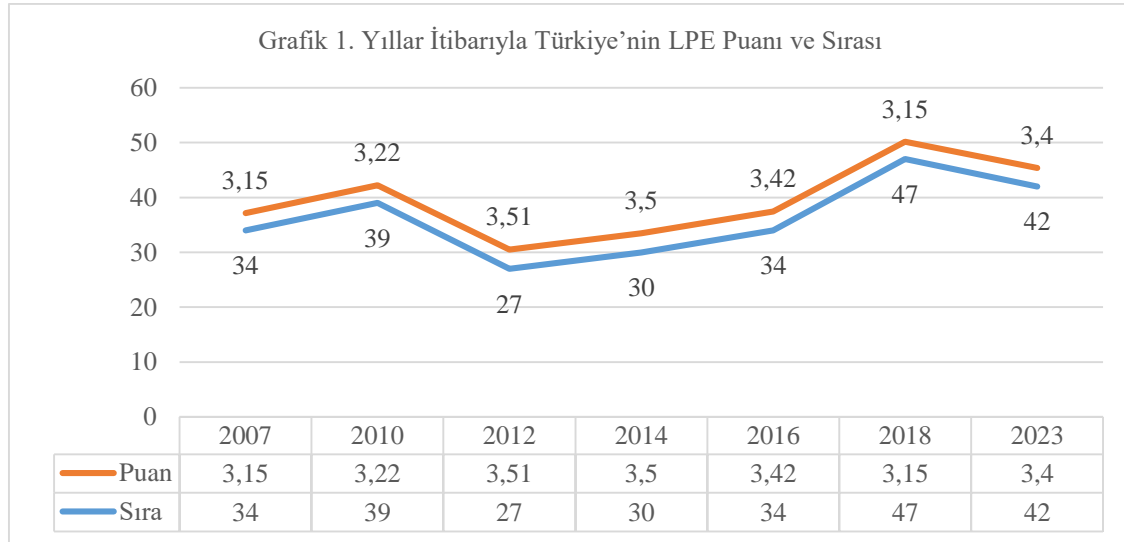
Tablo 1: Türkiye'nin 2007-2023 Lojistik Performans Endeksi

Yıl	Sıra	LPI Puanı	Gümrük	Altyapı	Uluslararası Sevkiyat	Lojistik Hizmetlerinin Kalitesi	Gönderilerin Takibi ve İzlenebilirliği	Gönderilerin Zamanında Teslimi
2007	30	3,15	3,00	2,94	3,07	3,29	3,27	3,38
2010	39	3,22	2,82	3,08	3,15	3,23	3,09	3,94
2012	27	3,51	3,16	3,62	3,38	3,52	3,54	3,87
2014	30	3,50	3,23	3,53	3,18	3,64	3,77	3,68
2016	34	3,42	3,18	3,49	3,41	3,31	3,39	3,75
2018	47	3,15	2,71	3,21	3,06	3,05	3,23	3,63
2023	42	3,40	3,00	3,40	3,40	3,50	3,50	3,60

Kaynak: <https://www.utikad.org.tr> ve <https://lpi.worldbank.org/>

Tablo 1.'de görüldüğü üzere Türkiye'nin yıllara göre lojistik performans endekslerinin farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Türkiye'nin yıllara göre sıralamasını incelediğimizde, 196 ülke arasında 30'uncu sıra ile başlayıp 47'nci sıraya kadar inişler ve çıkışlar yaşadığı anlaşılmaktadır. İlk olarak 2007 yılında yayınlanan endekste Türkiye 30'uncu sırada kendisine yer bulmuştur. Başlangıç yılı için kriterleri değerlendirdiğimizde 3,38 puanı ile zamanında teslim sürecinin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bundan sonraki sırayı ise lojistik kalitesi, izlenebilirlik ve uluslararası sevkiyatların takip ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksinde yıllar itibarıyla puanı ve sıralamasına aşağıdaki grafikte yer verilmiştir.

Kaynak: (Boztepe 2024)

Türkiye'nin 2007 ile 2023 yılları arasında lojistik performans endeksindeki genel sıralamasına ve puanına bakıldığında, en iyi sıralamayı 2012 yılında 27'nci sırada, en kötü sıralamayı ise 2018 yılında 47'nci sırada yer alarak elde ettiği görülmektedir.

Genel ortalamaya göre değerlendirdiğimizde ise; Dünya ülkelerine göre kıyaslandığında ortalama değerler yükseldiği için Türkiye'nin lojistik performans değerleri yıllara göre dalgalanmıştır. Lojistik Performans Endeksine göre en iyi ortalamayı yakaladığımız 2012 yılından sonra 2014 yılında 30'uncu, 2016 yılında 34'üncü, 2018 yılında 47'nci sıraya gerilediği, 2023 yılına gelindiğinde ise bir önceki puan sıralamasından 5 sıra yükselerek 42'nci sırada yer aldığı görülmüştür.

Türkiye'nin 2007-2023 yılları arasındaki Lojistik Performans Endeksi puanları alt kriterler baz alınarak incelendiğinde; 2007 yılında en düşük puanı altyapı, 2010 yılında en düşük puanı gümrük, 2012 yılında en düşük puanı gümrük, 2014 yılında en düşük puanı uluslararası sevkiyat, 2016 yılında en düşük puanı gümrük, 2018 yılında en düşük puanı gümrük, 2023 yılında en düşük puanı gümrük, genel itibarıyla en yüksek puanın ise gönderilerin zamanında teslimi olduğu anlaşılmaktadır.

Lojistik Performans Endeksinin 2023 yılına ait verileri incelenip değerlendirildiğinde; Bir önceki rapordan sonra ortaya çıkan ve küresel ölçekte etki eden Covid-19 pandemisinde oluşan zorlu iş ortamının zorluğu ve kırılmalarına rağmen 2023 yılındaki değerlerin 2018 yılındaki değerlere göre yükseldiği anlaşılrsa da yaklaşık olarak değerlerin aynı doğrultuda kaldığı görülmektedir.

2023 yılında Türkiye, bir önceki rapora göre 5 basamak yükselerek 42'nci sıraya ulaşmıştır. Ancak bu ilerlemeye rağmen, 2018 raporundaki durumuyla karşılaştırıldığında, geçmiş yıllarda elde ettiği daha iyi sıralamalardan uzak olduğu ve önceki performans düzeyini henüz yakalayamadığı dikkat çekmektedir (Boztepe, 2024).

Tablo 1'de görüldüğü üzere 2023 yılında yayınlanan verilerde "gönderilerin zamanında teslimi" kriteri hemen hemen aynı kalması haricinde diğer tüm kriterlerde olumlu yönde bir yükselme vardır. Gümrük kriteri ise yine en düşük puana sahip kriterimiz olmuştur. En çok ilerleme ise "lojistik hizmetlerin kalitesi" kriterinde olmuştur. 2023'de gümrük kriteri dışında kalan diğer kriterlerin puanları birbirine oldukça yaklaşmıştır. Bu husus bütünlük hizmet açısından önem arz etmektedir. Bu sonuçlar ülkemiz adına hangi alanları geliştirmemiz gerektiği yönünde yol göstericidir. Gümrük kriteri konusunda birçok çalışma ve iyileştirme yapılmış olsa da mevcut durumda öncelikli konumuz olduğu aşıkardır (Tanyaş, 2024).

Bu durumda genel itibarıyla yukarıda da bahsettiğimiz üzere, en kötü kriterin gümrük alanında olduğu görülmektedir. Türkiye nazarında gümrükler üzerine özel çalışılması, gümrüklerdeki iş ve işlem hacminin artırılması ile birlikte gümrük işlemlerinin hızlandırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Gümrük kriteri, Türkiye'nin lojistik performans ortalamasını aşağı çekmektedir. En fazla ilerleme sağlamış kriterinin ise zamanlama olduğu gözlemlenmektedir.

Bu nedenle, Gümrük işlemlerini hızlandırmak amacıyla dijitalleşme projelerine öncelik verilmesi ve liman altyapısına yönelik yatırımların artırılması gerekmektedir. Bu adımlar, yalnızca gümrük süreçlerini değil, uluslararası sevkiyat ve zamanında teslimat kriterlerini de olumlu yönde etkileyecektir.

Altyapı kalitesi ve zamanında teslimat kriterlerinde yapılan yatırım ve uygulamalardaki iyileştirmeler neticesinde gerçekleşen yükselme ise genel ortalamanın daha da düşmesinin önüne geçmiştir.

5. SONUÇ

Globalleşen dünya ekonomilerinde artık kelebek etkisi sadece kıyı ülkelerini etkilememekte, yaşanan gelişmeler ile birlikte kelebek etkisinin daha da büyüdüğü, bu büyüme nedeniyle oluşan dalgalanın tsunami etkisi oluşturarak sadece kıyı ülkelerini değil içerde kalan ülkeleri de etkilediği bir ekonomi modeli oluşmuştur. Böyle bir durumda ekonomilerin iç içe geçtiği bir ticaret anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayış modelinde ülkelerin uluslararası ortamda rekabet edebilmelerinin temel koşullarından ilki lojistik performanslarının etkinliği ve verimliliğidir. LPE, bir ülkenin uluslararası lojistik performanslarında diğer ülkelere göre konumu belirleyerek karşılaştıkları zorlukların yanı sıra elde edebilecekleri fırsatları da göstererek performanslarını daha iyi bir noktaya taşıyabilmeleri için neler yapılabileceğini belirleme hususunda yol gösterici olmaktadır. Bu çalışmada öncelikle performans ölçüm yaklaşımları ile ölçütleri açıklanarak Dünya Bankası'nın yayınladığı LPE'ye göre 2007-2023 yılları arasında Türkiye'nin lojistik performans değerleri belirlenen kriterlere göre değerlendirilmiştir.

Lojistik sektöründeki temel hedef, taşınan ürünlerin doğru zamanda ve doğru yerde olmasını sağlamaktır. Bu süreç, etkin lojistik yönetimi ile maliyetlerin minimize edilmesi ve kaynakların verimli kullanılmasıyla mümkündür. Bu hedefler, Türkiye'nin lojistik performansındaki dalgalanmalar ve alt kriterlerdeki eksikliklerin iyileştirilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle ulaştırma sektörü hizmetleri, lojistik sistemlerinin temel yapı taşlarından biri olduğu kabul edilmektedir (Şahin, 2018: 22).

Türkiye'nin LPE verilerindeki performansı, yıllar içinde dalgalanmalar göstererek istikrarsız bir tablo sergilemiştir. Özellikle 2018 yılında yaşanan belirgin düşüş, lojistik süreçlerde farkındalığın artırılması gerektiğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Lojistiğin ticaret sektöründe başrol oynadığı bir dünyada, Türkiye nazarında lojistik performans endeksinde gerileme göstermesi henüz lojistik anlamında farkındalığın oluşmadığını göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin LPE kriterlerine yönelik iyileştirme çalışmalarına daha fazla odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır (Gülenç ve Karagöz, 2008: 74).

Türkiye'nin lojistik performans endeksindeki sıralamasında yükselmesi için, endekste ki kriterlerin tamamında eksikliklerin tespit edilerek iyileştirilmesine bağlıdır. LPE kriterlerinde üç kriter (gümrük, altyapı ve lojistik hizmetlerinin kalitesi) girdi olarak, diğer üç kriter ise (uluslararası sevkiyat, gönderilerin takibi ve izlenebilirliği ve gönderilerin zamanında teslimi) çıktı olarak değerlendirilmektedir. Girdi olarak değerlendirilen kriterlerdeki iyileşmeler veya gelişmeler, çıktı olarak değerlendirilen göstergeleri de olumlu olarak etkileyecektir. Bunun için teşvikler, sübvansiyonlar, teknolojik yatırımlar, altyapı yatırımları vb. faaliyetlerin desteklenmesi veya artırılması, girdi olarak nitelendirilen kriterleri doğrudan, çıktı olarak nitelendirilen kriterleri ise dolaylı olarak olumlu yönde etkileyeceğinden gümrük ve altyapı gibi zayıf alanlara odaklanmak, Türkiye'nin genel lojistik performansını artıracaktır (Erkan, 2014: 56).

Türkiye, LPE'deki en iyi performansını 2012 yılında sergilemiş, en kötü performansını ise 2018 yılında göstermiştir. Endekste Türkiye'nin 2007 ve 2018 yıllarındaki genel puanı aynı (3,15) kalmış olsa da 2018 yılında yer aldığı sıralamadaki gerileme, rekabet ettiği diğer ülkelerin gerçekleştirdiği iyileştirmelerin gerisinde kalmasından kaynaklanmıştır. 2012 yılı, Türkiye'nin gerek puan gerekse sıralama açısından zirve yaptığı dönem olarak öne çıkarken, bu süreçte performans kriterlerinde belirli iyileştirmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, 2012-2018 yılları arasında yaşanan ivme kaybı ve sıralamadaki düşüş, diğer ülkelerin lojistik farkındalıklarının Türkiye'den daha ileri seviyede olduğunu göstermektedir. 2023 yılına gelindiğinde puan ve sıralama açısından bir yükseliş sağlanmış olsa da bu iyileşmeler Türkiye'nin sahip olduğu potansiyeli tam olarak yansıtmaktan uzaktır.

Türkiye olarak özellikle LPE'deki genel sıramız ile gümrük sıralamamızın aynı yönde hareketlilik gösterdiği gözlemlendiği ve gümrük alanındaki performansın yükseltilmesine yönelik eksikliklerin giderilmesi ile ilgili çalışmaların daha da artırılması, altyapı çalışmalarında iyileştirmeler yapılması, diğer kriterler bazında devlet tarafından teknolojik yatırımlar ile birlikte lojistikte kolaylık sağlayacak yasal düzenlemelerde devam etmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, 2016 yılında açıklanan lojistik performans endeksinde Türkiye'nin "gelişime açık" birden çok alanı olduğu konusunda herkes görüş birliğine varmıştır. 2018 yılındaki lojistik performans endeksi verilerinin açıklanması ile birlikte Türkiye'nin gelişime açık faktörlerinden öte endekste ki kriterlerde yeni reformlar yapması gerektiği tartışmaya açılmış oldu. Bu kapsamda sürdürülebilirlik, esneklik ve teknolojik gelişmeler gibi olguların da kamu ve özel sektördeki şirketler tarafından üzerinde yoğunlaşması gerektiği hususlar arasında yer almasının gerektiği, deniz yolu taşımacılığı yatırımlarının artırılması, gümrük süreçlerinin dijitalleştirilmesi, altyapı yatırımlarının artırılması ve lojistik profesyonellerine yönelik eğitim programlarının genişletilmesi, lojistik üslerinin çoğaltılması, kombine taşımacılık modlarının geliştirilerek daha aktif kullanılmasının sağlanması vb. çalışmaların genişletilmesi gereklidir. Bu adımlar, uluslararası rekabette Türkiye'nin konumunu güçlendirecektir.

Ülkemiz her ne kadar 2023 yılı endeks verilerine göre bir çıkış yakalamış olsa da Türkiye gibi hacmi ve potansiyeli yüksek olan bir ülke için beklentileri karşıladığı söylenememektedir. Bu konuda, Türkiye'nin yeni reformlar ile veyahut iyi bir çalışma etkinliği ile 2012 yılındaki sıralamayı yakalamasının mümkün olacağı hatta daha üst sıralara çıkarak ekonomik bağımsızlık hedefine de katkı sağlayacak potansiyele fazlasıyla sahip olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. F. & Çetinceli, K. (2020). Uluslararası ticarete taşıma türlerinin türkiye'nin lojistik performans endeksine etkisi ve iş yapma kolaylığı endeksi ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 887-905.
- Aksungur, M. & Bekmezci, M. (2020). Türkiye'nin lojistik performansının değerlendirilmesi boylamsal bir araştırma, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 20-40.
- Artley, W. & Stroh, S. (2001). *The Performance-Based Management Handbook, Volume II*.
- Arvis, J. F. Saslavsky, D. Ojala, L., Shepherd, B., Busch, C., Raj, A. ve Naula T. (2016). *Connecting To Compete 2016: Trade LogistiCMP in the Global Economy, The Logistics Performance Index and Its Indicators*.
- Arvis, J. F. Ojala, L., Wiederer, C., Shepherd, B., Raj, A., Dairabayeva, K. ve Kiiski, T. (2018). *Connecting to Compete*, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29971>.
- Balcı, A. (2019). Eğitimsel araştırmanın eğitimsel sorunların çözümüne uygulanması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 22(1), 411-420. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000868
- Bayır, T. & Yılmaz, Z. (2017). AB Ülkelerinin Lojistik Performans Endekslerinin AHP ve VIKOR yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Middle East Journal of Educations (meje)*, 3(2), 73-92.
- Beamon B.M. (1999), *Measuring Supply Chain Performance*, International Journal of Operations & Production Management, University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, USA, 19(3), 275-292.
- Bilgin, T. & Kazancı Sunaoğlu, Ş. (2022). Lojistik performans ve uluslararası ticaret ilişkisi üzerine alanyazın incelemesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (53), 325-344. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1105239>
- Burmaoğlu, S. (2012). Ulusal inovasyon göstergeleri ile ulusal lojistik performansı arasındaki ilişki: AB ülkeleri üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 12(2), 193-208.
- Büyüközkan, G. (2018). *Uluslararası Lojistik*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Boztepe, H. (2024). *Lojistik Performans Endeksi 2023 (LPI 2023)*. <https://tiud.org.tr/2023/07/17/lojistik-performans-endeksi-2023-lpi>
- CSCMP. (2013). Council of Supply Chain Management Professionals: <http://cscmp.org/about-us/supply-chain-management-definitions>
- Çatay, B. & Öztürk, G. (ed.). (2018). *Uluslararası Lojistik*, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Çatuk, C. Aydın, K. & Atalay, E. (2019). Uluslararası ticarete karayolunun lojistik performansına etkisi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 120-125.

- Çemberci, M. Civelek, M.E. & Canbolat, N. (2015). The moderator effect of global competitiveness index on dimensions of logistics performance index. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 1514–1524.
- Erkan, B. (2014). "türkiye'de lojistik sektörü ve rekabet gücü" *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD)*, (1), 45-66.
- Gülenç, İ. F. & Karagöz, B. (2008). E-lojistik ve Türkiye’de e-lojistik uygulamaları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 73-91.
- Kılıç, M. & Koçdemir, S.U. (2018). Dış ticaret ve lojistik arasındaki ilişki: yükselen piyasa ekonomisinde ülkelerde panel veri analizi. 1. Uluslararası Ekonomi ve İşletme Sempozyumu, 25-27 Ekim 2018, Gaziantep Üniversitesi, 219-232.
- Landers, Thomas L., Alejandro Mendoza & John R. English (2008), *Logistics Metrics, Introduction to Logistics Engineering*, Ed. Don Taylor, CRC Press, USA.
- Manavgat, G. & Demirci, A. (2021). Lojistik performans endeksi tutarlılığının sıralı lojistik regresyon modeliyle incelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(64), 1856-1871.
- McMillan, J.H. & Schumacher, S. (1984). *Research in Education: A Conceptual Introduction*, Boston an Toronto: Little Brown and Company.
- Ojala, L. & Çelebi, D. (2015). The World Bank’s Logistics Performance Index (LPI) and Drivers of Logistics Performance. Document Préparé Pour La Table Ronde Du Forum International Des Transports Sur Les Stratégies De Développement Logistique Et Leurs Indicateurs De Résultats (9-10 mars 2015, Queretaro, Mexique).
- Özkan, G., Çelik, H. & Erdemli, M. (2018). Lojistik performans ve ekonomik büyüme ilişkisi: oecd ülkeleri için bir uygulama. 1. Uluslararası Ekonomi ve İşletme Sempozyumu, 25-27 Ekim 2018, Gaziantep Üniversitesi, 881.
- Pelit, İ. (2023). Türkiye’nin lojistik performans endeksinin incelenmesi, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9(1) 2023, 37-49, <https://doi.org/10.20979/ueyd.1185216>
- Salcan, C. (2024, 29 Mart) Tedarik Zinciri Tasarımı ve Performans Yönetimi. <https://www.slideshare.net/cafersalcan/tedarik-zinciri-tasarimi-ve-performans-yonetimi>
- Şahin, G. (2018). *Uluslararası Lojistik*, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Tanrıoğen, A. (ed.). (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Tanyaş, M. (2024). Lojistik Performans İndeksi (LPI) 2023. <https://www.yesillojistikciler.com/lojistik/lojistik-performans-indeksi-lpi-2023/20815>
- Tunç H. & Kaya M. (2016). Türkiye’de lojistik sektörünün gelişmesinde dış ticaretin rolü üzerine bir nedensellik analizi, *Vizyoner Dergisi*, 7(14), 58-64.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldız, A., Aydoğan, K. & Kartum, G. (2020). Türkiye'nin uluslararası lojistik performans endeksindeki konumunun kümeleme analizi ile araştırılması, *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(3):1659-1679, DOI: 10.29228/TurkishStudies.41640

Winter, M. ve Knemeyer, A.M. (2013). Exploring the integration of sustainability and supply chain management-current state and opportunities for future inquiry, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 43(1), 18- 38.

<https://lpi.worldbank.org/about> Erişim Tarihi 13.01.2023

<https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking> Erişim Tarihi 29.03.2024

<https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/23460/lojistik-performans-endeksi-2018-ve-turkiye>. Erişim Tarihi 27.03.2024

<https://www.utikad.org.tr/SektorelHaber.aspx?DataID=23460&Baslik=LOJ%20PERFORMANS%20ENDEKS%202018%20VE%20T%20C3%9CRK%20B0YE> Erişim Tarihi: 29.03.2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Yetenek Yönetimi Konulu Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Kevsler Özyaşar¹, İsmail Bakan²

Öz

Bu araştırmada; yetenek yönetimi araştırmalarında en etkili kanalların (yazarlar, makaleler, dergiler, kurumlar, anahtar kelimeler ve ülkeler) hangileri olduğu, yetenek yönetimi çalışmalarının nasıl kümelendiği, en çok hangi araştırma akışlarının ilgi gördüğü konularına değinilmiştir. Günümüz işletmeleri için önem arz eden bu konu nicel verilerle ele alınarak, ilgili literatüre daha derin bir bakış sağlaması hedeflenmiştir. Çalışmaların WoS alanlarına göre dağılımına bakıldığında 1.345 çalışma ile en çok araştırmanın yönetim (%82.31) alanında yapıldığı görülmüştür. En üretken yazar 37 çalışmasıyla Scullion, Hugh olurken en çok atıf alan çalışma Collings'in (2009) "Strategic talent management: A review and research agenda" başlıklı makalesi olmuştur. Ülkelerin atıf analizine bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri 8.730 atıfla birinci sırada iken kurumların atıf sıralamasında ise, Tillburg Üniversitesi 1.809 atıfla birinci olmuştur. Ayrıca, Collings (2009) çalışmasında 799 atıfla bibliyografik eşleşme analizinde de ilk sırada yer almıştır. Bu çalışma geçmişteki yetenek yönetimi tartışmasının daha kapsamlı ve objektif bir şekilde incelenmesini ve anlaşılmasını sağlamıştır. Yetenek yönetimi kavramı üzerine yapılan bu bibliyometrik analiz çalışmasının, ulusal ve uluslararası alandizinde ilk olması, bu çalışmanın özgün kısmını temsil etmektedir. Araştırmada sadece Web of Science veri tabanını kullanılmış olması bu çalışmanın kısıtlı yönünü ifade etmektedir. Bu alandaki araştırmacıların yetenek yönetimi üzerine yapacakları çalışmalarda Scopus, TR Dizin vb. veri tabanlarından da istifade etmeleri ilgili alanyazını zenginleştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Yetenek yönetimi, Yetenek, Bibliyometrik analiz, VOSviewer, Veri görselleştirme.

Bibliometric Analysis of Studies on Talent Management

Abstract

In this research; The topics that are most effective in talent management research (authors, articles, journals, institutions, keywords and countries), how talent management studies are clustered, and which research streams attract the most attention are discussed. This issue, which is important for today's businesses, is addressed with quantitative data, aiming to provide a deeper look at the relevant literature. When looking at the distribution of studies according to WoS fields, it was seen that the most research was conducted in the field of management (82.31%) with 1,345 studies. While the most productive author was Scullion and Hugh with 37 works, the most cited work was Collings' (2009) article titled "Strategic talent management: A review and research agenda". When looking at the citation analysis of countries, the United States ranked first with 8,730 citations, while in the citation ranking of institutions, University of Tillburg ranked first with 1,809 citations. Additionally, it ranked first in the bibliographic matching analysis with 799 citations in Collings' (2009) study. The fact that this bibliometric analysis study on the concept of talent management is the first in the national and international field represents the original part of this study. The fact that only the Web

¹ Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: kevslerozyasar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3682-7574

² Prof. Dr., Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: ibakan63@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8644-8778

of Science database was used in the research expresses the limitation of this study. Researchers in this field will use Scopus, TR Dizin, etc. in their studies on talent management. Using databases will enrich the relevant literature.

Keywords: Talent management, Talent, Bibliometric analysis, VOSviewer, Data visualization.

1. GİRİŞ

İşlerin sürekli değişen doğası, dünyada yetenek kıtlığı ve insanların üretkenliği ile ilgili konuları gündeme getirmektedir. Küreselleşen firmalar, zaman içinde farklı ekonomi ve sektörlerde insanlara yönelik arz ve talebin dalgalanması nedeniyle ellerinden gelen en iyi yeteneği bulma konusunda sürekli baskıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yetenek kıtlığının firmaların büyüme modellerine kısıtlamalar getirdiği ve bazı büyük kuruluşlarda yetenek yönetimi stratejilerini olumsuz etkilediği görülmektedir. İstihdam sorunlarının öngörülmesi ve proaktif yönetimi işletmeler için önemli bir konudur (Hatun, 2010: 8). Sürekli değişen bir bağlamın ardından, işletmeler zaman içinde hayatta kalmalarını sağlamayı amaçlayan bir dizi prosedür uygulamaya başlamıştır. Bu prosedürler zamanla, daha düz yapıları, yeni örgütlenme biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde vasıflı çalışanların birçok kuruluş için kıt bir kaynak haline geldiği görülmektedir. Bu nedenle firmalar, günümüzün dar pazarında bulabilecekleri en iyi yetenekleri işe alıp insan kaynaklarına yatırım yapmaya çalışmaktadırlar (Clemons, 2021).

Eskiden firmalar kuruluş yerlerini değerlendirirken sadece maliyetleri değil aynı zamanda farklı pazarlara yakınlığı da dikkate almaktaydılar. Günümüzde firmalar, yetenek kaynağını da lokasyon kararlarında önemli bir unsur olarak görmektedirler. Yüksek değere sahip ve yüksek kalibreli yönetsel yeteneklere büyük bir talep olduğu bilinmektedir (Handfield-Jones vd., 2001). Yeteneğin geliştirilmesi ve elde tutulması artık firmaların rekabet edebilirlikleri veya dayanıklılıkları için en önemli konulardan biri olarak kabul edilmektedir (Battisti vd., 2023; Gallardo-Gallardo vd., 2020). Ayrıca, demografik ve teknolojik düzeyde meydana gelen hızlı değişimlerin geleneksel yetenek yönetimi uygulamaları üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Kitto, 2023).

Firmaların içinde faaliyet gösterdiği dış bağlam hem daha rekabetçi hem de daha karmaşık hale gelmiştir. Firmaların iç bağlamı da bunu takip etmektedir. Bu bağlamda, firmaların iş ortamının getirdiği değişikliklere hızlı bir şekilde uyum sağlamaları ve aynı zamanda radikal bir dönüşüme ihtiyaçları vardır. Böylece istikrar dönemi yerini hızlı değişimlerin ve çalkantıların yaşandığı bir döneme bırakmıştır. Üstelik eski homojen işgücü, çeşitli kuşakların, renklerin ve milliyetlerin birlikte çalıştığı ve örtüştüğü, heterojen bir işgücü haline gelmiştir. Daha önce dikkate alınmayan yetenek sorunları artık dikkat gerektirmektedir (Di Prima vd. 2024: 2).

Yetenek yönetimi konusu; firmadaki, ekonomik ve demografik değişikliklerin yanı sıra firma içindeki organizasyonel, davranışsal ve tutumsal faktörler göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Firmaların değişen günümüz koşullarına uyum sağlayabilmesi ve dijitalleşmenin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için personel eğitimine yatırım yapması, çalışanları güçlendirmesi, organizasyon kültürünü değiştirmesi gerekmektedir. Daha önce yetenek büyük ölçüde insan kaynakları alanının bir parçası olarak görülüyordu. Artık iş gücü heterojenliği ve hızlı değişen, hızlı ortamlarla karakterize edilen bir çağda yetenek, üst düzey yönetim, bölüm yöneticileri ve insan kaynakları için kurumsal bir endişe kaynağı haline gelmiştir (Collings, 2014). Yetenek yönetimi önemli bir konudur ve sadece insan kaynaklarının konusu değildir; işlemenin tüm seviyeleri bu süreci en iyi şekilde yönetebilmek için sürece dahil olmalıdır. Organizasyon düzeyindeki bir yetenek yönetimi perspektifinin yüksek düzeyde bir olgunluk gerektirdiği görülmektedir (Hatun, 2010: 14).

Yetenek yönetimi günümüzde büyük ilgi görmektedir; bu nedenle birçok işletme, yetenekli çalışanların başarı için en temel kaynak olduğu ve yetenekli çalışanları çekme ve elde tutma sürecinin giderek daha önemli bir strateji haline geldiğinin farkına varmış ve yetenek yönetimini benimsemişlerdir (Al-Kasasbeh, 2016). Sonuç olarak yetenek yönetimi, sahip oldukları teknoloji ve altyapı ne olursa olsun, aynı modern

teknolojiyi uygulamasalar bile, işletmelerin rakipler arasındaki konumunun geliştirilmesinde önemli bir rol oynamakta ve bu süreçte insan faktörü ayırt edici unsur olmaya devam etmektedir (Wiblen, 2019).

2. YETENEK YÖNETİMİ

Yetenek yönetimi, işletme çalışanlarının işyerinde başarıya ulaşmak için potansiyellerini ve becerilerini geliştirme, yüksek performans sergileme ve mesleki gelişime odaklanmalarına olanak sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Clark, 2019). Noe ve arkadaşlarına göre (2017), yetenek yönetimi, işletmeler tarafından yetenekli insanları çekmek, geliştirmek ve elde tutmak için uygulanan sistematik, stratejik ve organize bir çabadır. Yetenek yönetimi, organizasyonel başarıyı artırmak için gerekli beceri ve yeterliliklere sahip yüksek performanslı çalışanları çekmeyi, geliştirmeyi ve elde tutmayı amaçlayan kritik bir stratejik fonksiyon olarak ortaya çıkmıştır (Sivathanu ve Pillai, 2020). Davies ve Davies (2011) tarafından yapılan bir araştırmaya göre yetenek yönetimi, bir işletme içinde yetenekli bireylerin belirlenmesi, geliştirilmesi ve elde tutulmasına yönelik dinamik ve sistematik bir süreçtir. İşletmeler yıllardır yetenekleri çekme ve elde tutma konusunda ciddi zorluklar yaşamaktadır (Dries, 2013). Bu nedenle, katılım ve elde tutma politikalarının uygulanmasının ilk doğrudan faydası olan personel değişiminin açığa çıkartacağı maliyetleri azaltmanın yanı sıra organizasyonel performansı olumsuz yönde etkileyen yüksek personel değişim oranının da düşük seviyelere çekilmesine olanak sağlamasıdır (Ellehuus 2012: 85).

Etkili yetenek yönetimi uygulamaları çalışanların motivasyonunu, bağlılığını ve genel iş memnuniyetini artırmaya katkıda bulunur (Saks ve Gruman, 2011). Yetenek yönetimi organizasyondaki idari sürecin hayati bir bölümüdür; özellikle yetenekli insan kaynağı organizasyonun başarılı olmasını ve mükemmelleşmesini sağladığı için bir dizi insan kaynakları uygulamalarını içerir. Belki de organizasyonun yetenek yönetimi konusundaki sorunu, yetenek yönetiminin, hedeflere ulaşılması ve rekabet konumunu korumasını sağlayacak şekilde nasıl uygulanacağıdır (Abu-Darwish vd., 2022: 201). Stratejik ve proaktif bir yetenek edinme stratejisi, kurumun istenen becerilere, yeterliliklere ve kültürel uyuma sahip adayları çekmesini sağlayarak yüksek performanslı ve motive olmuş bir iş gücüne katkıda bulunacaktır (Rehman vd., 2022). Çalışanların, kurumun en iyi yetenekleri seçme ve işe alma konusundaki kararlılığına tanık olmaları, kurumun vizyon, misyon ve değerlerine olan inançlarını güçlendirecektir (Ulrich vd., 2013). Yetenekli bireylerin organizasyon içinde varlığı, sağlıklı bir rekabet duygusunu teşvik eder ve performans çitasını yükseltir, mevcut çalışanları sürekli olarak gelişmeye ve rollerinde başarılı olmaya motive eder (Di Prima vd. 2024: 5). Yeteneği korumaya ve geliştirmeye odaklanan yetenek yönetimi, çalışanların iş tatmini, motivasyonu, bağlılığı ve liderlere olan güvenleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Harvey vd., 2002).

Kurumsal bir yetenek yönetimi planının geliştirilmesi, her çalışanın, kabul edilen tanımlar ve yeterlilik performansı ve potansiyeline ilişkin ölçümler çerçevesine dayalı olarak değerlendirilmesini gerektirir. Bu temel/kurumsal yeterlilikler, her çalışanın başarısı ve dolayısıyla tüm organizasyonun başarısı için hayati önem taşıyan davranış/beceri/değer beklentileridir (Bayarri ve Berger 2004: 23). Yetenek yönetiminin amacı, bir organizasyonun kurum çapındaki yeteneklerini firmanın stratejisine bağlamaktır (Hatun 2010: 31). Kuruluşlar, çalışanlarının gelişimine yatırım yaparak onlara öğrenme, büyüme ve beceri geliştirme fırsatları sunduğunda, bireyler arasında değer ve amaç duygusunu teşvik eder (Chen vd., 2021). Bir firmanın yetenek yönetimi programının uygunluğu, yetenek yönetiminin kapsamının bireysel düzeydeki yeteneklere mi yoksa organizasyona mı odaklanacağını belirleyecektir. Yeteneğin kapsamını genişletebilmek için kuruluşların, yetenekleri çekme, geliştirme ve elde tutma gibi konuların firmanın genel iş stratejisinin başarısı için kritik stratejik faktörler olarak görüldüğü bir yetenek yönetimi stratejisi uyguladıklarından emin olmaları gerekir. Bir işletmenin yetenek geliştirme girişimleri, eğitim programları, koçluk, mentorluk ve kariyer geliştirme fırsatları sunması, çalışanlarının yeteneklerini önemsendiğini ve değer verdiğini göstermektedir (Nicolas-Agustin vd., 2024). Böylelikle, çalışanların, kuruluşlarının mesleki gelişimlerine

ve ilerlemelerine olanak sağladığını algıladıklarında kendilerini motive ve bağlı hissetme olasılıkları daha yüksek olacaktır (Do ve Shipton, 2019).

Öte yandan kritik pozisyonların belirlenmesi aynı zamanda kuruluşların eğitim ve yedekleme planlaması gibi yetenek yönetimi faaliyetlerini belirli rollere uyarlamasına ve kilit pozisyonlar için yeteneklerin yetiştirilmesine ve stratejik bir odaklanma sağlanmasına olanak tanır (Collings ve Mellahi, 2009). Bu stratejik yaklaşım, çalışanlara, katkılarının kuruluşun başarısı için gerekli olduğunu işaret ederek motivasyonlarını ve bağlılıklarını daha da artırır (Sparrow ve Makram, 2015). Yetenek incelemesi sırasında, incelenen kişilerin elde tutulma stratejilerinin değerlendirilmesi önemlidir. Bireylerin temel motivasyonlarını anlamak, zorlukları ortaya çıkaran ve ilgiyi sürdüren projeleri belirlemek, bireylerden diğer meslektaşlarına mentorluk yapmalarını istemek ve bireylerin bilgilerini paylaşmaları için başka yollar bulmak, insanları motive etmeye yardımcı olabilir (Hatun, 2010: 44).

Yetenek yönetimi, bir organizasyonun insan sermayesi aracılığıyla değerli, nadir ve taklit edilmesi zor kaynakları nasıl üretebileceğine ve sürdürebileceğine odaklanır. Bunu yaparken, yetenek yönetimi bireysel çalışan seviyesinden ziyade organizasyonel seviyedeki yeteneğe odaklanmaya başlamalıdır. Başka bir deyişle, bir bireyin yeteneğinin firmayı nasıl destekleyebileceğini sormak yerine, yetenek yönetimi, bir organizasyonun yetenek yapısının insanları cezbederek, geliştirerek ve elde tutarak sürdürülebilir bir rekabet avantajından nasıl yararlanabilir konusuna odaklanmalıdır (Hatun 2010: 28).

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Bibliometrik analiz genel olarak veri tabanı seçimi, veri toplama ve temizleme ve veri analizi olmak üzere üç aşamadan oluşur (Zou vd., 2018). Yetenek yönetimi konusunda bibliyometrik analiz yapmayı amaçlayan bu çalışma için 13.06.2024 tarihinde, All fields kısmına “Talent management” yazılmıştır. Bu tarama sonucunda toplam 2.960 çalışmaya ulaşılmıştır. 2024 yılı henüz bitmediği için çalışmaya dahil edilmemiştir. 2024 yılı çalışmaları veri setinden çıkartıldığında 2.822 çalışma kalmıştır. Son olarak; bu çalışmada işletme ve yönetim alanlarındaki çalışmaların dağılımını görebilmek için, Web of Science (WoS) kategorilerinden “management”, “business” ve “economy” başlıkları altındaki çalışmalar seçilmiş olup diğer çalışmalar araştırmanın dışında bırakılmıştır. Bu filtrelerin sonucunda 1.634 çalışma veri setine dahil edilmiştir. Elde edilen veriler VOSviewer (versiyon, 1.6.20; Van Eck ve Waltman, 2010) yazılımı ile analiz edilmiştir. Ayrıca WoS’tan çekilen verilerle tablolar hazırlanarak yetenek yönetimi konusu detaylı bir şekilde kaleme alınmıştır.

Literatürdeki çok sayıda kaynak göz önüne alındığında; belgeleri tek tek ayırmak çok zaman alabilir. Özellikle yapılan çalışmaların sayıları da giderek artmakta olduğu göz önüne alındığında; geleneksel yöntemler kullanılarak bir disiplinin gelişimini takip etmek zorlaşmaktadır (Zou ve Vu, 2019). Bibliyometri, belirli bir konuya sahip tüm belgeleri iletişim, sayı, kalite, verimlilik, gelişim ve alıntılar açısından açıklamaya yönelik bir ölçüm analizidir (Nobanee vd., 2021). Konuları değerlendirmek ve konular arasında bağlantı kurmak için niceliksel ölçüm yöntemlerini kullanır. Bu nedenle bu çalışmada bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Bibliyometrik yaklaşım bu anlamda değerlidir çünkü büyük miktarda veriden bir araştırma alanının özünün çıkarılmasına olanak sağlar. Bilgi yapısının araştırılması, araştırma alanlarının geliştirilmesi ve araştırma konusunun disiplinlerarasılığının incelenmesi noktasında önem arz eder (Pauna vd., 2018).

Bibliyometrik analiz, iki temel metodolojiye bölünmesiyle ayırt edilir: bunlar performans analizi ve bilim haritalamasıdır (Al Rousan ve Khasawneh, 2023). Performans analizi, yayın sıklıkları ve alıntı ölçümlerinden elde edilen bibliyografik göstergeleri kullanarak yazarlar, yayınlar, kurumlar ve ülkeler dahil olmak üzere bilimsel araştırmanın çeşitli bileşenlerini sistematik olarak değerlendirmeye hizmet eder. Buna

karşılık, bilim haritalaması, ağırlıklı olarak bilimsel kuruluşlar arasındaki karmaşık ağları ve bağlantıları açıklamaya adanmış analitik bir tekniktir. Bu yöntem, tanımlanmış bir akademik araştırma alanı içinde var olan entelektüel bağlantıları ve yapısal ilişkileri inceleyerek bilimsel bağlantı noktasını araştırır (Gaviria-Marin vd., 2019; Liu, 2024: 3).

Tablo 1. Araştırma Detayları

KRİTER	TANIM
Kullanılan Kaynak	Web of Science (WoS)
Yıl aralığı	2002 - 2023
Araştırma terimleri	All fields – “talent management”
Analize dahil edilen araştırmalar	Web of science alanlarından “management”, “business”, “economy” başlıkları atındaki çalışmalar veri setine dahil edilmiştir.
Analizin dışında bırakılan araştırmalar	2024 yılı araştırmaya dahil edilmemiştir.
Örneklem büyüklüğü	2.960 araştırma.
Referans büyüklüğü	1.634 araştırma.

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Yetenek yönetimi araştırmasının sistematik bibliyometrik analizi ve görselleştirilmesi, VOSviewer kullanılarak gerçekleştirilmiştir. VOSviewer, ağ verilerine dayalı olarak oluşturma, görselleştirme ve keşfetmeye yönelik bir bibliyometrik araçtır. VOSviewer, ortak yazarlık, alıntılar, ortak oluşum, bibliyografik eşleştirme veya ortak alıntı bağlantılarından oluşan ağlar oluşturarak araştırma alanındaki büyüyen eğilimleri değerlendirmek için WoS veritabanından içe aktarılan dosyaları doğrudan çalıştırabilir (Mishra vd., 2022; Liu, 2024: 4).

VOSviewer yazılımı en çok alıntı yapılan makaleleri vurgular ve alıntıların taslak görselleştirme grafiklerini sunar (Thelwall, 2008). Bibliyometri, literatürden toplanan verileri analiz etmek için nicel araçları kullanır. Çalışma alanındaki çeşitli araştırma bileşenlerinin ve konularının performansını araştırmak ve ayrıca araştırma bileşenleri ve konuları arasındaki ilişkilerin haritalandırılmasına yardımcı olmak için kullanılır (Cobo vd., 2015). Böylece çeşitli alıntı istatistikleri ve bibliyometrik göstergeler aracılığıyla bir alanın gelişiminin ve tematik yapısının incelenmesine yardımcı olur (Valtakoski, 2020). Büyük miktarda veriyi yönetme yeteneği ve niceliksel yapısı, yazar önyargısının ortadan kaldırılmasını kolaylaştırır (Sigala vd., 2021). Bu nedenle bibliyometrik yöntemler inceleme çalışmaları için idealdir (Huang vd., 2022).

WoS, en iyi temel bilim, sosyal bilimler, sanat ve beşeri bilimler dergilerini takip eden yüksek kaliteli bir veri tabanıdır (Fetscherin ve Heinrich, 2015). 70 dilde ve 151 araştırma kategorisinde 22.000'den fazla dergiyi ve 50 milyon yayını değerlendirmektedir (Merigo vd., 2015). Kapsamlılığı ve üst düzey kalitesi nedeniyle WoS, Google Akademik, SCOPUS gibi diğer veritabanlarına tercih edilmiştir (Shah vd. 2019: 1024).

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada aşağıda belirtilen araştırma sorularına cevap verebilmek amaçlanmıştır:

1. Yetenek yönetimi kavramı ile yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yetenek yönetimi kavramı ile yapılan yayınların disiplinlere göre dağılımı nasıldır?
3. Yetenek yönetimi çalışmalarının WoS indekslerine göre dağılımı nasıldır?
4. Yetenek yönetimi çalışmalarının yayınevlerine göre dağılımı nasıldır?

5. Yetenek yönetimi çalışmalarının ortak yazarlık analizi nasıl dağılım göstermiştir?
6. Yetenek yönetimi alanında çalışma yapan yazarların atıf analizi nasıl dağılım göstermiştir ve en çok atıf alan 10 yazar kimdir?
7. Yetenek yönetimi ile alakalı en çok çalışması olan 10 yazar kimdir?
8. Yetenek yönetimi alanında çalışma yapan ülkelerin atıf analizi dağılımı nasıldır?
9. Yetenek yönetimi kavramı ile alakalı en çok yayın yapan 10 ülke hangileridir?
10. Yetenek yönetimi alanında çalışma yapan kurumların atıf analizi dağılımı nasıldır ve en çok yayın yapan 10 kurum hangileridir?
11. Yetenek yönetimi çalışmalarında anahtar kelimelerin kullanım sıklıkları nasıl dağılım göstermektedir?
12. Yetenek yönetimi çalışmalarında metinlerin bibliyografik eşleşme analizi nasıl dağılım göstermiştir?
13. Yetenek yönetimi çalışmalarında yazarların bibliyografik eşleşme analizi nasıl dağılım göstermiştir?
14. Yetenek yönetimi çalışmalarında ortak alıntı analizi nasıl bir dağılım göstermiştir?

4. ANALİZ ve BULGULAR

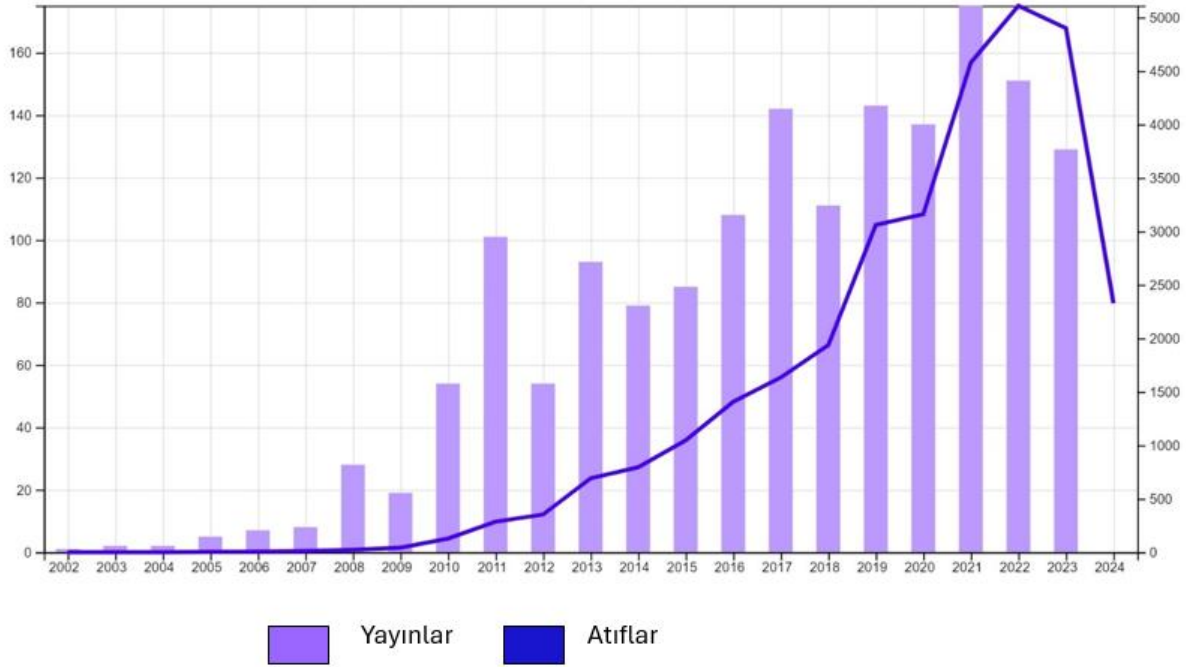
Tablo 2’de yetenek yönetimi kavramına yönelik yapılan araştırma sonucu, yıllara göre çalışma sayıları ve atıf sayıları görülmektedir. İlk çalışmanın 2002 yılında yazılan “Achieving return on critical talent in technology-intensive organizations” başlıklı makale olduğu görülmektedir. 2002 yılından günümüze kadar geçen sürede hem çalışma sayılarında hem de atıf sayılarında artış olduğu gözlemlenmektedir. Yetenek kavramı ile alakalı en çok çalışma yapılan yıl 2021 (175) yılı iken, en çok atıf sayısına ise 2022 (5.110) yılında ulaşılmıştır.

Tablo 2. Yetenek Yönetimi Kavramı İle Yapılan Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Çalışma sayısı	Toplam atıf sayısı	Yıl	Çalışma sayısı	Toplam atıf sayısı
2023	129	4.900	2012	54	353
2022	151	5.110	2011	101	286
2021	175	4.579	2010	54	128
2020	137	3.160	2009	19	42
2019	143	3.060	2008	28	23
2018	111	1.936	2007	8	11
2017	142	1.634	2006	7	5
2016	108	1.407	2005	5	3
2015	85	1.047	2004	2	0
2014	79	794	2003	2	0
2013	93	691	2002	1	0

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 1’de ise yayın ve atıf bazında yıllara göre dağılımı grafik üzerinde görmek mümkündür. Araştırmacıların bu alana ilgisinin arttığını gösteren yıllık araştırma eğilimlerini göstermektedir. Büyüyen araştırma eğilimi, daha fazla araştırmacıyı bu alana katkıda bulunmaya teşvik edecek ve böylece yetenek yönetimi çalışmalarının benimsenmesi ve performansı artacaktır.

Şekil 1. Yetenek Yönetimi İle İlgili Yayın ve Atıfların Yıllara Göre Dağılımı

Yetenek yönetimi kavramıyla alakalı yapılan çalışmaların WoS kategorilerine göre dağılımı Tablo 3'te görülmektedir. Bu kısımda, ağırlıklı olarak yönetim, işletme ve ekonomi alanında yapılan çalışmaların dağılımı görülmek istenmiştir. Uygulanan filtreler sonucu; en çok çalışmanın “Yönetim” (1.345) alanında yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada 529 çalışma ile “İşletme” ve üçüncü sırada 155 çalışma ile “Ekonomi” alanı dikkat çekmektedir. Burada bir hususu belirtmekte fayda var; filtreler uygulanmadan önce de yönetim alanı yine en çok çalışmanın yapıldığı alan olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 3. Yetenek Yönetimi Kavramı ile Yapılan Yayınların Disiplinlere/Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

Web of science alan kategorileri	Çalışma sayısı	%
1 Yönetim	1,345	82.31
2 İşletme	529	32.38
3 Ekonomi	155	9.49
4 Endüstriyel İlişkiler	140	8.57
5 Uygulamalı psikoloji	128	7.83
6 Konaklama Eğlence Spor Turizmi	52	3.18
7 Finans	29	1.78
8 Kamu Yönetimi	24	1.47
9 Yöneylem Araştırması Yönetim Bilimi	19	1.16
10 Eğitim Araştırmaları	18	1.10

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır. *Analize tabi tutulan çalışma sayısı

Veri tabanlarındaki indeksler araştırmacılara çeşitli yönleriyle öngörü sağlamaktadır. İlgili indekste yapılan çalışma sayıları, atıf sayıları bir nevi indeksin tercih edilebilirliğini göstermektedir. Tablo 4 verilerine göre; yetenek yönetimiyle alakalı en çok çalışma yapılan indeks, 668 çalışmayla, Social Sciences Citation Index (SSCI) olmuştur. Devamında ise; ikinci sırada 483 çalışma ile Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve üçüncü sırada 307 çalışma ile Book Citation Index – Social Sciences & Humanities (BKCI-SSH) yer almaktadır.

Tablo 4. Yetenek Yönetimi Çalışmalarının WoS İndekslerine Göre Dağılımı

Web of science indeksleri	Çalışma sayısı	%
Social Sciences Citation Index (SSCI)	668	40.88
Emerging Sources Citation Index (ESCI)	483	29.56
Book Citation Index – Social Sciences & Humanities (BKCI-SSH)	307	18.79
Conference Proceedings Citation Index – Social Science & Humanities (CPCI-SSH)	181	11.08
Conference Proceedings Citation Index – Science (CPCI-S)	27	1.65
Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED)	14	0.86
Book Citation Index – Science (BKCI-S)	4	0.25

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

İndeksler kısmında belirtildiği gibi, yayınevleri de özellikle araştırmacılar için önemlidir. Zira bu alanda hem kaynak araştırması yapan hem de çalışmalarını göndermek isteyen araştırmacılara genel bir portre çizecektir. İlk üç yayınevine bakıldığında; Emerald Group Publishing (372), Taylor & Francis (168) ve Wiley (148) dikkat çekmektedir.

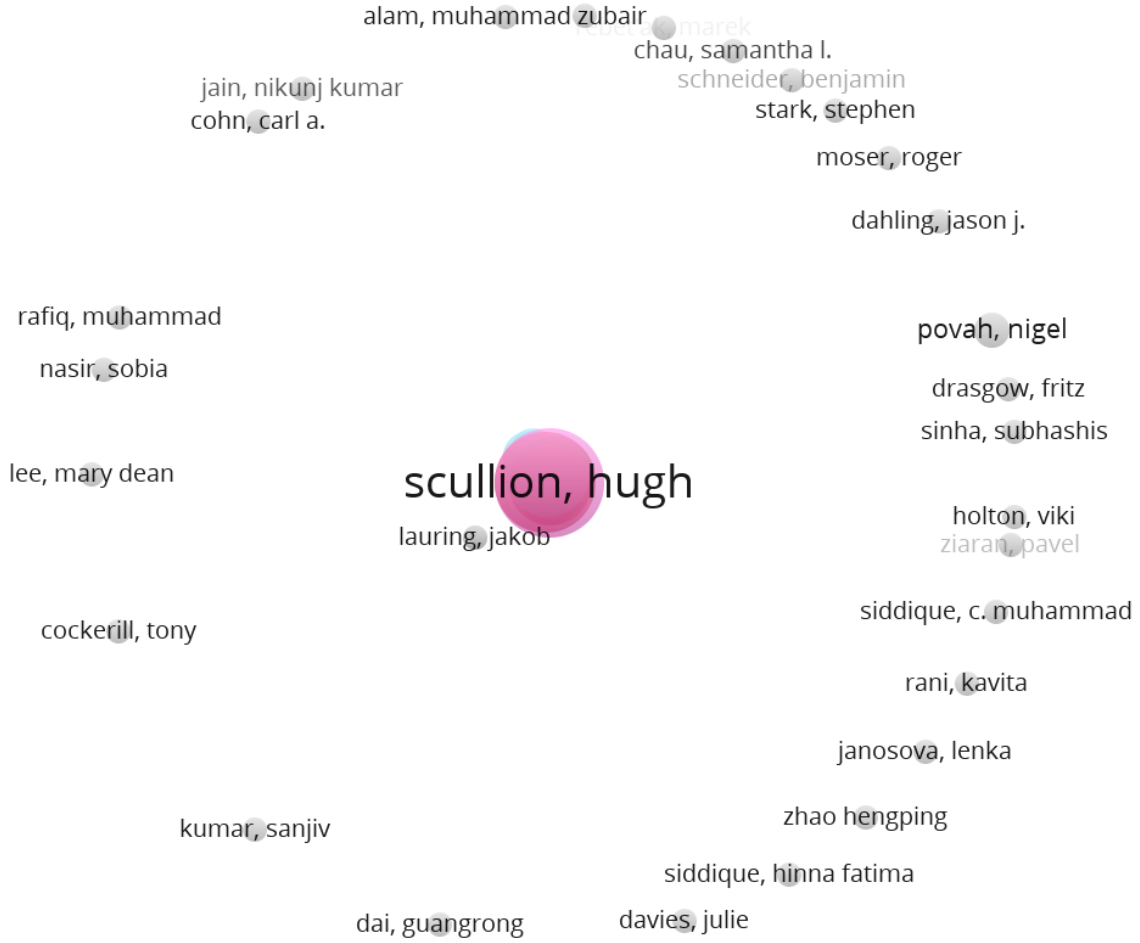
Tablo 5. Yetenek Yönetimi Çalışmalarının Yayınevlerine Göre Dağılımı

Sıra	Yayınevi	Çalışma sayısı	%
1	Emerald Group Publishing	372	22.77
2	Taylor & Francis	168	10.28
3	Wiley	148	9.06
4	Elsevier	139	8.51
5	Springer Nature	112	6.85
6	Routledge	57	3.49
7	Sage	51	3.12
8	Igi Global	44	2.69
9	Aosis	42	2.57
10	Gower Publ Co	35	2.14

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ortak yazarlık analizi; etkili yazarları, aktif kurumları ve ülkeleri belirlemek ve bunların ilişkilerini incelemek için gerçekleştirilmiştir. Ortak yazarlık göstergesi, hangi yazarların daha yüksek üretkenliğe ve iş birliğine sahip olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. En etkili yazarların belirlenmesine, belgelere ve

Şekil 3. Yazarların atıf analizi

WoS'tan elde edilen bilgiler doğrultusunda en çok atıf alan 10 yazara bakıldığında, "Strategic talent management: A review and research agenda" başlıklı makalesi ile Collings ve Mellahi (772) ilk sırada dikkat çekmektedir. Tablo 6'daki araştırmacılar yetenek yönetimi konusundaki araştırmaları ile dikkat çekmektedir. Yetenek yönetimi ile ilgili araştırma yapacak olan akademisyenlerin öncelikle bu araştırmalara göz atmasında fayda olacaktır. Zira bu araştırmalar yetenek yönetimi konusunu alakalı genel bir portre çizilmesini sağlayacaktır. Yine önemli bir veri kaynağı olarak, Tablo 7'de yetenek yönetimi alanında en çok çalışma yapan 10 yazar görülmektedir.

Tablo 6. En Çok Atıf Alan İlk 10 Yazar

Yayın adı	Yazar adı	Tarih	*TAS
1 Strategic talent management: A review and research agenda	Collings, DG and Mellahi, K	2009	772

2	Research opportunities for a more resilient post-COVID-19 supply chain - closing the gap between research findings and industry practice	Van Hoek, R	2020	417
3	Using corporate social responsibility to win the war for talent	Bhattacharya, CB; Sen, S and Korschun, D	2008	429
4	Global talent management: Literature review, integrative framework, and suggestions for further research	Tarique, I and Schuler, RS	2010	428
5	Performance management and employee engagement	Gruman, JA and Saks, AM	2011	351
6	The role of the corporate HR function in global talent management	Farndale, E; Scullion, H and Sparrow, P	2010	333
7	What is the meaning of 'talent' in the world of work?	Gallardo-Gallardo, E; Dries, N and González-Cruz, TF	2013	283
8	The psychology of talent management: A review and research agenda	Dries, N	2013	255
9	Talent management: Current theories and future research directions	Al Ariss, A; Cascio, WF and Paauwe, J	2014	254
10	Six Principles of Effective Global Talent Management	Stahl, GK; Björkman, I; (...); Wright, P	2012	250

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

* Toplam Atıf Sayıları (TAS) hesaplanırken 2024 yılı atıfları çıkartılarak hesaplanmıştır.

Tablo 7. Yetenek Yönetimi ile Alakalı En Çok Çalışması Olan İlk 10 Yazar

Sıra	Yazar soyadı, adı	Çalışma sayısı	% 1.634
1	Scullion, Hugh	37	2.26
2	Collings, David G	35	2.14
3	Sparrow, Paul	22	1.35
4	McDonnell, Anthony	22	1.35
5	Dries, Nicky	20	1.22
6	Vaiman, Vlad	19	1.16
7	Latukha, Marina	18	1.10
8	Mupepi, Mambo Governor	17	1.04
9	Brewster, Chris	15	0.92
10	Wiblen, Sharna	13	0.80

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Kuruluşların ve ülkelerin atıf analizi, gelecekteki araştırmacıların araştırmalarını yürütebilecekleri başlıca araştırma yerlerini belirlemelerine yardımcı olacaktır. Tablo 8’de ilk 10 ülkenin yayın ve atıf sayıları görülmektedir. Listeye bakıldığında; Amerika Birleşik Devletleri 8.730 atıfla birinci sırada iken, ikinci sırada 8.620 atıf sayısı ile İngiltere, üçüncü sırada ise 3.644 atıf sayısı ile Avustralya görülmektedir. Ayrıca

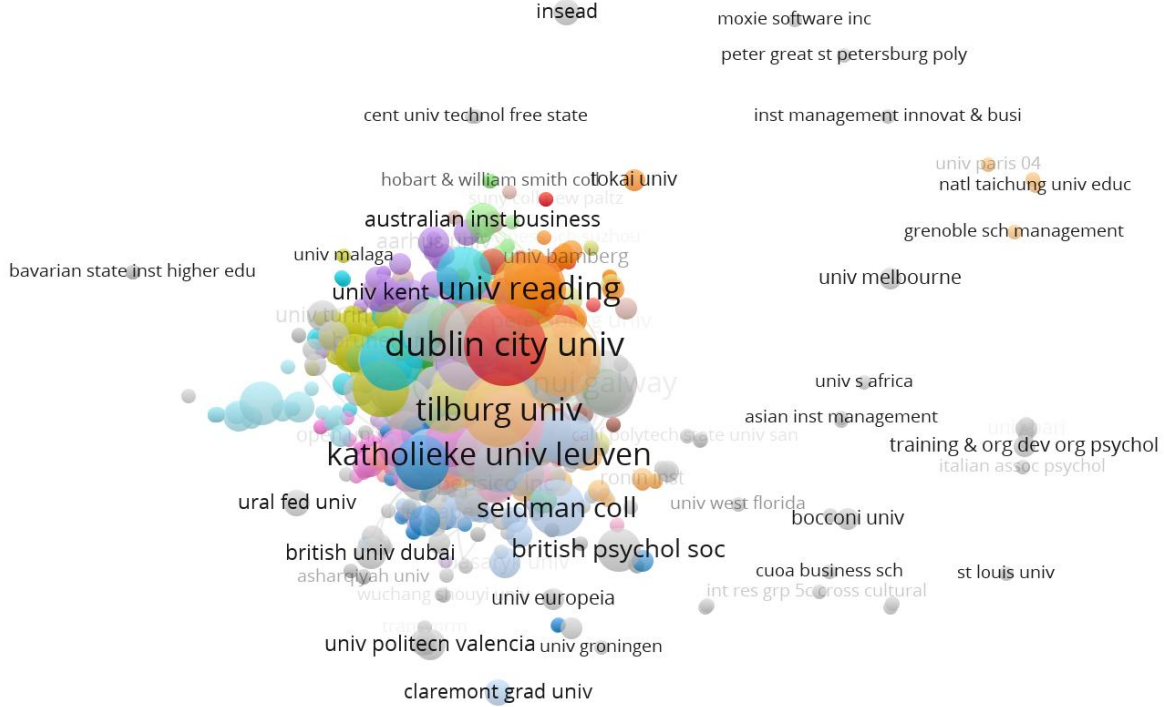

9	Güney Afrika	63	765
10	İspanya	57	1.858

Kaynak: Web of Science veritabanı üzerinden elde edilen veriler ile yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Kurumların atıf analizinde, yetenek yönetimi alanında en az iki atıfı ve en az iki çalışması olan 447 kurum olduğu görülmüştür. Bu kurumlar toplamda 21 kümede dağılmıştır. Dublin City Üniversitesi ve London Üniversitesi 27'şer çalışma ile birinciliği paylaşmaktadır. Üçüncü sırada ise, Ollscoil Na Gaillimhe University of Galway 26 çalışma ile yer almaktadır.

Şekil 5. Kurumların Atıf Analizi

Tablo 9. En Çok Yayın Yapan İlk 10 Kurum

Sıra	Kurum adı	Çalışma sayısı	% 1.634
1	Dublin City University	27	1.65
2	University of London	27	1.65
3	Ollscoil Na Gaillimhe University of Galway	26	1.59
4	Saint Petersburg State University	24	1.47
5	Lancaster University	22	1.35
6	Pennsylvania Commonwealth System of Higher Education Pcshe	22	1.35
7	Tilburg University	22	1.35
8	University of Reading	22	1.35
9	Ku Leuven	21	1.29

yazarların çalışmalarının okunması/faydalanılması noktasında yardımcı olabilir. Akademik açıdan bakıldığında ise; bu araştırma bilgi tabanını ortaya çıkarır ve araştırma alanının entelektüel yapısının anlaşılmasını geliştirir ayrıca bibliyografik yaklaşım önceki niteliksel çalışmaları tamamlar ve boşlukları görebilmek noktasında perspektif sağlar. Yetenek yönetimi tartışmasının kapsamlı ve objektif bir şekilde incelenmesini sağlar.

Bu araştırmada; yetenek yönetimi araştırmalarında en etkili kanalların (yazarlar, makaleler, dergiler, kurumlar, anahtar kelimeler ve ülkeler) hangileri olduğu, yetenek yönetimi çalışmalarının nasıl kümelendiği, en çok hangi araştırma akışlarının ilgi gördüğü konularına değinilmiştir. Belgeler, yazarlar, kaynaklar, kuruluşlar ve ülkeler üzerinde gerçekleştirilen kümeleme analizi, ana araştırma temaları arasında da bu alandaki dikkat çeken araştırma konularını ön plana çıkarmaktadır.

Bu araştırmanın analiz bulgularını derlemek gerekirse; en çok çalışma yapılan yıl 2021 (175) yılı iken, en çok atıf sayısının gerçekleştiği yılın 2022 (5.110) yılı olduğu görülmüştür. Çalışmaların WoS alanlarına göre dağılımına bakıldığında 1.345 çalışma ile en çok araştırmanın “yönetim” (%82.31) alanında yapıldığı görülmüştür. En üretken yazar 37 çalışmasıyla Scullion, Hugh olurken en çok atıf alan çalışma Collings’in (2009) “Strategic talent management: A review and research agenda” başlıklı makalesi olmuştur. Ülkelerin atıf analizine bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri 8.730 atıfla birinci sırada iken kurumların atıf sıralamasında ise, Tillburg Üniversitesi 1.809 atıfla birinci olmuştur. Ayrıca, Collings (2009) çalışmasında 799 atıfla bibliyografik eşleşme analizinde de ilk sırada yer almıştır. Yetenek yönetimi konusu ile ilgili çalışmaların yıllar bazında yükselen istikrarlı ivmesinden hareketle gelecekte de konunun akademisyenlerin ve uygulayıcıların dikkatlerini çekme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmada sadece Web of Science veri tabanının kullanılmış olması bu çalışmanın kısıtlı yönünü ifade etmektedir. Bu alandaki araştırmacıların yetenek yönetimi üzerine yapacakları çalışmalarda Scopus, TR Dizin vb. veri tabanlarından da istifade etmeleri ilgili alan yazını zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

- Abu-Darwish, N. J., Al-Kasasbeh, M. M., & Al-Khasawneh, M. M. (2022). The mediating role of cloud computing in the relationship between talent management and competitive advantages. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 32(2). 200-213.
- Al Rousan, R., & Khasawneh, N. (2024). Mapping 30 years of tourism and hospitality research in the Arab world: a review based on bibliometric analysis. *Tourism Review*, 79(6). 1280-1298.
- Al-kasasbeh, A. M., Halim, M. A. S. A., & Omar, K. (2016). E-HRM, workforce agility and organizational performance: A review paper toward theoretical framework. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 14(15). 0671-10685.
- Battisti, E., Graziano, E. A., Pereira, V., Vrontis, D., & Giovanis, A. (2023). Talent management and firm performance in emerging markets: a systematic literature review and framework. *Management Decision*, 61(9). 2757-2783.
- Bayarri, M. J., & Berger, J. O. (2004). The interplay of Bayesian and frequentist analysis.
- Chen: Y., Lee, A. Y. P., & Ahlstrom, D. (2021). Strategic talent management systems and employee behaviors: the mediating effect of calling. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 59(1). 84-108.
- Clark, R. C. (2019). *Evidence-based training methods: A guide for training professionals*. Association for Talent Development. Hutchinson Company, Mayfield, PA.
- Clemons, C. (2021). *Best Practice from Black Manager's Perceptions and Lived Experiences before and after Implementation of Diversity Management Programs*. Northcentral University.
- Cobo, M. J., Martínez, M. A., Gutiérrez-Salcedo, M., Fujita, H., & Herrera-Viedma, E. (2015). 25 years at knowledge-based systems: a bibliometric analysis. *Knowledge-based systems*, 80. 3-13.
- Collings, D. G., & Mellahi, K. (2009). Strategic talent management: A review and research agenda. *Human resource management review*, 19(4). 304-313.
- Collings, D. G. (2014). The contribution of talent management to organization success. *The Wiley Blackwell handbook of the psychology of training, development, and performance improvement*. 247-260.
- Davies, B., & Davies, B. J. (2011). Talent management in education.
- Dries, N. (2013). The psychology of talent management: A review and research agenda. *Human Resource Management Review*, 23(4). 272-285.
- Di Prima, C., Hussain, W. M. H. W., & Ferraris, A. (2024). No more war (for talent): the impact of HR analytics on talent management activities. *Management Decision*. DOI 10.1108/MD-07-2023-1198
- Ding, Z. Q., Ge, J. P., Wu, X. M., & Zheng, X. N. (2013). Bibliometrics evaluation of research performance in pharmacology/pharmacy: China relative to ten representative countries. *Scientometrics*, 96, 829-844.

- Do, H., & Shipton, H. (2019). High-performance work systems and innovation in Vietnamese small firms. *International Small Business Journal*, 37(7). 732-753.
- Ellehuus, C. (2012). Transforming business leaders into talent champions. *Strategic HR Review*, 11(2). 84-89.
- Fetscherin, M., & Heinrich, D. (2015). Consumer brand relationships research: A bibliometric citation meta-analysis. *Journal of Business Research*, 68(2). 380-390.
- Gallardo-Gallardo, E., Thunnissen, M., & Scullion, H. (2020). Talent management: context matters. *The International Journal of Human Resource Management*, 31(4). 457-473.
- Gaviria-Marin, M., Merigó, J. M., & Baier-Fuentes, H. (2019). Knowledge management: A global examination based on bibliometric analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 140. 194-220.
- Handfield-Jones, H., Michaels, E., & Axelrod, B. (2001). Talent management: A critical part of every leader's job. *Ivey Business Journal*, 66(2). 53-74.
- Harvey, J., Pettigrew, A., & Ferlie, E. (2002). The determinants of research group performance: Towards mode 2?. *Journal of Management Studies*, 39(6). 747-774.
- Hatum, A., Pettigrew, A., & Michelini, J. (2010). Building organizational capabilities to adapt under turmoil. *Journal of Change Management*, 10(3). 257-274.
- Hatum, A. (2016). *Next generation talent management: Talent management to survive turmoil*. Springer.
- Huang, X., Yang, Z., Zhang, J., Wang, R., Fan, J., Zhang, H., ... & Huang, H. (2022). A bibliometric analysis based on web of science: current perspectives and potential trends of SMAD7 in oncology. *Frontiers in cell and developmental biology*, 9. 712732.
- Khan, K. I., Nasir, A., & Saleem: (2021). Bibliometric analysis of post Covid-19 management strategies and policies in hospitality and tourism. *Frontiers in Psychology*, 12, 769760.
- Kitto, K., Hicks, B., & Buckingham Shum: (2023). Using causal models to bridge the divide between big data and educational theory. *British Journal of Educational Technology*, 54(5). 1095-1124.
- Li, C., Wu, K., & Wu, J. (2017). A bibliometric analysis of research on haze during 2000–2016. *Environmental Science and Pollution Research*, 24. 24733-24742.
- Liu, Y. (2024). Bibliometric Analysis of Weather Radar Research from 1945 to 2024: Formations, Developments, and Trends. *Sensors*, 24(11). 3531.
- Merigó, J. M., Mas-Tur, A., Roig-Tierno, N., & Ribeiro-Soriano, D. (2015). A bibliometric overview of the Journal of Business Research between 1973 and 2014. *Journal of Business Research*, 68(12). 2645-2653.
- Mishra, H. G., Pandita, S., Bhat, A. A., Mishra, R. K., & Sharma: (2022). Tourism and carbon emissions: A bibliometric review of the last three decades: 1990–2021. *Tourism Review*, 77(2). 636-658.
- Nederhof, A. J. (2006). Bibliometric monitoring of research performance in the social sciences and the humanities: A review. *Scientometrics*, 66(1). 81-100.

- Nicolás-Agustín, Á., Jiménez-Jiménez, D., Maeso Fernandez, F., & Di Prima, C. (2024). ICT training, digital transformation and company performance: an empirical study. *European Journal of Innovation Management*.
- Nobanee, H., Al Hamadi, F. Y., Abdulaziz, F. A., Abukarsh, L. S., Alqahtani, A. F., AlSubaey: K., ... & Almansoori, H. A. (2021). A bibliometric analysis of sustainability and risk management. *Sustainability*, 13(6). 3277.
- Nobanee, H., Alodat, A. Y., & Chakraborty, D. (2023). Mapping covid-19 and transportation: a taxonomical study using bibliometric visualisation. *Global Knowledge, Memory and Communication*. 2514-9342. DOI 10.1108/GKMC-06-2023-0187.
- Noe, R. A., & Ellingson, J. E. (2017). Autonomous learning in the workplace: An introduction. In *Autonomous learning in the workplace*. 1-11. Routledge.
- Oladinrin, O., Gomis, K., Jayantha, W. M., Obi, L., & Rana, M. Q. (2021). Scientometric analysis of global scientific literature on aging in place. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(23). 12468.
- Pauna, V. H., Picone, F., Le Guyader, G., Buonocore, E., & Franzese, P. P. (2018). The scientific research on ecosystem services: A bibliometric analysis. *Ecological Questions*, 29(3). 53-62.
- Pillai, R., & Sivathanu, B. (2020). Adoption of AI-based chatbots for hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(10). 3199-3226.
- Rehman, S., Ullah, A., Naseem, K., Elahi, A. R., & Erum, H. (2022). Talent acquisition and technology: A step towards sustainable development. *Frontiers in Psychology*. 13. 979991.
- Shah: H. H., Lei, S., Ali, M., Doronin, D., & Hussain: T. (2020). Prosumption: bibliometric analysis using HistCite and VOSviewer. *Kybernetes*, 49(3). 1020-1045.
- Saks, A. M., & Gruman, J. A. (2017). Human resource management and employee engagement. In *A research agenda for human resource management*. 95-113. Edward Elgar Publishing.
- Sigala, M. (2021). A bibliometric review of research on COVID-19 and tourism: Reflections for moving forward. *Tourism Management Perspectives*. 40. 100912.
- Sparrow, P. R., & Makram, H. (2015). What is the value of talent management? Building value-driven processes within a talent management architecture. *Human resource management review*. 25(3). 249-263.
- Thelwall, M. (2008). Bibliometrics to webometrics. *Journal of information science*. 34(4). 605-621.
- Ulrich, D., Younger, J., Brockbank, W., & Ulrich, M. D. (2013). The state of the HR profession. *Human Resource Management*. 52(3). 457-471.
- Valtakoski, A. (2020). The evolution and impact of qualitative research in Journal of Services Marketing. *Journal of Services Marketing*. 34(1). 8-23.

- Van Eck, N. J., Waltman, L., Dekker, R., & Van Den Berg, J. (2010). A comparison of two techniques for bibliometric mapping: Multidimensional scaling and VOS. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 61(12). 2405-2416.
- Wiblen, S., & Marler, J. H. (2019). The human–technology interface in talent management and the implications for HRM. In *HRM 4.0 For Human-Centered Organizations*. 99-116. Emerald Publishing Limited.
- Zou, Q., Qu, K., Luo, Y., Yin, D., Ju, Y., & Tang, H. (2018). Predicting diabetes mellitus with machine learning techniques. *Frontiers in Genetics*. 9. 515.
- Zou, X., & Vu, H. L. (2019). Mapping the knowledge domain of road safety studies: A scientometric analysis. *Accident Analysis & Prevention*. 132. 105243.
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*. 18(3). 429-472.

Araştırma Makalesi / Research Article

Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmi Farkındalıklarının Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Kahramanmaraş İli Örneği

Esra Altıparmak¹, Abdullah Soysal²

Öz

Bu çalışmada Kahramanmaraş ilinde bulunan üniversite, kamu ve özel hastanelerin sağlık turizmi bağlamında sağlık çalışanlarının farkındalıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu “Kolayda Örneklem Yöntemi” ile belirlenen 199 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma kullanılan nicel verilerini toplamak için anket formu kullanılmıştır. Acar ve Turan (2016) tarafından geliştirilen anket 10 soruluk kişisel bilgiler ve 27 maddelik medikal turizme ilişkin ifadelerden oluşmaktadır. Anket yöntemi ile elde edilen nicel veriler betimsel ve çıkarımsal istatistiki yöntemlerle analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarına ilişkin bulguları demografik değişkenlere göre incelendiğinde erkek sağlık çalışanlarının sağlık turizm farkındalıklarının kadınlara, evli sağlık çalışanlarının bekârlara, üniversite hastanelerinde çalışanların diğer hastanelerde çalışanlara, hekimlerin hastanelerin diğer çalışanlarına, çalışma süresi düşük olan sağlık çalışanlarının yüksek olanlara, aylık geliri yüksek olan sağlık çalışanlarının aylık geliri kendinden düşük olan sağlık çalışanlarına göre anlamlı derecede farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarına ilişkin bulguları alt boyutlara göre incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının algılarının anketin “Kurumsal Yeterlilikler”, “Sağlık Turizminin Etkileri”, “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli”, boyutlarında “Katılıyorum”, “Sağlık Turizminin Sorunları”, “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” ve sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının genel ortalamasının “Fikrim Yok” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Sağlık çalışanlarının verdikleri yanıtların ortalamasının en yüksek olduğu boyutun “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmada istatistiki analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre sağlık çalışanlarının genel anlamda sağlık turizmi farkındalıklarının orta düzeyde olduğu (3,38/5,00) tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları doğrultusunda Araştırmanın sonuçları doğrultusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur. Öncelikle Kahramanmaraş’ta bulunan üniversite, kamu ve özel hastane yönetimlerinin sağlık bakanlığının sağlık turizmi birimi ile işbirliği yaparak sağlık turizmi alanında bilinci geliştirmeye yönelik organizasyon oluşturması ve çalışmalar yürütmesinin çalışma kapsamında en temel öneri olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Sektörü, Sağlık Çalışanları, Sağlık Turizmi, Farkındalık.

Examination of Healthcare Professionals' Awareness of Health Tourism According to Some Demographic Variables: Kahramanmaraş Province Example

Abstract

In this study, it was aimed to determine the awareness of healthcare professionals in the context of health tourism in university, public and private hospitals in Kahramanmaraş province. For this purpose, the survey model was used in the study. The study group of the research consist of 199 healthcare professionals determined by “Convenience Sampling Method”. A questionnaire form was used to collect the quantitative data used in the research. The questionnaire developed by Acar and Turan (2016)

¹ Uzman, e-posta: altiparmakesra1108@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7733-4816

² Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölüm, e-posta: asoysal2005@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6411-4988

consists of 10 questions on personal information and 27 items on medical tourism. Quantitative data obtained through the survey method were analyzed with descriptive and inferential statistical methods. When the findings regarding the health tourism awareness of the health workers participating in the research are examined according to demographic variables, it is seen that the health tourism awareness of male health workers is higher than women, married health workers are higher than singles, employees in university hospitals are higher than those working in other hospitals, physicians are higher than other employees of hospitals, healthcare professionals with low working hours are higher than those with high monthly income, It has been concluded that the monthly income of healthcare workers with lower income differs significantly from that of healthcare workers with lower monthly income. When the findings of the healthcare professionals participating in the research regarding health tourism awareness are examined according to sub-dimensions, the perceptions of the healthcare professionals participating in the survey are found to be "Institutional Competencies", "Effects of Health Tourism", "Health Tourism Potential of Kahramanmaraş", "I Agree", "Problems of Health Tourism", "I agree" in the dimensions of the survey. It was determined that the general average of the "Health Tourism Practices of the Hospital" and the perceptions of healthcare professionals regarding health tourism was at the "No Idea" level. It was determined that the dimension with the highest average of the answers given by healthcare professionals was "Kahramanmaraş's Health Tourism Potential". According to the findings obtained as a result of statistical analysis in the study, it was determined that the general health tourism awareness of healthcare professionals was at a medium level (3.38/5.00). In line with the research results, suggestions were presented to researchers and practitioners in line with the results of the research. First of all, it can be said that the most basic recommendation within the scope of the study is that the university, public and private hospital administrations in Kahramanmaraş cooperate with the health tourism unit of the Ministry of Health to create an organization and carry out studies to develop awareness in the field of health tourism.

Keywords: *HealthSector, Healthcare Professionals, Health Tourism, Awareness.*

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkileriyle beraber büyüyen ekonomilerde turizm hareketliliği kar elde etmek isteyen hizmet sunucularının büyük ilgi duyduğu bir sektör haline gelmiştir. Bu duruma paralel olarak arz ve talep noktasındaki çeşitliliklerin artışı sağlık turizmi sektörünün de hacminin büyümesine ve popüler hale gelmesine yol açmıştır. Sağlık turizmi; tedavi olmayı amaçlayan hastaların yanı sıra oluşabilecek hastalıkları önlemek isteyenlerin, estetik kaygısı olanların, ruhsal denge arayanların ve hatta bütün bunları kültür gezisi çerçevesinde gerçekleştirmek isteyenlerin talepte bulunduğu bir sektör haline gelmiştir (Ağaoğlu vd., 2019:428-429).

Sağlığın güçlendirilmesi, korunması amacıyla oluşan ve bilinen tatil anlayışını da içine alan konaklamalar, seyahatler ve organizasyonlardan oluşan olay ve ilişkilerin tamamı sağlık turizmi olarak ifade edilmektedir (Gençay, 2007: 72). Öztürk vd.(2023: 1265) sağlık turizmi genel olarak hem fiziksel hem de zihinsel sağlığın korunması ve iyileştirilmesine yönelik geliştiren tıbbi ve sağlıklı yaşam aktivitelerini içeren turizm faaliyeti olarak da tanımlanabilir. Sağlık turizmi seyahat amaçları ve yöntemleri değerlendirildiğinde genel olarak; termal turizm (kaplıca turizmi), tıp turizmi (medikal turizm), ileri yaş (yaşlı, üçüncü yaş) ve engelli turizmi olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

20.yy. da yeniden ele alınan sağlık turizmi kavramı içerisinde medikal turizm, engelli turizmi, yaşlı turizmi ve termal turizm çeşitleri yer almaktadır. Alan yazında sağlık turizmi ve medikal turizm kavramları hastaların mevcut yaşadığı yerden başka bir yere planlı bir şekilde tedavi veya ameliyat olmak amacı ile seyahat etmeleri olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu iki terimi anlamca ayırmak gerekirse sağlık turizmi daha genel ve kapsamlı bir kavram olup bireylerin yalnızca hastalıkla ilgili durumlarının değil iyi olma halinin korunmasını da amaçlayan uygulamaların tamamını içinde barındırmaktadır. Buradan yola çıkarsak termal, engelli, yaşlı ve medikal turizm kavramları sağlık turizmi içerisinde yer almaktadır. Medikal turizm ise bu çerçevede sağlık turizm türüdür ve sağlığa ulaşmanın ilk amaç olduğu turizm çeşidi olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifade ile medikal turizm bireylerin ülkelerinde sağlık hizmetlerinde yaşadığı aksaklıklar nedeniyle kendi ülkelerinden başka ülkelere tedavi ve tatil olanaklarından faydalanmak için gerçekleştirdiği seyahatlerdir. (Bostan ve Aydın, 2021:23).

Sağlık turizmi, ülkeler adına önemli bir iktisadi fırsat olarak değerlendirilmektedir. Ülkeler, mevsimsel özellik taşıyan klasik turizm anlayışının yılın belli bir döneminde yapılmasından dolayı alternatif turizm türlerine yönelmeye başladığı söylenebilir. Bu bağlamda sağlık turizminin yılın belli döneminde değil yılın her döneminde yapılabiliyor olması ve sağlık problemlerinin insanları yılın hangi döneminde tehdit edeceği bilinmediğinden sağlık turizmi önem taşımaktadır. İnsanlar kaybolan sağlıklarına yeniden kavuşabilmek ya da daha sağlıklı olabilme maksadıyla sağlık hizmetlerinden faydalanmak isteyebilecektir. Nitelikli uzman personel, kaliteli sağlık tesisi ve uygun fiyatlandırmanın olduğu ülkeler sağlık turizminden ciddi oranda gelir elde edebilir (Özkurt, 2007: 127-128)

Türkiye’de uluslararası hastane akreditasyonu alanında dünyada kullanılmakta olan 5 adet sistemden en önemlisi görülen Joint Commission International (JCI) akreditasyonuna sahip sağlık kuruluşları bulunmaktadır (Acar, 2012: 13). Amacı, gerek rehabilitasyona ihtiyacı olanların, gerekse diğer hastaların olumlu çevre şartlarında, kaliteli ve daha ekonomik olarak hastalığını iyileştirmek, sağlığını korumak ve geliştirmek olan (Tengilimoğlu, 2005: 90) bu tür hastanelerin sağlık turizmine katkısı da oldukça fazladır.

Ülkemizin sağlık turizmi açısından büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Alanında profesyonel sağlık çalışanları, uluslararası akreditasyona sahip donanımlı sağlık kuruluşları,

kaliteli hizmet ve birçok ülkeye göre bu kaliteli hizmeti daha uygun fiyata almaları gibi nedenler Türkiye'nin sağlık turizmi alanında ön planda olmasına imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte ülkemiz bulunduğu coğrafi konumu, ulaşım olanakları, sağlanan gelişmiş tedavi hizmetleri ile birlikte dört mevsim tatil imkânı gibi niteliklere sahip olması nedeni ile sağlık turizmi bağlamında hızlı bir gelişme göstermektedir. Ülkemizin sağlık turizminden sağladığı gelir ve gelen turist sayısının her geçen yıl artışını gösteren veriler bu duruma ispat niteliğindedir. (Yorulmaz ve Söyler, 2020: 220-221).

Araştırmada sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıkları incelemeye alınan Kahramanmaraş ilinde üniversite hastanesi kapsamında, sağlık uygulama ve araştırma hastanesi bulunmaktadır. Kahramanmaraş ilindeki sağlık uygulama ve araştırma hastanesi niteliğindeki hastane, sağlık turizmi yetki belgesine sahiptir. Yine aynı şekilde ilde bulunan ve kamu hastanesi kapsamında olan Necip Fazıl Şehir Hastanesi de sağlık turizmi yetki belgesine sahiptir. Bunlara ek olarak Kahramanmaraş ilinde özel hastaneler ve özel dal hastanesi (Uğur Göz Hastanesi) vardır (<https://kahramanmarasism.saglik.gov.tr/TR,17785/saglik-kurumlari.html>). Ayrıca Kahramanmaraş'ta sağlık turizm çeşitlerinden termal turizm bağlamında birçok alternatifin mevcut olduğu belirlenmiştir. Bunlara Göksun Büyük Kızılıcak İçmesi, Ekinözü İçmeleri ile kaplıca turizmi açısından oldukça yoğun kullanılmakta olan Ilica (Zeytun) Kaplıcası örnek olarak verilebilir (Doğan, Avcı ve Yakar, 2014: 499).

Bu araştırmada Kahramanmaraş ilinin sağlık turizmi kapsamında sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalığı olgusunun ortaya konulması temel amaç olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte sağlık çalışanlarının demografik değişkenlere göre sağlık turizmi farkındalıklarının farklılaşma durumlarının analiz edilmesi ve kamu, özel ve üniversite hastanelerinin, turizm yatırımcılarının ve bu bağlamda yer alan diğer ilgililerin temel olarak il bazında bu sektörün gelişimini sağlamaya yönelik yapabilecekleri uygulamalar, çalışmalara katkı sağlamak ve önerilerde bulunmak çalışmanın diğer amaçları arasında yer almaktadır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada veri toplama araçları ile sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarını belirlemek bir problem olarak değerlendirilerek bu probleme yönelik analizler yapılmıştır. Ayrıca araştırmada sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının demografik değişkenlerine göre analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Kahramanmaraş ilinde bulunan kamu, özel ve üniversite hastanelerinin idari ve tıbbi birimlerinde görev yapan sağlık çalışanları araştırmaya dâhil edilmiştir.

Sağlık hizmetleri bağlamında yeterli alt yapıya, kaliteli hekim, hastane ve standartlara sahip olan ülkemizde sağlık turizminden istenilen payın yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Buna rağmen Türkiye' de bu konuda yapılan çalışmaların az olduğu söylenebilir. Kahramanmaraş ilinde ise sağlık turizmi kapsamında daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kahramanmaraş'ın sağlık turizmi kapsamında sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalığını ortaya koymaya yönelik yapılan bu araştırma, sağlık hizmeti verenlerin sağlık turizmi farkındalığı olgusunu ortaya koyacaktır. Tüm bunlar göz önüne alındığında yapılan araştırma alan yazına sağlayacağı katkı açısından önemli olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada örnekleme yer alan sağlık çalışanlarının demografik değişkenlere göre sağlık turizmi farkındalıklarını belirlemek amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu araştırma için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurulu'nun 16.10.2019 tarih ve 2019/24 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Bu izinlerinin alınmasının ardından Kahramanmaraş ilinde

bulunan kamu, özel ve üniversite hastanelerinde yer alan belirlenen örnekleme tıbbi ve idari birimlerde görev yapan sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıkları incelenmiştir.

2.1. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında sağlık çalışanlarının sağlık turizmi konusunda farkındalık düzeyinin belirlenmesi, sağlık çalışanlarının demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, meslekteki geçirilen yıl, çalışılan birim ve gelir düzeyi) açısından farkındalık düzeylerini belirlemek için literatürden edinilen bilgiler (Acar ve Turan, 2016: 25; Şahin vd., 2023: 1620) doğrultusunda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H2: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H3: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H4: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H5: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları yabancı dil bilme değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H6: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları çalıştıkları hastanenin türü değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H7: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları çalışılan birim değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H8: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları kurumdaki pozisyon değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H9: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları çalışma süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

H10: “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları aylık gelir durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.”

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmada veri toplama aracı olan anket için evren olarak Kahramanmaraş ili merkezinde bulunan Onikişubat ve Dulkadiroğlu ilçelerinde yer alan üniversite, kamu ve özel hastanelerinde görev yapan sağlık çalışanları belirlenmiştir. Sağlık çalışanlarının nöbet tutması ve çalışma koşullarının yoğun olması sebebi ile örneklem olarak evrendeki sağlık çalışanları arasından “Kolayda Örneklem Yöntemi” tercih edilmiş, bu yöntem ile belirlenen olan 199 sağlık çalışanı araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel verilerini toplamak için anket formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan anket formu Acar ve Turan (2016) tarafından geliştirilen 27 maddeden oluşan sağlık turizmine ilişkin farkındalık anketidir.

İki bölümden oluşan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarını ortaya çıkarmak için kullanılan anketin birinci bölümde araştırmaya katılım gösteren sağlık çalışanlarının demografik özelliklerinin yer aldığı 10 soru yer alırken, ikinci bölümü kurumsal yeterlilikler, sağlık turizminin etkileri, sağlık turizminin sorunları, Kahramanmaraş'ın sağlık turizmi potansiyeli ve hastanenin sağlık turizmi uygulamaları olmak üzere 5 alt boyutu kapsayan 27 maddeden oluşan anket formu bulunmaktadır. Katılımcıların anket maddelerini “Kes inlikle Katılmıyorum (1)”, “Katılmıyorum (2)”, “Fikrim Yok (3)”, “Katılıyorum (4)”, “Kesinlikle Katılıyorum (5)” olmak üzere 5’li likert tipi ölçeğe göre değerlendirmeleri istenmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması Ve Analizi

Araştırmada veri toplamak için kullanılan anket Kahramanmaraş ilinde bulunan üniversite, kamu ve özel hastanede görev yapan sağlık çalışanlarına dağıtılmıştır. Dağıtılan anketten 216’sı geri dönmüştür. Geri dönen anketlerden 17’si katılımcıların eksik ve özensiz doldurulmasından, aynı cevapları vermesinden (bütün maddelere katılıyorum veya katılmıyorum gibi) veya anket üzerinde mozaik tarzında şekiller yapmalarından dolayı araştırmaya dâhil edilmemiştir. Geriye kalan 199 anket ile araştırmanın verileri toplanmış ve analiz edilmiştir.

Araştırmada elde edilen nicel veriler SPSS 25. Paket programına işlenmiş ve analiz edilmiştir. Veriler analiz edilmeden önce normallik testi yapılmış, normal dağılım gösterdiği görülmüş ve parametrik testler yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda nicel verileri; betimsel istatistik yöntemlerden yüzde ve frekans hesaplamaları, aritmetik ortalama ve standart sapma değeri hesaplamaları, “Bağımsız Örneklem t-Testi” ve “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” kullanılmıştır. Tek Yönlü Varyans Analizi neticesinde anlamlı fark bulunan değişkenlerde anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post-hoc çoklu karşılaştırma testlerinden “Tukey HSD” testi tercih edilmiştir.

2.5. Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Araştırmanın yapılmasında geçerli olan varsayımlar şu şekilde belirtilebilir. Araştırmaya katılım gösteren üniversite, kamu ve özel hastanelerde görev yapan sağlık çalışanlarının araştırma için kullanılan veri toplama araçlarındaki sorulara içten, samimi ve objektif bir biçimde cevap verdikleri, sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarını belirlemek için kullanılan anketin araştırmanın konusuna, amaçlarına uygun verileri toplayabilecek içerikte olduğu varsayılmaktadır. Yapılan araştırma; Kahramanmaraş ili, üniversite, kamu ve özel hastanelerinde idari ve tıbbi birimlerinde görev yapan sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalığını belirlemeye yönelik uygulanan anket doğrultusunda elde edilen veriler ile sınırlıdır.

2.6. Verilerin Normallik Testinin İncelenmesi

Araştırmada toplanan verilerin normal dağılıp dağılmadığını incelemek için, faktör puanları ve toplam puanlarının çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmış, normal Q-Q pilot grafiği ile kutu çizgi grafikleri incelenmiştir. Veri toplama aracının faktör ve toplam puanlarının basıklık ve çarpıklık katsayısı değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olduğu görülmektedir. Buna göre araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket puanlarının normal dağılım sergilediğini söyleyebiliriz (Tabachnick ve Fidell, 2013). Benzer şekilde DeCarlo (1997), Hopkins ve Weeks (1990) de hesaplanan basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olmasının normal dağılım için yeterli görmekteler. İfade edilen durumlardan dolayı araştırma için toplanan verilerin analizinde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Yapılan çalışmada sağlık turizmi farkındalığı anketi için güvenilirlik analizi yapılmış ve alt boyutlar için Cronbach α katsayıları Kurumsal Yeterlilikler = ,78; Sağlık Turizminin Etkileri = ,63; Sağlık Turizminin Sorunları = ,67; Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli = ,64; Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları = ,66 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada kullanılan anketin genel puanlarının güvenilirliği $\alpha = ,66$ olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen değerlere göre sağlık turizmi farkındalığı anketine ait verilerin oldukça güvenilir olduğu belirlenmiştir (Kalaycı, 2017: 405).

3. BULGULAR

3.1. Demografik Özelliklere İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleriyle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Özellikler		N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	71	35.7
	Kadın	128	64.3
Medeni Durum	Evli	140	70.4
	Bekâr	59	29.6
Yaş Aralığı	18-25	23	11.6
	26-35	85	42.7
	36-45	67	33.7
	46 ve üzeri	24	12.1
	İlkokul + Ortaokul	-	-
Eğitim Durumu	Lise	27	13.6
	Ön Lisans	64	32.2
	Lisans	71	35.7
	Lisans Üstü	37	1.6
	Yabancı Dil Bilme	Biliyor	45
Bilmiyor		154	77.4
Yabancı Dil Bilenlerin Durum	İngilizce	41	20.6
	Arapça	4	2.0
Hastanenin Türü	Üniversite	46	23.1
	Kamu	64	32.2
	Özel	89	44.7
Çalışılan Birim	Tıbbi Birim	143	71.9
	İdari Birim	56	28.1
Çalışılan Pozisyon	Hekim	35	17.6
	Hemşire	65	32.7
	İdari Personel	55	27.6

	Diğer		
Çalışma Süresi	1-5 yıl	39	19.6
	6-10 yıl	78	39.2
	11-15 yıl	50	25.1
	16-21 yıl	25	12.6
	21+ yıl	7	3.5
		1000-2000	-
Gelir Durumu (TL)	2001-3000	44	22.1
	3001-4000	69	34.7
	4001-5000	52	26.1
	5001 ve üzeri	34	17.1
GENEL		199	100

Tablo.1 incelendiğinde araştırmaya katılım gösteren sağlık çalışanlarının %35,7'sinin erkek (n=71), %64,3'ünün ise kadın (n=128), %70,4'ünün evli (n=140), %29,6'sının ise bekâr (n=59) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılım gösteren sağlık çalışanlarının %11,6'sının 18-25 yaş aralığında (n=23), %42,7'sinin 26-35 yaş aralığında (n=85), %33,7'sinin 36-45 yaş aralığında (n=67) ve %12,1'inin ise 46 yaş ve üzerinde (n=24) olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %13,6'sının lise mezunu (n=27), %32,2'sinin ön lisans mezunu (n=64), %35,7'sinin lisans mezunu (n=71) ve %18,6'sının lisansüstü mezunu (n=37)'dir.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %22,6'sının yabancı dil bildiği (n=45), %77,4'ünün ise yabancı dil bilmediği (n=154) anlaşılmaktadır. Sağlık çalışanlarının %20,6'unun yabancı dil olarak İngilizce (n=41), %2'sinin ise yabancı dil olarak Arapça (n=4) bildiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %23,1'inin üniversite (n=46), %32,2'sinin kamu (n=64), %44,7'sinin ise özel (n=89) hastanelerde çalıştığı; %71,9'unun hastanede tıbbi birimde çalıştığı (n=143), %28,1'inin ise idari birimde çalıştığı (n=56) anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %17,6'sının kurumda hekim pozisyonunda (n=35), %32,7'sinin hemşire (n=65), %27,6'sının idari personel (n=55), %22,1'inin ise diğer pozisyonlarda (n=44) görev alan sağlık çalışanlarından olduğu; sağlık çalışanlarının %19,6'sının 1-5 yıl (n=39), %39,2'sinin 6-10 yıl (n=78), %25,1'inin 11-15 yıl (n=50), %12,6'sının 16-20 yıl (n=25) ve %3,5'inin ise 21 yıl ve üzerinde (n=7) çalışma süresinin olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının %22,1'inin 2001-3000TL. (n=44), %34,7'sinin 3001-4000TL. (n=69), %26,1'inin 4001-5000TL. (n=52) ve %17,1'inin ise 5001TL. ve üzerinde (n=34) gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmi Farkındalığına İlişkin Bulgular

Tablo 2. Anketin Alt Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Boyutlar	N	$\bar{X}$	SS
Kurumsal Yeterlilik	Madde-1.	3.42	1.065
	Madde-2.	2.81	1.374
	Madde-3.	4.13	0.405
	Madde-4.	3.74	0.902
	Madde-5.	4.12	0.564
	Madde-6.	3.61	1.012
	Madde-7.	3.90	0.807
	Madde-8.	2.14	1.359

	Madde-9.	3.66	0.965
	Madde-10.	2.44	1.512
	Madde-11.	4.58	0.494
	Madde-12.	4.34	0.720
Sağlık Turizminin Etkileri	Madde-13.	4.52	0.510
	Madde-14.	4.52	0.510
	Madde-15.	1.54	0.583
	Madde-16.	2.12	1.197
Sağlık Turizminin Sorunları	Madde-17.	2.95	1.303
	Madde-18.	2.48	1.250
	Madde-19.	2.49	0.828
Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	Madde-20.	4.48	0.500
	Madde-21.	4.49	0.501
	Madde-22.	4.65	0.475
	Madde-23.	1.56	0.507
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Madde-24.	4.30	0.470
	Madde-25.	2.81	1.409
	Madde-26.	3.91	1.088
	Madde-27.	1.62	0.514

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin “Kurumsal Yeterlilikler” boyutunda algılarının ortalamaları incelendiğinde anketin “Bu sağlık işletmesi bilimsel yayın ve uygulamaları takip eder.” olan 1. Maddesinde “Katılıyorum ($X= 3,42$)”; “Bu sağlık işletmesi, teknolojik donanım açısından sağlık turizmi için uygundur.” olan 2. Maddesinde “Fikrim Yok ($X = 2,81$)”; “Bu sağlık işletmesi, etik kurallara riayet eder.” olan 3. Maddesinde “Katılıyorum ($X = 4,13$)”; “Bu sağlık işletmesinde, sağlık hizmetleri maliyeti uygundur.” olan 4. Maddesinde “Katılıyorum ($X= 3,74$)”; “Bu sağlık işletmesi, hizmet sunum sürecinde, hasta ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurur.” olan 5. Maddesinde “Katılıyorum ($X = 4,12$)”; “Bu sağlık işletmesinde, muayene, tetkik sonuçları ve tedavi bekleme süreleri uzun değildir.” olan 6. Maddesinde “Katılıyorum ($X= 3,61$)”; “Bu sağlık işletmesinde, sağlık hizmetlerine ulaşım kolaydır.” olan 7. Maddesinde “Katılıyorum ($X= 3,90$)”; “Sağlık çalışanlarının niteliği (kalifiye) sağlık turizmi için uygundur.” olan 8. Maddesinde “Katılmıyorum ($X = 2,14$)”; “Bu sağlık işletmesi, sahip olduğu kalite belgesinin gereklerini yerine getirmektedir.” olan 9. Maddesinde “Katılıyorum ($X= 3,66$)”; “Bu sağlık işletmesi, genel anlamda sağlık turizmi uygulamalarına uygundur.” olan 10. Maddesinde “Katılmıyorum ($X = 2,44$)” ve “Bu sağlık işletmesindeki uzman hekimler, alanlarında son derece iyidirler.” olan 11. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum ($X = 4,58$)” düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin “Sağlık Turizminin Etkileri” boyutunda algılarının ortalamaları incelendiğinde anketin “Yabancı hastalar, kurumumuz için gelir kaynağıdır.” olan 12. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum ($X= 4,34$)”; “Yabancı hastalar, şehrimizin ekonomikaçından kalkınmasına olanak sağlar.” olan 13. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum ($X = 4,52$)”; “Yabancı hastalar, sağlık hizmetleri sektörüne canlılık getirir.” olan 14. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum ($X = 4,52$)”; “Yabancı hastalara gösterilen ilgi ve özen, yerli hastalarımızı incitebilir.” olan 15. Maddesinde “Kesinlikle Katılmıyorum ($X = 1,54$)” ve “Yabancı hastalar, çalışanlara motiveedici olumlu geribildirimde bulunmazlar.” olan 16. Maddesinde “Katılmıyorum ($X = 2,12$)” düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin “Sağlık Turizminin Sorunları” boyutunda algılarının ortalamaları incelendiğinde anketin “Yabancı hastaların teşhis ve tedavilerinde, iletişim açısından zorluklar yaşanabilir.” olan 17. Maddesinde “Fikrim Yok ($X = 2,95$)”; “Yabancı hastalar, bölgemize bulaşıcı hastalıklar getirebilir.” olan 18. Maddesinde

“Katılmıyorum (X = 2,48)” ve “Yabancı hastalara uygulanan işlemlerin faturalandırılmasında sorunlar yaşanabilir.” olan 19. Maddesinde “Katılmıyorum (X = 2,49)” düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” boyutunda algılarının ortalamaları incelendiğinde anketin “Kahramanmaraş yabancı hastaların konaklaması açısından yeterli niteliktedir.” olan 20. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum (X = 4,48)”; “Kahramanmaraş yabancı hastaların kolay ulaşabileceği bir konumdadır.” olan 21. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum (X = 4,49)”; “Kahramanmaraş termal su kaynakları açısından yeterli rezerve sahiptir.” olan 22. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum (X = 4,65)” ve “Yabancı hastalar, bölgenin ahlaki yapısını olumsuz etkileyebilir.” olan 23. Maddesinde “Kesinlikle Katılmıyorum (X = 1,56)” düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” boyutunda algılarının ortalamaları incelendiğinde anketin “Bu sağlık işletmesinde, uygulanan tedaviler sonucunda olumlu sonuçlar alınabileceğine inanıyorum.” olan 24. Maddesinde “Kesinlikle Katılıyorum (X = 4,30)”; “Bu sağlık işletmesi, sağlık turizmi uygulamaları açısından yeterli ekipmana sahiptir.” olan 25. Maddesinde “Fikrim Yok (X = 2,81)”; “Bu sağlık işletmesi, bilimsel norm ve standartlara uygun teşhis ve tedavi prosedürlerini uygular.” olan 26. Maddesinde “Katılıyorum (X = 3,91)” ve “Yabancı hastalar, yerli hastalarımıza yeterli ilgi ve özeni göstermemize engel olabilir.” olan 27. Maddesinde “Kesinlikle Katılmıyorum (X = 1,62)” düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Alt Boyut ve Geneline Ait Bulgular

Boyutlar	N	$\bar{X}$	SS
Kurumsal Yeterlilikler	199	3.50	0.573
Sağlık Turizminin Etkileri		3.41	0.355
Sağlık Turizminin Sorunları		2.64	0.894
Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli		3.79	0.323
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları		3.16	0.561
GENEL		3.38	0.293

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmi algılarının boyutlar temelinde genel olarak ortalamaları incelendiğinde sağlık çalışanlarının algılarının “Kurumsal Yeterlilikler” boyutunda “Katılıyorum (X = 3,50)”; “Sağlık Turizminin Etkileri” boyutunda “Katılıyorum (X = 3,41)”, “Sağlık Turizminin Sorunları” boyutunda “Fikrim Yok (X= 2,64)”, “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” boyutunda “Katılıyorum (X =3,79)” ve “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” boyutunda “Fikrim Yok (X = 3,16)” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmi algılarının genel ortalamasının “Fikrim Yok (X= 3,38)” düzeyinde olduğu saptanmıştır.

3.3. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Tablo 4. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
Kurumsal Yeterlilikler	Erkek	71	3.63	0.625	2.248	0.02
	Kadın	128	3.44	0.533		
Sağlık Turizminin Etkileri	Erkek	71	3.43	0.375	0.558	0.57
	Kadın	128	3.40	0.344		
Sağlık Turizminin Sorunları	Erkek	71	2.42	0.998	-2.463	0.01
	Kadın	128	2.76	0.809		
Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	Erkek	71	3.84	0.351	1.441	0.15
	Kadın	128	3.77	0.304		
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Erkek	71	3.25	0.541	1.558	0.12
	Kadın	128	3.12	0.569		
GENEL	Erkek	71	3.43	0.311	1.718	0.08
	Kadın	128	3.36	0.280		

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmi algılarının cinsiyet değişkenine göre Bağımsız Örneklem t-Testi bulguları yer almaktadır. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmi algılarının geneli üzerinde cinsiyetlerinin anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmi ilişkin algıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H1 hipotezi Tablo 4’deki bulgulara göre reddedilmiştir.

Tablo 5. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Medeni Durum Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Medeni Durum	N	X	SS	t	p
Kurumsal Yeterlilikler	Evli	140	3.53	0.575	0.959	0.33
	Bekâr	59	3.44	0.569		
Sağlık Turizminin Etkileri	Evli	140	3.41	0.333	0.310	0.75
	Bekâr	59	3.40	0.405		
Sağlık Turizminin Sorunları	Evli	140	2.60	0.907	-1.074	0.,28
	Bekâr	59	2.75	0.861		
Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	Evli	140	3.82	0.324	2.002	0.04
	Bekâr	59	3.72	0.312		
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Evli	140	3.19	0.545	1.137	0.25
	Bekâr	59	3.09	0.596		
GENEL	Evli	140	3.40	0.283	1.117	0.26
	Bekâr	59	3.35	0.315		

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının medeni durum değişkenine göre Bağımsız Örneklem t-Testi bulguları yer almaktadır. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının geneli

üzerinde medeni durumlarının anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H2 hipotezi Tablo 5’deki bulgulara göre reddedilmiştir.

Tablo 6. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Yaş Değişkenine Göre Analizi

	Yaş Aralığı	— X	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p
Kurumsal Yeterlilikler	18-25	3.24	Gruplar Arası	1.910	0.637	1.964	0.12
	26-35	3.51	Gruplar İçi	63.231	0.324		
	36-45	3.58	Toplam	65.141			
	46 ve üzeri	3.52					
	Toplam	3.50					
Sağlık Turizminin Etkileri	18-25	3.48	Gruplar Arası	0.278	0.093	0.730	0.53
	26-35	3.43	Gruplar İçi	24.733	0.127		
	36-45	3.37	Toplam	25.011			
	46 ve üzeri	3.37					
	Toplam	3.41					
Sağlık Turizminin Sorunları	18-25	3.28	Gruplar Arası	15.786	5.262	7.197	0.00
	26-35	2.73	Gruplar İçi	142.578	0.731		1-2
	36-45	2.40	Toplam	15.,364			1-3
	46 ve üzeri	2.38					1-4
	Toplam	2.64					
Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	18-25	3.63	Gruplar Arası	1.678	0.559	5.731	0.00
	26-35	3,75	Gruplar İçi	19.032	0.098		1-3
	36-45	3.85	Toplam	20.710			1-4
	46 ve üzeri	3.95					2-4
	Toplam	3.79					
	18-25	3.05	Gruplar Arası		1.923	0.641	2.067 0.10
	26-35	3.10	Gruplar İçi		60.459	0.310	

Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	36-45	3.30	Toplam	62.382			
	46 ve üzeri	3.13					
	Toplam	3.16					
GENEL	18-25	3.32	Gruplar Arası	0.132	0.044	0.506	0.67
	26-35	3.38	Gruplar İçi	16.918	0.087		
	36-45	3.41	Toplam	17.050			
	46 ve üzeri	3.37					
	Toplam	3.38					

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının yaş değişkenine göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) bulguları yer almaktadır. Yaş değişkenine göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının, anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (F genel = ,506; p genel = 0,67; p > ,05). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının yaşları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H3 hipotezi Tablo 6’daki bulgulara göre reddedilmiştir.

Tablo 7. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Analizi

	Eğitim Durumu	X	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p
Kurumsal Yeterlilikler	Lise	3.26	Gruplar Arası	4.412	1.471	4.723	0.00
	Ön Lisans	3.47	Gruplar İçi	60.728	0.311		1-4
	Lisans	3.49	Toplam	65.141			2-4
	Lisansüstü	3.78					
	Toplam	3.50					
Sağlık Turizminin Etkileri	Lise	3.39	Gruplar Arası	2.462	0.821	7.098	0.00
	Ön Lisans	3.54	Gruplar İçi	22.549	0.116		2-3
	Lisans	3.39	Toplam	25.011			2-4
	Lisansüstü	3.22					

	Toplam	3.41					
Sağlık Turizminin Sorunları	Lise	3.30	Gruplar Arası	53.844	17.948	33.485	0.00
	Ön Lisans	2.96	Gruplar İçi	104.520	0.536		1-3
	Lisans	2.61	Toplam	158.364			1-4
	Lisansüstü	1.66					2-3
	Toplam	2.64					2-4
Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	Lise	3.75	Gruplar Arası	0.971	0.324	3.199	0.02
	Ön Lisans	3.71	Gruplar İçi	19.738	0.101		2-4
	Lisans	3.83	Toplam	20.710			
	Lisansüstü	3.89					
	Toplam	3.79					
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Lise	2.89	Gruplar Arası	4.379	1.460	4.908	0.00
	Ön Lisans	3.17	Gruplar İçi	58.002	0.297		1-4
	Lisans	3.13	Toplam	62.382			
	Lisansüstü	3.41					
	Toplam	3.16					
GENEL	Lise	3.31	Gruplar Arası	0.239	0.080	0.925	0.43
	Ön Lisans	3.42	Gruplar İçi	16.811	0.086		
	Lisans	3.37	Toplam	17.050			
	Lisansüstü	3.40					
	Toplam	3.38					

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının eğitim durumu değişkenine göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) bulguları yer almaktadır. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının geneli üzerinde eğitim durumlarının anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H4 hipotezi Tablo 7’deki bulgulara göre reddedilmiştir.

Tablo 8. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Yabancı Dil Bilme Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Y. Dil Bilme Durumu	N	X	SS	t	p
Kurumsal Yeterlilikler	Evet	45	3.77	0.628	3.634	0.00
	Hayır	154	3.43	0.534		
Sağlık Turizminin Etkileri	Evet	45	3.30	0.300	-2.384	0.01
	Hayır	154	3.44	0.364		
Sağlık Turizminin Sorunları	Evet	45	1.81	0.709	8.190	0.00
	Hayır	154	2.88	0.792		
Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	Evet	45	3.89	0.294	2.274	0.02
	Hayır	154	3.77	0.327		
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Evet	45	3.37	0.625	2.657	0.00
	Hayır	154	3.10	0.527		
GENEL	Evet	45	3.42	0.345	0.938	0.35
	Hayır	154	3.37	0.276		

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının yabancı dil bilme değişkenine göre Bağımsız Örneklem t-Testi bulguları yer almaktadır. Yabancı dil bilme değişkenine göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının, anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (t genel = ,938; p genel = 0,35; p > ,05). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının geneli üzerinde yabancı dil bilmenin anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları yabancı dil bilme değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H5 hipotezi Tablo 8’deki bulgulara göre reddedilmiştir.

Tablo 9. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Hastane Türü Değişkenine Göre Analizi

	Hastane Türü	X	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p
Kurumsal Yeterlilikler	Üniversite	4.13	Gruplar Arası	23.833	11.916	56.541	0.00
	Kamu	3.28	Gruplar İçi	41.308	0.211		
	Özel	3.34	Toplam	65.141			
	Toplam	3.50					
Sağlık Turizminin Etkileri	Üniversite	3.31	Gruplar Arası	0.719	0.359	2.899	0.05
	Kamu	3.48	Gruplar İçi	24.292	0.124		
	Özel	3.41	Toplam	25.011			
	Toplam	3.41					
Sağlık Turizminin Sorunları	Üniversite	2.29	Gruplar Arası	8.538	4.269	5.585	0.00
	Kamu	2.64	Gruplar İçi	149.826	0.764		
	Özel	2.82	Toplam	158.364			
	Toplam	2.64					
	Üniversite	3.75	Gruplar Arası	0.154	0.077	0.733	0.48
	Kamu	3.79	Gruplar İçi	20.556	0.105		
	Özel	3.82	Toplam	20.710			

		Toplam	3.79				
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Üniversite	3.60	Gruplar Arası	11.396	5.698	21.904	0.00
	Kamu	3.04	Gruplar İçi	50.986	0.260		
	Özel	3.02	Toplam	62.382			1-2
	Toplam	3.16					1-3
GENEL	Üniversite	3.64	Gruplar Arası	4.029	2.014	30.322	0.00
	Kamu	3.29	Gruplar İçi	13.021	0.066		
	Özel	3.32	Toplam	17.050			1-2
	Toplam	3.38					1-3

Tablo 9 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının hastanenin türü değişkenine göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) bulguları yer almaktadır. Hastanenin türü değişkenine göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının, anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (F genel = 30,322; p genel = 0,00; p < ,05). Anketin geneline ilişkin olarak belirlenen anlamlı farklılığın hangi hastane türünde çalışanlar arasında olduğunu belirlemek için Post-hoc çoklu karşılaştırma testlerinden “Tukey HSD” testi yapılmıştır. Tukey HSD testi analizi neticesinde anlamlı farklılığın üniversite hastanesinde çalışanlar ile kamu hastanesinde çalışanlar arasında ve üniversite hastanesinde çalışanlar ile özel hastanede çalışanlar arasında olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç doğrultusunda üniversite hastanelerinde çalışanların sağlık turizm farkındalıklarının kamu ve özel hastane çalışanlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları hastanenin türü değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H6 hipotezi Tablo 9’deki bulgulara göre kabul edilmiştir.

Tablo 10. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Çalışılan Birim Değişkenine Göre Analizi

Boyutlar	Birim	N	X	SS	t	p
Kurumsal Yeterlilikler	Tıbbi Birim	143	3.52	0.588	0.704	0.48
	İdari Birim	56	3.46	0.536		
Sağlık Turizminin Etkileri	Tıbbi Birim	143	3.37	0.327	-2.002	0.04
	İdari Birim	56	3.50	0.408		
Sağlık Turizminin Sorunları	Tıbbi Birim	143	2.60	0.888	-1.080	0.28
	İdari Birim	56	2.75	0.906		
Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	Tıbbi Birim	143	3.80	0.318	0.118	0.90
	İdari Birim	56	3.79	0.337		
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Tıbbi Birim	143	3.19	0.559	1.084	0.28
	İdari Birim	56	3.09	0.565		
GENEL	Tıbbi Birim	143	3.38	0.300	0.032	0.97
	İdari Birim	56	3.38	0.277		

Tablo 10 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının çalışılan birim değişkenine göre Bağımsız Örneklem t-Testi bulguları yer almaktadır. Çalışılan birim değişkenine göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının, anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (t genel = ,032; p genel = 0,97; p > ,05). Elde edilen bu bulgular doğrultusunda katılımcıların sağlık turizmine ilişkin algılarının geneli üzerinde çalıştıkları birimin (idari veya tıbbi birim) anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları çalışılan birim değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H7 hipotezi Tablo 10’daki bulgulara göre reddedilmiştir. Ortalamalar temelinde sağlık turizmi algılarına ilişkin genel algı, çalışılan birim değişkeni açısından incelendiğinde gerek tıbbi gerekse de idari birimde çalışanların algılarının birbirine benzediği belirlenmiştir.

Tablo 11.Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Kurumdaki Pozisyon Değişkenine Göre Analizi

	Kurumdaki Pozisyon	$\bar{X}$	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p
Kurumsal Yeterlilikler	Hekim	3.79	Gruplar Arası	3.833	1.278	4.063	0.00
	Hemşire	3.48	Gruplar İçi	61.308	0.314		1-2
	İdari Personel	3.46	Toplam	65.141			1-3
	Diğer	3.37					1-4
	Toplam	3.50					
Sağlık Turizminin Etkileri	Hekim	3.22	Gruplar Arası	2.403	0.801	6.909	0.00
	Hemşire	3.35	Gruplar İçi	22.608	0.116		1-3
	İdari Personel	3.50	Toplam	25.011			1-4
	Diğer	3.52					
	Toplam	3.41					
Sağlık Turizminin Sorunları	Hekim	1.63	Gruplar Arası	45.781	15.260	26.432	0.00
	Hemşire	2.80	Gruplar İçi	112.583	0.577		1-2
	İdari Personel	2.76	Toplam	158.364			1-3
	Diğer	3.06					1-4
	Toplam	2.64					
Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	Hekim	3.90	Gruplar Arası	0.544	0.181	1.753	0.15
	Hemşire	3.74	Gruplar İçi	20.166	0.103		
	İdari Personel	3.80	Toplam	20.710			
	Diğer	3.78					
	Toplam	3.79					
	Hekim	3.42	Gruplar Arası	3.206	1.069	3.521	0.01
	Hemşire	3.15	Gruplar İçi	59.176	0.303		1-3
	İdari Personel	3.10	Toplam	62.382			1-4
	Diğer	3.05					
	Toplam						

GENEL	Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	Toplam	3.16					
		Hekim	3.41	Gruplar Arası	0.034	0.011	0.131	0.94
		Hemşire	3.37	Gruplar İçi	17.016	0.087		
		İdari Personel	3.39	Toplam	17.050			
		Diğer	3.38					
	Toplam	3.38						

Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının kurumdaki pozisyon değişkenine göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) bulguları yer almaktadır. Kurumdaki pozisyon değişkenine göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının, anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (F genel = ,131; p genel = 0,94; p > ,05). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının geneli üzerinde çalıştıkları hastanedeki pozisyonlarının anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları kurumdaki pozisyon değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H8 hipotezi Tablo 11’deki bulgulara göre reddedilmiştir.

Tablo 12.Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Çalışma Süresi Değişkenine Göre Analizi

	Çalışma Süresi	$\bar{X}$	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p
Kurumsal Yeterlilikler	1-5 yıl	3.44	Gruplar Arası	2.157	0.539	1.661	0.16
	6-10 yıl	3.46	Gruplar İçi	62.984	0.325		
	11-15 yıl	3.64	Toplam	65.141			
	16-21 yıl	3.57					
	21 + yıl	3.15					
	Toplam	3.50					
Sağlık Turizminin Etkileri	1-5 yıl	3.49	Gruplar Arası	0.476	0.119	0.940	0.44
	6-10 yıl	3.42	Gruplar İçi	24.536	0.126		
	11-15 yıl	3.36	Toplam	25.011			
	16-21 yıl	3.37					
	21 + yıl	3.31					
	Toplam	3.41					
Sağlık Turizminin Sorunları	1-5 yıl	2.94	Gruplar Arası	16.056	4.014	5.472	0.00
	6-10 yıl	2.85	Gruplar İçi	142.308	0.734		
	11-15 yıl	2.32	Toplam	158.364			1-3
	16-21 yıl	2.24					1-4
	21 + yıl	2.47					2-4
	Toplam	2.64					

Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	1-5 yıl	3.62	Gruplar Arası	2.422	0.605	6.422	0.00
	6-10 yıl	3.77	Gruplar İçi	18.288	0.094		
	11-15 yıl	3.86	Toplam	20.710			1-3
	16-21 yıl	3.98					1-4
	21 + yıl	3.92					2-4
	Toplam	3.79					
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	1-5 yıl	3.05	Gruplar Arası	3.151	0.788	2,580	0.03
	6-10 yıl	3.10	Gruplar İçi	59.231	0.305		
	11-15 yıl	3.35	Toplam	62.382			1-3
	16-21 yıl	3.23					2-3
	21 + yıl	2.89					3-5
	Toplam	3.16					
GENEL	1-5 yıl	3.36	Gruplar Arası	0.417	0.104	1.217	0.30
	6-10 yıl	3.38	Gruplar İçi	16.632	0.086		
	11-15 yıl	3.43	Toplam	17.050			
	16-21 yıl	3.40					
	21 + yıl	3.18					
	Toplam	3.38					

Tablo 12 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının çalışma süresi değişkenine göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) bulguları yer almaktadır. Çalışma süresi değişkenine göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının, anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (F genel = 1,217; p genel = 0,30; p > ,05). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının geneli üzerinde çalışma sürelerinin anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları çalışma süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H9 hipotezi Tablo 12’deki bulgulara göre reddedilmiştir.

Tablo 13. Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Aylık Gelir Durumu Değişkenine Göre Analizi

	Gelir Durumu	$\bar{X}$	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p
Kurumsal Yeterlilikler	2001-3000TL.	3.27	Gruplar Arası	5.514	1.838	6.011	0.00
	3001-4000TL.	3.50	Gruplar İçi	59.626	0.306		
	4001-5000TL.	3.51	Toplam	65.141			
	5001TL ve üstü	3.81					
	Toplam	3.50					
Sağlık Turizminin Etkileri	2001-3000TL.	3.54	Gruplar Arası	1.844	0.615	5.173	0.00
	3001-4000TL.	3.44	Gruplar İçi	23.167	0.119		
	4001-5000TL.	3.37	Toplam	25.011			
	5001TL ve üstü.	3.24					
	Toplam	3.41					
	2001-3000TL.	3.16	Gruplar Arası	49.887	16.629	29,892	,00
	3001-4000TL.	2.85	Gruplar İçi	108.477	0.556		

Sağlık Turizminin Sorunları	4001-5000TL.	2.58	Toplam	158.364			1-4 2-4 3-4
	5001TL ve üstü	1.63					
	Toplam	2.64					
Kahramanmaraş'ın Sağlık Turizmi Potansiyeli	2001-3000TL.	3.69	Gruplar Arası	0.987	0.329	3.253	0.02
	3001-4000TL.	3.77	Gruplar İçi	19.723	0.101		1-4
	4001-5000TL.	3.85	Toplam	20.710			
	5001TL ve üstü	3.89					
	Toplam	3.79					
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	2001-3000TL.	2.96	Gruplar Arası	5.051	1.684	5.727	0.00
	3001-4000TL.	3.11	Gruplar İçi	57.331	0.294		1-4 2-4
	4001-5000TL.	3.22	Toplam	62.382			
	5001TL ve üstü	3.45					
	Toplam	3.16					
GENEL	2001-3000TL.	3.32	Gruplar Arası	0.213	0.071	0.823	0.48
	3001-4000TL.	3.40	Gruplar İçi	16.837	0.086		
	4001-5000TL.	3.39	Toplam	17.050			
	5001TL ve üstü	3.42					
	Toplam	3.38					

Tablo 13 incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının aylık gelir durumu değişkenine göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) bulguları yer almaktadır. Aylık gelir durumu değişkenine göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının, anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (F genel = ,823; p genel = 0,48; $p > ,05$). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algılarının geneli üzerinde aylık gelir durumunun anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın “Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin algıları aylık gelir durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” olan H10 hipotezi Tablo 13’deki bulgulara göre reddedilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarına ilişkin bulgular incelendiğinde araştırmaya katılım gösteren sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarının genel ortalamasının “Fikrim Yok” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Sağlık çalışanlarının verdikleri yanıtların ortalamasının en yüksek olduğu boyutun “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” olduğu belirlenmiştir. “Kurumsal Yeterlilikler”, “Sağlık Turizminin Etkileri”, “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli”, boyutlarında “Katılıyorum”, “Sağlık Turizminin Sorunları” ve “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” boyutlarında ise “Fikrim Yok” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Şahin vd. (2023: 1626) ve Öztürk vd.(2023: 1263)sağlık

çalışanlarının genel anlamda sağlık turizmi farkındalığının orta düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir.

Araştırmanın sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarının cinsiyet değişkenine ilişkin bulguları incelendiğinde sağlık çalışanlarının algılarının “Kurumsal Yeterlilikler” ve “Sağlık Turizmin Sorunları” boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. “Kurumsal Yeterlilik” boyutunda belirlenen anlamlı farklılığın erkek sağlık çalışanları, “Sağlık Turizmin Sorunları” boyutunda kadın sağlık çalışanları lehine olduğu da araştırma sonucunda tespit edilmiştir. Diğer boyutlarında ve sağlık çalışanlarının sağlık turizme ilişkin algılarının anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç, sağlık çalışanlarının sayılan boyutlarda algılarının birbirine benzer olduğu veya cinsiyetin sağlık çalışanlarının algıları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ortalamalar temelinde sağlık turizmine ilişkin sağlık çalışanlarının genel algılarının cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde, erkek ve kadın sağlık çalışanlarının yanıtlarının orta ve üstünde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada, erkek sağlık çalışanlarının sağlık turizm farkındalıklarının kadınlara göre daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir.

Literatürdeki çalışmalarda konu ile ilgili elde edilen sonuçlara bakıldığında; Şahin vd.(2023: 1626) sağlık çalışanlarında cinsiyet değişkeni ve farkındalık düzeyi arasında, tüm alt boyutlarda ve toplamda anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olup, erkek çalışanların puan ortalamaları kadınlara göre anlamlı şekilde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında Acar ve Turan (2016: 30) katılımcıların cinsiyetlerine göre, sağlık turizmi algıları, “kurumsal yeterlilikler” , “sağlık turizminin sorunları”ve “hastanenin sağlık turizmi uygulamaları” boyutlarında farklılık gösterdiği ve bu farklılığın 3 boyut açısından da kadınların ortalamasının daha yüksek olduğu sonucunu elde etmiştir.

Araştırmada, Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının yaş değişkenine ait bulguları incelendiğinde “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” ve “Sağlık Turizminin Sorunları” boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Belirlenen anlamlı farklılığın “Sağlık Turizmin Sorunları” boyutunda yaşı 18-25 arasında bulunan sağlık çalışanları ile 26-35 yaş arasında, yaşı 18-25 arasında bulunan sağlık çalışanları ile 36-45 yaş arasında ve yaşı 18-25 arasında bulunan sağlık çalışanları ile 46 yaş ve üzerinde bulunan sağlık çalışanları arasında olduğu tespit edilirken, “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” boyutunda anlamlı farklılığın yaşı 18-25 arasında bulunan sağlık çalışanları ile 36-45 yaş arasında bulunan, yaşı 18-25 arasında bulunan sağlık çalışanları ile 46 yaş ve üzerinde bulunan ve yaşı 26-35 arasında bulunan sağlık çalışanları ile yaşı 46 yaş ve üzerinde bulunan sağlık çalışanları arasında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, yaş değişkenine göre sağlık çalışanlarının algılarının anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile sağlık çalışanlarının sayılan boyutlarda algılarının birbirine benzer olduğu veya yaşlarının sağlık çalışanlarının algıları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde ifade edilebilir. Yapılan çalışma ile benzer bir sonuca ulaşan Yaba (2020: 2134) yaşı tıp, diş hekimliği ve sağlık bilimleri fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin sağlık turizmi farkındalığı ve tüm alt boyutları üzerinde herhangi bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşırken, Acar ve Turan (2016 : 30) çalışmalarında 46 yaş üstü çalışanların sağlık turizmi farkındalıklarının tüm alt boyutlarda en yüksek ortalamaya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada, sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının eğitim durumu değişkenine ait bulguları incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının algılarının anketin genel ortalaması açısından anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç başka bir ifade ile sağlık çalışanlarının anketin geneline ilişkin algılarının ortalamasının

birbirine benzer olduğu veya eğitim durumlarının sağlık çalışanlarının algıları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı şeklinde ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının yabancı dil bilme değişkenine ait bulguları incelendiğinde “Kurumsal yeterlilikler” boyutunda yabancı dil bilenlerin, “Sağlık turizminin etkileri” boyutunda yabancı dil bilmeyenlerin, “Sağlık Turizminin Sorunları” boyutunda yabancı dil bilmeyenleri, “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” boyutunda yabancı dil bilenlerin ve “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” boyutunda yabancı dil bilenlerin lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Yabancı dil bilme değişkenine ait verilerin ortalamaları incelendiğinde yabancı dil bilen sağlık çalışanlarının yabancı dil bilmeyen sağlık çalışanlarına göre sağlık turizm farkındalıklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer bir çalışmada Dökme (2016: 77) sağlık çalışanlarının yabancı dil düzeylerinin çok düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada, sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının çalıştıkları hastanenin türü değişkenine ait bulguları incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının algılarının “Kurumsal Yeterlilikler”, “Sağlık Turizminin Sorunları”, “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” ve sağlık çalışanlarının anket puanlarının genel ortalaması açısından anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda üniversite hastanelerinde çalışanların sağlık turizm farkındalıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının çalışılan birim değişkenine göre incelendiğinde “Sağlık Turizminin Etkileri” boyutunda anlamlı farklılık gösterirken, diğer boyutlarda anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre “Sağlık Turizminin Etkileri” boyutu hariç diğer boyutlarda hastanede çalışılan birimin (idari veya tıbbi birim) sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıkları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, başka bir ifade ile çalışılan birim değişkeni açısından gerek tıbbi gerekse de idari birimde çalışanların yanıtlarının birbirine benzer olduğu söylenebilir.

Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının kurumdaki pozisyon değişkenine ait bulguları incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının algılarının “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizm Potansiyeli” hariç diğer tüm boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bulunan anlamlı farklılığın hekimler ile diğer sağlık çalışanları arasında olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç hekimlerin sağlık turizm farkındalıklarının diğer sağlık çalışanlarına göre yüksek olduğu şeklinde ifade edilebilir. Acar ve Turan (2016: 32) meslek değişkenine göre sağlık turizmi farkındalıklarının kurumsal yeterlilikler ile sağlık turizminin etkileri boyutlarında hekimlerin en yüksek ortalamaya sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada, sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının çalışma süresi değişkenine ait bulguları incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının algılarının “Sağlık Turizminin Sorunları”, “Kahramanmaraş’ın Sağlık Turizmi Potansiyeli” ve “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bulunan anlamlı farklılıklar incelendiğinde anlamlı farklılığın olduğu gruplarda çalışma süresi düşük olan sağlık çalışanlarının sağlık turizm farkındalıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç çalışma süresi arttıkça sağlık çalışanlarının sağlık turizm farkındalıkları azalmaktadır şeklinde yorumlanabilir. Aba vd. (2019: 97), Şahin ve diğerleri (2023: 1627) ve Dökme (2016: 58) çalışma süresi değişkenine ilişkin verileri göz önüne alındığında benzer bir sonuca ulaştıkları görülmektedir.

Sağlık çalışanlarının sağlık turizmine ilişkin farkındalıklarının aylık gelir durumu değişkenine göre incelendiğinde araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının algılarının anketin tüm boyutlarında aylık gelir durumu değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda aylık geliri yüksek olan sağlık çalışanlarının sağlık turizm farkındalıklarının aylık geliri kendinden düşük olan sağlık çalışanlarına göre anlamlı derecede farklılaştığı şeklinde ifade edilebilir. Acar ve Turan (2016: 32), Şahin vd. (2023: 1627) benzer şekilde gelir düzeyi ve sağlık turizmi farkındalığı arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öztürk vd. (2023: 1272) sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalıklarına yönelik kurumsal yeterlilik boyutu ile cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim durumu değişkenleri arasında bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmıştır ve bu sonuç yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur. Öncelikle Kahramanmaraş'ta bulunan üniversite, kamu ve özel hastane yönetimlerinin sağlık bakanlığının sağlık turizmi birimi ile işbirliği yaparak sağlık turizmi alanında bilinci geliştirmeye yönelik organizasyon oluşturması ve çalışmalar yürütmesinin çalışma kapsamında en temel öneri olduğu söylenebilir. Araştırmada, erkek sağlık çalışanlarının sağlık turizm farkındalıklarının kadınlara, evli sağlık çalışanlarının bekârlara, üniversite hastanelerinde çalışanların diğer hastanelerde çalışanlara, hekimlerin hastanelerin diğer çalışanlarına, çalışma süresi düşük olan sağlık çalışanlarının yüksek olanlara, aylık geliri yüksek olan sağlık çalışanlarının aylık geliri kendinden düşük olan sağlık çalışanlarına göre anlamlı derecede farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Demografik değişkenler açısından belirlenen anlamlı farklılaşmanın hastaneler lehine çevirebilmek ve sağlık turizm farkındalıkları düşük belirlenen sağlık çalışanlarının farkındalıklarını yükseltmek için il sağlık müdürlüğünden, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nden veya alanda uzman olduğu bilinen kişiler tarafından hizmet içi eğitimler verilebilir. Verilecek olan hizmet içi eğitimlerin etkili ve verimli olması için ilk olarak sağlık turizm farkındalığı düşük olan gruptan eğitimlere başlanabilir. Yapılan araştırmanın çalışma grubunu, Kahramanmaraş İlinde bulunan hastanelerde sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Başka illerde bulunan hastaneler ile karşılaştırma yapmak için yeni uygulanacak araştırmaların çalışma grubu genişletilebilir. Örneğin Gaziantep ve Kahramanmaraş illeri karşılaştırılabilir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aba, G., Gümüş, R. & Çakır, Y. N. (2019). Sağlık Çalışanlarının Medikal Turizm Yönelik Algılarının İncelenmesi: *Özel Hastane Örneği, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 93-105. <https://doi.org/10.11611/yead.560169>
- Acar, M., Demirbaş, D., Gedik, İ. & İlter, H.K. (2012). Alternatif Turizm Girişimi: Termal Tesis Yatırım Analizi ve Fizibilite Raporu Projesi Sonuç Raporu, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Rekabet Araştırmaları Merkezi.
- Acar, N. & Turan, A. (2016). Sağlık çalışanlarının sağlık turizmi farkındalığı üzerine bir araştırma: ahi evran üniversitesi eğitim ve araştırma hastanesi çalışanları örneği,” *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*”, 17(1), 17-36.
- Ağaoğlu, F.O., Karagöz, N. & Zabun, S. (2019). Sağlık turizmi uygulamaları ve türkiye’ye getirilerine ilişkin bir değerlendirme, “*Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*”, 20 (2), 428-450.
- Bostan, A. & Aydın, A. (2021). Türkiye'nin Seyahat ve Turizm Rekabet Edebilirlik Endeksi'ndeki Yeri Üzerine Bir Araştırma (2007-2019), *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Journal of Travel and Tourism Research Dergisi*”, (19), 21-46.
- Decarlo, L.T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological methods*, 2(3), 292-307.
- Doğan, C. (2000). *Ankara'da Termal Turizm Potansiyeli*, [Yüksek Lisans Tezi], Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, O., Avcı, R. & Yakar, S. 2014. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Dökme, S. (2016). *Sağlık Turizmi Açısından Adana İli'nin İncelenmesi Ve Sağlık Çalışanlarının Medikal Turizm Faaliyetlerine Bakış Açısı: Bir Hastane Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TS2hO7dezy8LunJmjXpSbw&no=xL8GxdTX5x3C3NJIKINLXw>
- Gençay, C. (2007). Sağlık Turizmi, (Ed.) M. Bulu ve İ.H. Eraslan, Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü, Kazancı Hukuk Yayınevi.
- Hopkins, K.D. & Weeks, D.L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting, *Educational and Psychological Measurement*, 50(4), 717-729.
- Kalaycı, Ş. (2017). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Dinamik Akademi Yayınları, Ankara.

- Özkurt, H. (2007). Sağlık turizmi tahvilleri, *Maliye Dergisi*, (152), 121-142.
- Öztürk, Y., Aydın, T. & Sert, S. (2023). Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmi Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Journal of History School*, (64), 1263-1277. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.69305>
- Şahin, M., Yılmaz, M. & Karamustafa, K. (2023). Sağlık Turizmi Farkındalığı: Malatya İlinde Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 1611-1632. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1166591>
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2013). Using multivariate statistics (6.edition). Pearson Education, ABD.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Sağlık turizmi: tedavi amaçlı turizm ve termal turizmde sorunlar ve çözüm önerileri, "*Hastane Dergisi*", 34, 90-96.
- Yaba, M. (2020). Sağlık turizmi farkındalık düzeyinin belirlenmesi üzerine bir alan araştırması, "*Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*", 8(65), 2127- 2139. <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.65999>
- Yorulmaz, M. ve Söyler, S. (2020). *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(2), 217-230. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/56571/786648>
- <https://kahramanmarasism.saglik.gov.tr/TR,17785/saglik-kurumlari.html>, 21.11.2019

Derleme / Review

Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmet Kurumları: Darüleytam Örneği

Emine Nazlı¹

Öz

Sosyal hizmet, çok eski çağlardan itibaren dezavantajlı gruplar içinde yer alan nüfusa yardım sağlamak için yürütülen sosyal güvenlik araçlarından bir tanesidir. Sosyal hizmetin ilgi alanı olarak kimsesiz çocukların bakım ve ıslahı, tarihin çeşitli dönemlerinde tartışılan bir konu olmuştur. Osmanlı Devleti yetim ve kimsesiz çocukların barınma, talim-terbiye, eğitim ve sağlık hizmeti ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1914 yılında Darüleytamları kurmuştur. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimleyici analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, yerli ikincil kaynaklardan literatür taraması yapılarak oluşturulmuş bir derleme makalesidir. Bu çalışmanın amacı Darüleytamların kuruluş amacı, vizyonu ve misyonuna ilişkin bilgiye yer vermektir. Bu çalışmada Darüleytamların dönemin zorlu koşullarına rağmen yetim ve kimsesizler için çeşitli olanaklar sunduğu, bu hizmetlerin günümüz sosyal hizmet uygulamalarına örnek teşkil edebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Darüleytam, Sosyal Hizmet, Mesleki ve Teknik Eğitim.

Social Service Institutions in The Ottoman Period: The Example of Darüleytam

Abstract

Social services are one of the social security tools that have been carried out to provide assistance to the population in disadvantaged groups since ancient times. The care and rehabilitation of orphans, as a field of interest for social services, has been a topic of debate at various periods of history. The Ottoman Empire established Darüleytams in 1914 to meet the shelter, training, education and health service needs of orphans and destitute children. In this study, descriptive analysis method, one of the qualitative research methods, was used. The research is a compilation article created by scanning the literature from local secondary sources. The purpose of this study is to provide information about the purpose of establishing Darüleytams, their vision and mission. In this study, it was concluded that Darüleytams provided various opportunities for orphans and the destitute despite the difficult conditions of the period, and that these services could serve as an example for today's social service practices.

Keywords: Ottoman Empire, Orphanages, Social Services, Vocational and Technical Education.

¹Dr, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-posta: en361432@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8473-2801.

1.GİRİŞ

Sosyal hizmet, bir toplumda yoksul ve muhtaç duruma düşen, bedenen veya ruhen eksikliğe uğrayan bireyleri topluma kazandırmak, onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için devlet veya gönüllü özel kurum/kuruluşlar tarafından yürütülen hizmetlerdir (Şenocak, 2009: 443). Ayrıca sosyal hizmet, bireylerin birbirleriyle ve sosyal çevreleri ile uyum sağlamalarını kolaylaştırmak ve onlara, insan onuruna yaraşır bakım, eğitim, tıbbi ve psiko-sosyal rehabilitasyon hizmeti sunmak için ortaya konulan faaliyetler bütünüdür (Çetinkaya, 2012: 10). Sosyal hizmet, bireyin ruhsal durumunu ve davranışlarını konu edindiği gibi birey ile diğer bireyler ya da gruplar arasındaki ilişkiyi de konu alır. Bu açıdan sosyal hizmetin psikoloji ve sosyoloji ile ilişkisi olduğu görülmektedir. Buna ilaveten sosyal hizmet, yönetim bilimleri, ekonomi, antropoloji, eğitim bilimleri gibi bazı bilim dalları ile de bağlantılıdır (Abay, 2018: 11). Sosyal hizmet toplumda dezavantajlı gruplar içinde yer alan yaşlı, engelli, madde bağımlısı, kimsesiz çocuk, korunmaya muhtaç kadın vb. kapsamına almaktadır (Akyıldız, 2020: 277). Sosyal hizmetin amacı, insan haklarının korunmasını, sosyal adaletin tesis edilmesini ve sosyal işlevselliği azalmış bireylerin potansiyellerinin farkına varmalarını sağlamaktır (Tuncay, 2013: 147-150). Osmanlı Devleti'nde de kimsesiz çocukların korunması ve topluma kazandırılması için yapılan düzenlemeler sosyal hizmet uygulamaları kapsamında değerlendirilebilir. Osmanlı döneminde çocuklara yönelik sosyal hizmet faaliyetleri, ekonomik ve ailevi nedenlerden ziyade savaş ve afetlerden ötürü ortaya konulmuştur. Çocuklara sahip çıkmak, onların yetiştirilmesi için ihtimam göstermek dini ve ahlaki bir sorumluluk olarak düşünülmüştür (Ünal, 2015: 888).

Osmanlı Devleti çeşitli yardım ve hizmet kurumlarıyla sosyal hizmet alanında önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Örneğin, 1896 yılında faaliyete açılan "Darülaceze" ile dilenen aciz ve malul çocukların bakımı sağlanmıştır (Tetik ve Korkmaz, 2022: 426; Özgün, 2016: 45). 1899 yılında tıp alanında pek çok yeniliğe öncülük eden ülkemizin ilk çocuk hastanesi olan "Hamidiye Etfal Hastanesi" açılmıştır. Bu hastanede serum ve aşı üretimi için laboratuvarlar kurulmuş, ilk röntgen cihazlarından biri bu hastanede kullanılmıştır. Çocukların yiyecek ve içeceklerine büyük bir itina gösterilmiş, bu yiyecekler hastane laboratuvarında tetkik ettirilmiştir. Bu hastane günümüzde Şişli Etfal Hastanesi adıyla varlığını devam ettirmektedir (Altıntaş Selçuk ve Çolak, 2012: 11). 1902 yılında yetimlere barınma ve eğitim imkanı sağlayan "Dar-ül Hayr-ı Ali" hizmete girmiştir. Savaşta hastalanan ve yaralanan askerlerin tedavi ve bakımı için 'Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve kimsesiz ve yoksul kimseler için yurdun farklı illerinde bakım evleri, aş evleri hizmete açılmıştır (Tetik ve Korkmaz, 2022: 426; Namal ve Kesbiç, 2016: 369). Osmanlının son döneminde ise 1908'de Himaye-i Etfal Cemiyeti yerel bir teşkilat olarak Kırklareli'de kurulmuş, 17 Ocak 1921 yılında ise kamu yararına çalışan bir cemiyet olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu cemiyet, günümüz sosyal hizmetinin temellerinin atılmasında önemli bir yere sahiptir (Toper vd., 2023: 131).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı toprak kayıplarına neden olmuş, savaş mağduru halkı Osmanlı topraklarına göç etmeye yöneltmiştir (Altunay Şam, 2022: 1435). Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan göç eden muhacirler arasında açlığa, sefalet ve çeşitli hastalıklara karşı en savunmasız grup şüphesiz çocuklar olmuştur. Bu çocuklar arasında savaşta anne ve babasını ya da babasını kaybedenlerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Örneğin, Balkan Savaşından sonra sadece Bulgaristan'da 26.523 ailenin 71.505 yetiminin olduğu ifade edilmektedir. Bu çocuklardan 3.011'i anne ve babasını kaybederken, 48.000'inin ailesinin yoksulluk içinde yaşadığı ortaya konulmuştur. Göç eden halkın büyük çoğunluğunun yetim çocuklardan oluşması asırlar boyunca geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır (Çay Çakır, 2024: 127; Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 344). Zira göç akını; siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan Osmanlı Devleti'ni yeni sorunlarla baş etmeye sevk etmiştir (Altunay Şam, 2022: 1435). Bu sorunların başında, savaş nedeniyle yetim kalan çocukların barınmasının yanı sıra eğitimi ve topluma kazandırılması

sorunu yer almıştır. Bu çocuklar için Osmanlı Devleti çeşitli projeler ile yardım eli uzatmıştır (Özden, 2023: 1917). Bu doğrultuda yetim kimsesiz çocukların barınma, talim-terbiye, eğitim ve sağlık hizmeti ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1914 yılında Darüleytamlar kurulmuştur (Eken, 2013: 128). Ancak bu kurum tam anlamıyla kurulmadan önce arşiv belgelerinde “Dârüleytâm-ı Şühedâ Mektebi”, “Muhâcirîn-i Dârüleytâm” ve “Dârüleytâm-ı Osmânî” isimleriyle anılmıştır (Aktı, 2024: 62).

Bu çalışmanın amacı Darüleytamların kuruluş amacı yanında, sosyal hizmet temelinde bu kurumların vizyonu ve misyonuna ilişkin bilgiye yer vermektir. Ayrıca kimsesiz, öksüz ve yetim çocukların himayesi, eğitimi ve ekonomiye katkı sağlamaları konularında Osmanlı Devleti’nin sunmuş olduğu hizmetleri ele alarak bu hizmetlerin bireye ve topluma sağlamış olduğu katkıyı izah etmektir. Bu çalışmada Darüleytamların kuruluşu, mali olanakları, faaliyetleri ve kapatılması alt başlıklar altında incelenmiştir. Bu çalışmanın günümüz sosyal hizmet faaliyetlerine yol göstereceği düşünülmektedir.

2. DARÜLEYTAMLARIN KURULUŞU

Darüleytamlar, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan yıkım ve kayıplar sonucunda kimsesiz ve yetim çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimi için tesis edilmiştir. (Müezzinoğlu, 2012: 232). Darüleytamlar 1914’te İttihat ve Terakki partisine bağlı olarak kurulmuş, 1915 yılı başlarından itibaren faaliyete geçmiştir (Nuhoğlu, 1999: 521). Darüleytam binası olarak İtilaf Devletlerinin ülkemizdeki boşalan okul, yurt, manastır, yetimhane vs. müesseseleri kullanılmaya başlamıştır. 1914 yılında Maarif Nezareti’ne bağlı faaliyete başlayan Darüleytamlar, 1920 yılı itibarıyla Dahiliye Nezareti’ne bağlanmıştır (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 357). Darüleytam müessesesi ilk defa İstanbul Bebek’te, Sait Halim Paşa’ya ait olan Bebek Yalısı’nın kuruma hediye edilmesiyle açılmıştır. Savaşların tahrip olmuş ve yıkılmış binalara ve fakirleşmeye neden olduğu bu dönemde, Darüleytamlar İstanbul ve Anadolu’da yaygınlaşmaya başlamıştır (Aytekin, 2006: 56).

Darüleytamların hiyerarşik yapılanmasında merkez teşkilatının en başında Darüleytam Genel Müdürü bulunmaktadır. Genel Müdürlüğün birimleri ise Levazım, Teçhizat ve Tahrirat müdürlükleri olmak üzere üç müdürlükten oluşmaktadır. Taşra teşkilatında ise örgüt yapılanmasında müdür, müdür yardımcısı, öğretmenler, idare, depo, ambar ve hesap memurları ile hizmetliler çalışmaktadır. Bazı Darüleytamlarda sadece kız çocuklarının işlemleri ile ilgilenen bir müdürlük bulunmaktadır (Özkan, 2006: 218-219).

Darüleytamların kuruluş amacı Darüleytam Talimatnamesi’nde kimsesiz yetimlerin Maarif Nezareti bünyesinde barınmaları ve eğitilmeleri olarak belirtilmiştir. Bu kurumun amaçlarından biri de çocukların meslek edinmelerini sağlayarak hayata atılmalarını kolaylaştırmak olduğundan, çocukların sağlık durumlarının elverişli olması şartı aranmıştır. Engellilik derecesinde hastalığı olan çocuklar ise Darülaceze’nin çocuk kısmına yönlendirilmiştir (Şafak, 2013: 265).

Darüleytamlar kurulduktan birkaç yıl sonra savaş nedeniyle artan göç, sefalet ve şehit sayısındaki artış gibi unsurlar, yetim ve kimsesiz çocukların sayısını da artırmıştır. Darüleytamlara olan ihtiyaç ve talebin artışıyla birlikte devlet bir kararnameyle buralara yerleşecek çocuklar için belirli kriterler ortaya koymuştur. Kararname uyarınca, darüleytamlara yerleştirilmeye şehit ve gazilerin devlet yardımı almayan çocukları öncelikli sıradadır. İkinci öncelikliler ise kimsesiz ve mahrum yetimlerdir. Darüleytamların kapasitesi yeterli olmadığında ise çocukların müslüman, güvenilir ailelerin yanında eğitimlerini sürdürmesine karar verilmiştir (Aktı, 2024: 62).

Darüleytamların mali açıdan sürdürülebilir olması için bu müesseseye devlet tarafından özel bütçe tahsis edilmiş, çeşitli yardımlar yapılmıştır. Aşağıda Darüleytamların mali olanaklarına ilişkin bilgiye yer verilecektir.

3. DARÜLEYTAMLARIN MALİ OLANAKLARI

Savaşın uzaması, ekonomik, sosyal koşulların ağırlaşması nedeniyle Darüleytamların ekonomik desteğe olan ihtiyacı birkaç yıl içinde artmıştır. Bunun üzerine, 02 Nisan 1917 tarihinde devlet bir defaya mahsus Darüleytamlara ek yardımda bulunmuştur. Bu müesseseye devlet tarafından 500 dönüm arazi tahsis edilmiş, 150.000 nakit para yardımı yapılmıştır (Bakar, 2005: 571).

Darüleytamların kullanımı için İtilaf Devletlerinden kalan manastır ve okul gibi binaların ambarlarındaki çeşitli eşya ve malzemelerin kullanılması yoksulluk yaşanmasını ilk aşamada önlemiştir. Ancak zaman geçtikçe depolardaki malzemelerin tükenmesiyle, müessese mali sıkıntıya girmiştir. Devlet, Darüleytamların ekonomik durumunu iyileştirmek için özel bir bütçe tahsis edilmesine karar vermiştir. Bu doğrultuda "Evlâdi Şüheda Vergisi" adıyla yeni bir vergi ihdas edilmiştir. Bu düzenleme ile tütün, alkollü içecekler, posta ve telgraf vergileri üzerinden gelir sağlanmıştır (Türkmen, 2015: 17; Bakar, 2005: 571; Özkan, 2006: 217).

Tüm bunlarla, Darüleytam Genel Müdürlüğü ve şubelerinin gider kalemine ait birçok malzemenin devlet kaynaklarından indirimli (tenzilatlı) alınması da sağlanmıştır. Ayrıca çocuklara Darüleytamların sanayi biriminde verilen eğitimler onların ek kaynak oluşturmasına da yardımcı olmuştur. Bu birimler, eğitim gören çocukların üretime katılmalarını ve ticaret öğrenmelerini desteklemiştir. Örneğin çocukların ürettiği eserlerin yer aldığı sergiler düzenlenmiş ve buralardan elde edilen gelirler kuruma kaynak olarak aktarılmıştır (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 358-359). Osmanlı Devleti'nin Darüleytamlara kaynak oluşturmayla ilgili diğer bir çözüm önerisi ise belediye ve özel idare bütçelerinden ek gelirler tahsis etmesi olmuştur. Buna rağmen ekonomik sıkıntılar nedeniyle kurum tüm yetimhaneleri faaliyete geçirememiş, itilaf devletlerine ait devralınan 100'den fazla yetimhaneden 65'i faaliyette bulunabilmiştir (Çay Çakır, 2024: 129). Hizmete açılan Darüleytamlar çocuklara barınma imkanının yanı sıra akademik, mesleki ve teknik eğitim, sağlık hizmeti gibi çeşitli alanlarda olanaklar sunmuştur.

4. DARÜLEYTAMLARIN FAALİYETLERİ

Bu çalışmada muhtaç, kimsesiz ve yetim çocukları topluma faydalı bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlayan Darüleytamlarda sunulan hizmetler, temel ihtiyaçların temin edilmesi (gıda, barınma), akademik eğitim olanakları, mesleki ve teknik eğitim olanakları, sağlık hizmetleri başlıkları altında ele alınmıştır.

4.1. Temel İhtiyaçların Temin Edilmesi (Gıda, Barınma)

Darüleytam'da yetimlerin haklarının belirlendiği, ayrıntılı şekilde hazırlanmış nizamnameler bulunmaktadır. Çocukların barınma, eğitim ve çeşitli hak ve özgürlükleri bu nizamnamelerle güvence altına alınmıştır (Özden, 2023: 1918).

Osmanlı Devleti her ne kadar ağır savaş koşulları altında olsa da çocuklar için tüm imkanlarını seferber etmiştir. Zor koşullar altında kurulan bu kurumun sürdürülebilirliğini sağlamak son derece güç olmuştur. Nitekim o dönemde Osmanlı Devleti, ölüm, hastalık, açlık, toprak kayıpları gibi birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Yetimlerin barınma ihtiyacı için yabancı devletlere ait veya azınlıklarca kullanılmakta olan yapılar yurt olarak kullanılmıştır (As, 2020: 287).

Osmanlı Devleti, savaştan kaçan yetim ve muhtaç çocukların açlık ve sefalet nedeniyle hayatlarını kaybetmelerini engellemek amacıyla günlük iâşe sağlamayı amaçlamıştır. Bu kurumun öncelikli amacı, savaş mağduru yetimlerin yiyecek, içecek, barınma, dinlenme ihtiyaçlarını tedarik etmek olmuştur (As, 2020: 286). Yetimlerin sağlıklarını korumak amacıyla beslenmelerine önem verilmiş, bunun için Darüleytam Hastanesinin belirlediği kıstasa göre et tüketimi tanzim edilmiştir. Bütün şubelere haftada 4 defa 150 gr. et verilmesi, şayet haftada 3 defa et verilecekse bunun 200 gramın altına olmaması gerektiği iletilmiştir. Bebek Darüleytamına gönderilen 8 Nisan 1335 tarihli belgede yetimlere verilecek etin hangi şart ve özellikte olması gerektiği yazılmıştır. İlgili yazıda etlerin doktor ve öğretmen eşliğinde alınması ve etin parça halinde değil, bir bütün olarak teslim alınması bildirilmiştir (Demir ve Şahin, 2016: 521).

İlköğrenimlerini tamamlayıp başka okulların sınavlarını kazanamayan 13-16 yaşındaki çocukların bir bölümü ziraat işleriyle ilgili eğitim alırken, diğer bir bölümü Darüssınaviyelerde çıraklık eğitimi almıştır. Aynı zamanda da Darüleytamlarda barınmaya devam etmişlerdir. Bu müessese, gıda ve barınmanın yanı sıra yetimlere anne baba şefkati göstermeyi de vazife edinmiştir. Bu kapsamda öğretim sürelerini tamamlayanlardan kısmeti çıkanların yuva kurmalarına yardım edilmiş ve bu çocuklara ait banka hesaplarında tutulan paranın tümü yurttan ayrılırken çocuklara verilmiştir. Kız öğrenciler bir meslek sahibi oluncaya kadar müessesede yatılı kalmıştır. İlkokul öğrenimini tamamlayamayan 14 yaşına giren erkeklere ise Darüleytam tarafından bir iş ve meslek sağlanmış, daha sonra müesseseden ilişik kesme işlemleri gerçekleştirilmiştir (Okur, 1996: 42; Çağlar, 2019: 3).

4.2. Darüleytamlarda Eğitim

Darüleytamlarda eğitim, 1917 yılında yayınlanan Muvakkat Talimatnamesi'nde belirtilen esaslara göre verilmiştir. Bu Talimatname'ye göre Darüleytamların görevi, şehit çocuklarının ve kimsesiz çocukların talim ve terbiyelerini sağlamak, çocukların ilgi ve yeteneklerini dikkate alınarak memlekete faydalı olabilecekleri alanlarda eğitmek olarak belirlenmiştir. Söz konusu Talimatname'de Darüleytamlarda uyulması gereken kurallar yer aldığı gibi uygun görülmeyen davranışlar da sıralanmıştır (Aktı, 2024: 62).

Darüleytamlarda eğitim olanakları akademik ve mesleki ve teknik eğitim olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

4.2.1. Akademik Eğitim Olanakları

Darüleytamlarda kız ve erkek öğrencilere ayrı şubelerde eğitim verilmiştir. Bu müessese parasız ve yatılı bir okuldu. Eğitim düzeyi; ana sınıfı, ibtidai ve sanayi sınıfları olarak üç bölümden oluşmuştur. Ana sınıfları da 4 yaşındakinden küçük olanlara ve 4-6 yaş grubuna ayrı şekilde hizmet vermiştir. İbtidai sınıflarına 7-12 yaşlarındakiler, sanayi sınıflarına ise 13-17 yaş aralığındakiler kabul edilmiştir (Şafak, 2013: 265). Osmanlı Devleti'nde ana sınıflarının yaygınlaşması Balkan Savaşlarından sonra olmuştur. Darüleytamlarda okuyan öğrencilere nasıl eğitim verileceği, 1915 yılında darüleytam tarafından hazırlanan nizamname uyarınca hazırlanmıştır. Ana sınıflarında verilecek eğitimin içeriği 1917 yılında Doktor Saim Ali tarafından Almancadan Osmanlı Türkçesine çevrilen "Ruhîyata Müsterid Ana Mektepleri İlm-i Terbiyesi" başlıklı kitaptan ilham alınarak oluşturulmuştur. Öğretmenlerin özellikle çocuk gelişimi ve psikolojisi konusunda bilgi sahibi olmaları için çevrilen bu kitap, o dönemin ana sınıflarında görev yapan öğretmenler için temel kaynak niteliği taşımıştır (Şahin, 2021: 51).

Darüleytam Nizamnameleri uyarınca oluşturulmuş eğitimlerden biri de 7-12 yaş arasındaki çocuklara verilen "Mekatib-i İptidaiyye Talimatnamesi"ne göre hazırlanan ilkökul eğitimidir. İlkokullarda Türkçe, Aritmetik, Geometri, Elişi, Müzik, Resim, Jimnastik, Tarih, Coğrafya ve Fen Bilgisi gibi dersler işlenmiştir (Şahin, 2021: 53). Talimatname'deki kurallara uyan ve

eğitimini başarıyla tamamlayan erkek ve kız öğrenciler girdikleri sınavları kazandıkları takdirde Darülmuaıımin, Darülmuaıımat, Sanay-i Nefise, Mektebi Sultani, Mektebi Sanayi gibi okullara devam edebilme hakkı kazanmıştır (Okur, 1996: 43). Söz konusu sınavları kazanamayan 13 yaşını tamamlayan öğrenciler ise Darüleytamlarda kalarak mekatib-i iptidaiyeye mahsus program gereğince eğitim görmüşlerdir. Buna göre bu çocuklar sabah ve akşam ikişer saat ders görmüşler, diğer zamanlarda ise bu öğrenciler ziraat ve sanatla meşgul olmuşlardır (Kesgin, 2016: 149).

4.2.2. Mesleki ve Teknik Eğitim Olanakları

Darüleytamlarda verilen eğitimin bir gayesi de çocukların istihdam edilebilirliklerini artırmak, onların bir meslek veya sanatta uzmanlaşmalarını sağlamak olmuştur. Bu çocukların meslek seçimleri rastgele değil, onların ilgi ve becerileri doğrultusunda belirlenmiştir. Darüleytamlarda ilköğretim (İbtidai) eğitimini tamamlayan öğrenciler başka okulların sınavlarını kazanamadıkları takdirde Darüleytam'daki başarı durumlarına göre ziraat ve sanayi şubelerinde uygulamalı eğitime yönlendirilmişlerdir (Okur, 1996: 45). Darüleytamların sanayi şubeleriyle, Sanayi Mekteplerinin aynı talimatname uyarınca eğitim verdiği söylenilebilir. Ancak aynı mevzuatı uygulayan Sanayi Mektepleriyle Darüleytamların sanayi şubeleri, öğrenci başarısı bakımından farklılık göstermektedir. Sanayi Mektebi öğrencileri imtihanla seçilmiş başarılı öğrencilerden oluşurken, Darüleytamların sanayi şubelerinde değerlendirme yapılmadan eğitim gören çocuklar bulunmaktadır. Darüleytamların sanayi şubelerinde sadece branş seçimi için bir başarı değerlendirmesi yapılmıştır. Bununla birlikte öğrenciler yeterli sınıf kontenjanına ulaşıldığı takdirde bilgi birikimlerini artırmak için azami eğitim sonrası, iki sene daha eğitim görebilmekteydiler (Kılınç, 2019: 219).

Darüleytamlar çocukların cinsiyetlerine göre farklı eğitim içerikleri sunmuşlardır. Erkek çocukları gündüzleri Darüleytama bağlı olan veya olmayan fabrika ve atölyelerde usta yanında çırak olarak zanaat öğrenmekteydiler. Bu çocuklar marangozluk, çinicilik, kunduracılık, halıcılık, mensucat alanlarından birinde ustalaşmaktaydılar. Kız çocukları ise Darüleytama bağlı atölyelerde, ziraat şubelerinde uygulamalı zirai eğitim almıştır. Bu çocukların uygulamalı eğitimlerin yanı sıra teorik eğitim almaları da sağlanmıştır. Bunun için onlara gündüzleri 2 saat ders vererek ve geceleri 2 saat mütalaa yaparak, teorik bilgilerinin güçlendirilmesine yardım edilmiştir. Çocukları iyi bir zanaatkâr, ziraatçı ve ticaret erbabı olarak yetiştirmeyi amaçlayan Darüleytamlar bazı Batı ülkelerinin (Almanya, İsviçre, Romanya, Bulgaristan) sanayi, ziraat ve ticarete yönelik okullarının müfredat programına uygun bir program yapmaya çalışmıştır (Okur, 1996: 45; Çağlar, 2019: 2). Bununla birlikte bu öğrenciler sanayi ve madencilik alanlarında çıraklık eğitimi almaları için Almanya, Avusturya ve Macaristan'a gönderilmiştir (As, 2020: 294).

Darüleytamlardan mezun olan çocukların birçoğu sanayi mekteplerinde eğitimlerine devam etmişlerdir. Bu açıdan Darüleytamların sanayi mekteplerine öğrenci yetiştirme misyonunun olduğu da ifade edilebilir. Aynı zamanda bu müessesenin vermiş olduğu eğitimle, öğrencilerin mesleki ve teknik becerileri geliştirilerek istihdam edilebilirlikleri artırılmaya çalışılmıştır. Bu sayede yetim ve kimsesiz çocukların topluma kazandırılmaları, onların faydalı bireyler olmaları amaçlanmıştır (Kılınç, 2019: 223).

Tablo 1: Darüleytamlarda 7-13 Yaş Arası Çocuklara Ait Vakit Çizelgesi

Saat		Etkinlik
5:30	7:00	Kalkma, Abdest, Namaz, Kahvaltı, Temizlik
7:00	8:25	Mütalaa
8:25	8:40	Teneffüs

8:40	9:30	Birinci Ders
9:30	9:45	Teneffüs
9:45	10:25	İkinci Ders
10:25	10:40	Teneffüs
10:40	11:30	Üçüncü Ders
11:30	13:00	Yemek, Namaz, Teneffüs
13:00	13:40	Dördüncü Ders
13:40	14:05	Teneffüs
14:05	14:45	Beşinci Ders
14:45	15:00	Teneffüs
15:00	15:40	Altıncı Ders
15:40	17:00	Teneffüs, Kahvaltı, Namaz, Temizlik
17:00	17:50	Mütalaa
17:50	18:00	Teneffüs
18:00	18:50	Mütalaa
18:50	19:15	Namaz ve Teneffüs
19:15	20:00	Yemek ve Namaz ve Teneffüs
20:00	5:30	Uyku

Kaynak: İşeri, 2014: 80.

7-13 yaş arasındaki çocuklara ait vakit çizelgesi incelendiğinde, çocukların 5:30'da uyandıkları akşam saat 20:00'a kadar eğitim aldıkları, geriye kalan zaman dilimini ise uykuya geçirdikleri görülmektedir. Bu eğitimlerin çocukların kişisel ve manevi gelişimlerine yönelik olduğu ve küçük yaşlardan itibaren çocukların namaz ibadetlerine ehemmiyet verildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Darüleytamlarda 13 Yaş Üzeri Çocuklara Ait Ders Dağıtım Cetveli

Dersin Adı	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene	5. Sene	6. Sene
Elifba ve Kıraat	9					
Eczayı Şerife, Kıraat, Ezber ve İmla		8				
Kıraat ve Ezber, İmla, Sarf, Nahv ve Tahrir			4	3	3	3
Kuran-Kerim			1	1	1	1
Malumat-ı Diniye	1	2	2	2	2	2
Muhasebat-ı Ahlakiye	1	1	1	1		
Yazı			1	1	1	1
Tarih			1	1	1	1
Coğrafya			1	1	1	1
Hesap	2	2	2	2	2	2
Hendese			1	1	1	1
Eşya Dersleri	1	1	1	1	2	2
Resim	1	1	1	1	1	1
Sanayi ve Ziraata Ait Dersler	5	5	5	6	6	6
El İşleri	2	2	1	1	1	1
Musiki	1	1	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye	1	1	1	1	1	1
Toplam	24	24	24	24	24	24

Kaynak: İşeri, 2014: 80.

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde, Darüleytamlarda verilen eğitimin çok yönlü olduğu ifade edilebilir. Bu müessesede akademik ve mesleki eğitime yönelik derslerin yanında öğrencilerin manevi ve ahlaki gelişimlerine yönelik eğitimlerin de verildiği görülmektedir.

4.3. Darüleytamların Sağlık Hizmetleri

Osmanlının son döneminde savaşlar nedeniyle yoksulluk, hastalık ve sefalet içinde yaşamak birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu durumdan en çok da çocuklar etkilenmiştir. Zira sadece İstanbul'da 24.279 çocuk kötü yaşam koşulları nedeniyle hayatını kaybetmiştir (Bakar, 2005: 571). Bu olumsuz koşullar altında yetimlerin sağlıklı ve güvenli bir ortamda yetişmesi için Darüleytam yetkilileri, büyük bir ihtimam ve itina göstermeye çalışmıştır. Darüleytam Genel Müdürlüğü, şubelere göndermiş olduğu 1916 tarihli 2099/334 numaralı emirname ile hiçbir şubenin doktorsuz olmaması gerektiğini yayımlamıştır. Bunun gerekçesi olarak ise şubelerin yatılı olması ve birçok şubenin şehir merkezinden uzakta bulunmasını ileri sürmüştür. Genel Müdürlük, şubelerde görevlendirilen doktorların Darüleytam'a ait evlerden birinde kalabileceği, bunun için ise herhangi bir kira bedeli ödemeyeceğine ilişkin emiri Maarif Nezareti'ne bildirmiş ve bu kararın uygulanmasını önemle talep etmiştir. Genel Müdürlük bununla birlikte, doktorların bazı gün ve gecelerde evlerine gitmeyerek şubede kalması gerektiğini de iletmıştır (As, 2020: 301). Buradan günümüzdeki lojman imkânının ve nöbetin o dönemde de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Çocuklar Darüleytam'da "Muayene-i Tıbbiye Cüzdanı" adlı bir sağlık karnesine sahiptir. Bu cüzdanda çocukların hastalıkları ve uygulanan tedaviler kayıt altına alınmıştır. Şube doktorunun uhdesinde bulunan bu cüzdan, doktor değiştiğinde eski doktor tarafından yeni görevlendirilen doktora teslim edilmiştir (Aytekin, 2006: 80).

Sağlık alanındaki bir diğer faaliyet ise, çocukların sağlık durumlarının takibini sağlayacak bir cetvel tutulması olmuştur. Öğrencilerin numarası, yaşı ve kilosu bu cetvel üzerinde ahval-i sıhhiyeleri iyi, zayıf, vasat olarak belirtilmiştir. Vücutlarında yara izleri olanlar da yine cetvelde gösterilmiştir. Okullarda bazı hastalıkların sıklıkla görülmesi, Umum Müdürlüğü'nün ilgili Darüleytam şubelerini uyarmasına, bazen de ceza uygulamasına neden olmuştur. Cetvellerin üzerindeki bilgilere istinaden bazı şubelerin uyarıldığı da görülmüştür. Bir dönemde uyuz vakalarının artması üzerine Çağlayan Darüleytamında, hamamının kullanılmadığı anlaşılmış, uyuz vakalarının sonlandırılması konusunda gerekli tedbirin alınması için ikazda bulunulmuştur (Demir ve Şahin, 2016: 514). Ortaköy Darüleytam Şubesi ise kızamık salgını nedeniyle imtihanları ertelemek durumunda kalmıştır (Aytekin, 2006: 80).

Darüleytamlardaki sağlık koşullarının denetimi 1919 yılında kurulan ve bu isimle 4 yıl bir fiil hizmet veren Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi'ne aitti. Darüleytam şubelerinin Genel Müdürlüğe göndermiş oldukları muayene cetvelleri Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi tarafından incelenmiştir (Şahin, 2021: 63; Demir ve Şahin s. 522). Ayrıca bu hastane sadece Darüleytamların denetiminden sorumlu olmayıp, çocukları tehlikelere karşı korumakla da sorumlu olmuştur. Örneğin Hastanede tedavi altındaki çocukların odalarının pencerelerine kötü bir olayın yaşanmaması için tel bir kafes yapılarak, hasta çocukların emniyete alınması sağlanmıştır (Demir ve Şahin s. 521). Bu hastanede çeşitli alanlarda hizmet veren çalışanlar görev almıştır. Hastanede 3 doktor, 2 eczacı, 2 hasta bakıcı 1 karantina memuru, temizlik görevlileri, terzi, aşçı da istihdam edilmiştir. Buna ilaveten süt annelerin de hizmet verdiği belirtilmektedir (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 358-359).

5. DARÜLEYTAMLARIN KAPATILMASI

30 Ekim 1918'de imzalanan mütarekenin ardından itilaf devletleri İstanbul'a gelerek geçmiş dönemlerde kendilerine ait olup Darüleytam olarak kullanılan binaların boşaltılmasını istemişlerdir (Müezzinoğlu, 2012: 415). Bunun üzerine darüleytamdaki öğrenciler ilk aşamada VI. Mehmet Vahdettin'in emriyle saraylara yerleştirilmişlerdir. Bu saraylar arasında Çağlayan ve Balmumcu Kasırları, Ortaköy Sarayı, Beykoz Kasrı, Validebağı Köşkü de yer almıştır (Darüleytam, <https://avys.omu.edu.tr>; Müezzinoğlu, 2012: 415). Daha sonraları ise bu sarayların tamirat ve bakımının zor olması nedeniyle, okul olarak kullanılması fazla maliyetli bulunmuştur. İlk aşamada farklı binaları yurt olarak kiralama yolu tercih edilse de, o yılların maddi olanaksızlıklarından ötürü devlet bütçesi bu maliyeti karşılayamayarak önce taşradaki Darüleytamları kapatıp oradaki yetimleri merkeze toplamıştır. Buna rağmen hükümet bütçesinin darüleytamların giderlerini karşılayamayacağı anlaşılınca, bu müesseselerin tasfiyesine karar verilmiştir (Özkan, 2006: 219).

Darüleytam öğrencileri ilk aşamada Şehir Yatı Mektebi adlı 1927-1931 yılları arasında faaliyet gösteren yatılı okullara gönderilmiş (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 360), daha sonraları ise yatılı okullar da tamamen kapatılmıştır (Müezzinoğlu, 2012: 415). Darüleytamların kaldırılmasından sonra açıkta kalan talebelerin yetenekli olanları ise Darüşşafaka'ya gönderilmiştir (Darüleytam, <https://avys.omu.edu.tr>). Darüleytamlar 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekaleti'ne (günümüz: Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı) bağlanmış ve mevcudiyetlerini farklı isimler altında günümüze kadar sürdürmüşlerdir (Özkan, 2006: 220).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet, yoksul ve muhtaç duruma düşenlere insan onuruna yaraşır bir hayat düzeyi sunma ve onları topluma kazandırma faaliyetleri olarak ifade edilebilir. İnsan, fıtratı gereği sosyal bir varlıktır ve hayatının her evresinde sosyalleşmeye ihtiyacı vardır. Bu minvalde sosyal hizmet olgusu, insanın biricikliğine odaklanarak bireyin eğitim seviyesine, kültürüne, ihtiyaç ve beklentisine göre müdahale yöntemleri geliştirmektedir. Sosyal hizmet kapsamında bireylerin sosyal destek ağlarının geliştirilmesini sağlayan birçok faaliyet gerçekleştirilmektedir. Bu sayede bireylerin ekonomik yoksulluk ve sosyal yoksunluktan kurtulmaları, aidiyet duygusu kazanmaları ve sosyalleşmeleri amaçlanmaktadır (Çelik, 2018: 149). Nitekim bir ülkede sosyal hizmetler geliştikçe o ülkenin eğitim kalitesi yükselir, sağlık hizmetlerinin verimliliği artar, çalışma yaşamı daha huzurlu olur, sosyal güvenlik hizmetleri sorunsuz şekilde yürütülür ve böylece sosyal devlet güçlenir (Çetin, 2014: 14).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sosyal hizmet sunmak amacıyla çeşitli kurumlar hizmete açılmıştır. Örneğin Darüleytamlar, 1900'lü yılların başında yaşanan savaşlar nedeniyle yardıma ihtiyaç duyan çocukların sayısının arttığı Osmanlı topraklarında sosyal hizmet faaliyeti yürüten önemli kurumlardan bir tanesi olmuştur. Savaşla sayıları oldukça fazla olan kimsesiz ve yetim çocukları topluma kazandırma ve ıslah etme hedefi, büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirmiştir. Savaşta şehit düşenlerin yetimlerinin ve göçmen çocuklarının korunmasında Osmanlı Devleti sosyal hizmet aracı olarak Darüleytam müessesesiyle kurumsallaşma yoluna gitmiştir. Darüleytamlar 1914'te İttihat ve Terakki partisine bağlı olarak kurulmuş, daha sonraları ise varlığını Maarif Nezareti bünyesinde devam ettirmiştir. 1920 tarihinde ise Dahiliye Nezaretine bağlanmıştır.

Darüleytamların sağladığı hizmetlerin başında fiziksel temel ihtiyaçlar gelmektedir. Yetimlerin beslenme, barınma ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak, bu müessesenin öncelikli hedefleri arasında olmuştur. Zira fiziksel temel ihtiyaçları karşılanmamış bir çocuğun diğer ihtiyaçlarının

karşılanması son derece güçtür. Özellikle güvenlik ihtiyacı ile çocukların dışardan gelebilecek tehdit ve tehlikelere karşı korunmaları ve kendilerini güvende hissetmeleri sağlanmıştır.

Darüleytamlar çocukların sadece barınmaları için değil, kendilerini geliştirmeleri, bir zanaat öğrenmeleri için de kurulmuş müesseselerdir. Darüleytam kurumunda öğrenciler becerilerine göre eğitim almıştır. Okulda olanakların yetersiz kaldığı branşlar için ise, farklı meslek ve sanat okullarına yönlendirilmişlerdir. Ayrıca bu müessesede verilen eğitimler, yetimlerin ahlaki ve manevi gelişimlerini de desteklemeye yönelik olarak verilmiştir. Muhasebat-ı Ahlakiye dersiyle çocuklara olumlu kişilik özellikleri kazandırmak hedeflenirken, Malumat-ı Diniye, Kıraat ve Ezber, İmla, Sarf, Nahv ve Tahrir gibi derslerle onların manevi yönlerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu müessesede yetim ve muhtaç durumdaki çocuklara sağlık alanındaki hizmetler Haydarpaşa Darüleytam Hastanesi aracılığıyla verilmiştir. Darüleytamların denetimi, çocukların hastalıklardan korunması için alınacak tedbirler, cerrahi operasyonları bu hastanede gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Darüleytam şubelerinde çocukların sağlık durumlarının takibini sağlamak için cetvel tutulmuştur. Cetvellerin üzerinde aynı şubede kalan çocuklar aynı hastalıklardan muzdarip olduğu takdirde, o şube inceleme altına alınmış, eğer bir ihmal varsa Umum Müdürlüğü tarafından ilgili şube uyarılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin dezavantajlı gruplar içinde yer alan çocukların korunması ve eğitimleri için sunmuş olduğu hizmetler sosyal hizmet tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Çocukların sergilere, sınai ve zirai faaliyetlere katılarak elde ettikleri birikimlerinin banka hesaplarında tutulması ve çocuklar müesseseden ayrılırken onlara geri verilmesi örnek teşkil edecek bir uygulama örneğidir. Bir diğer uygulama ise, çocukları iyi bir zanaatkâr, ziraatçı ve ticaret erbabı olarak yetiştirmeyi amaçlayan Darüleytamların, bazı Batı ülkelerinin (Almanya, İsviçre, Romanya, Bulgaristan) sanayi, ziraat ve ticarete yönelik okullarının müfredat programına uygun bir eğitim sistemi geliştirmeye çalışmasıdır. Buna ilaveten Darüleytamlar, öğrencilerden uygun koşulları sağlayanları, sanayi ve madencilik alanında uygulamalı eğitim görmeleri için yurt dışında Almanya, Avusturya ve Macaristan gibi ülkelere göndermiştir. Teknolojinin ve ulaşımın yetersiz olduğu, savaşın hüküm sürdüğü bir coğrafyada yapılan bu faaliyetlerin dönem koşullarının ilerisinde olduğu ifade edilebilir.

Günümüzde ise korunmaya muhtaç ve kimsesiz çocuklara yönelik hizmetler 2011 yılında kurulan, güncel adıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından verilmektedir. Bu hizmetler genellikle koruyucu ve önleyici nitelikteki bakım hizmetleri ile çeşitli uygulamalı programları kapsamaktadır. Örneğin; Anka Çocuk Destek Programı, çocuklara ve ailelerine psikososyal destek ve müdahale hizmetlerini içermektedir. Bu program ile çocukların suça sürüklenmelerinden ve dışarda sosyal tehlikelere maruz kalmalarından ötürü yaşadıkları travmaların etkilerinin hafifletilmesi hedeflenmektedir. Bu programın amacı, çocukların hayatta daha mutlu, üretken, refah içinde yaşayan bireyler olmalarını sağlamaktır (<https://www.aile.gov.tr/chgm/uygulamalar/anka-cocuk-destek-programi/>).

Türkiye genelinde çocuklara yönelik bakım hizmetleri son on yılda büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Çok sayıda çocuğun kaldığı çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları 2014 yılı sonu itibarıyla kaldırılmış, bunların yerine butik, daha sevimli, aile ortamına yakın binalarda hizmet vermeye başlanmıştır (Genç, 2016: 222). Çünkü söz konusu yurtlar; kışla tipi ve resmi ilişkilerin bulunduğu yerler olduğundan, buralarda barınan çocuklar mutlu olamamıştır (Genç, 2016: 197-198). Yeni düzenlemeye göre çocukların öncelikli olarak ailelerinin ya da akrabalarının yanında bakılmalarının sağlanması, bu mümkün değilse evlat edinme veya koruyucu aile gibi hizmetlerden faydalandırılması, şayet bunlara da imkan yoksa son çare olarak çocuklara ev tipi bakım kuruluşlarında barınma imkanı sunulması söz konusudur. Türkiye'de kimsesiz ve muhtaç

çocukların barınma olanakları aile ortamına en yakın kuruluşlar olan “Çocuk Evleri” ve “Çocuk Evleri Sitesi” olarak anılan ev tipi bakım merkezlerinde sunulmaktadır (Çocuk Destek, Gelişim ve Eğitim Programı, 2020: 7). Darüleytamlarda olduğu gibi günümüzde de kız çocuklarına evlenirken çeyiz yardımı yapılmaktadır. Bu tutar şu anda en yüksek Devlet memuru aylığının bir buçuk katı olup, vergi kesintisi yapılmaksızın ödenmektedir. (2828 Sayılı Kanun, m.32).

Türkiye’de sosyal hizmetlerin her geçen gün profesyonel şekilde verildiği görülse de, sunulan hizmetlerin çağın gerekliliklerine göre güncellenmesi gerekmektedir. Örneğin; devlet korumasından yararlanan çocukların reşit olduklarında kamuda istihdam edilmeleri faydalı bir uygulamadır (<https://www.aile.gov.tr>). Ancak bu çocukların bir zanaat öğrenmeleri, teknolojik gelişmelerden haberdar olmaları, mesleki ve teknik eğitim ile çıraklık eğitimi almaları desteklenmelidir. Çocukların üretim faaliyetlerine katılmaları teşvik edilmeli, ticarete atılmak isteyen çocuklara hibe desteği verilmelidir. Buna ilaveten, çocukların manevi ve ahlaki gelişimlerine yönelik eğitimler de verilmelidir. Bu hususta Darüleytamlarda verilen eğitimlerden ilham alınarak yeni bir müfredat oluşturulmalıdır. Korunmaya muhtaç çocuk sayısının oldukça yüksek olduğu Türkiye’de çocukların sosyal işlevselliğinin artırılması gerekmektedir. Böylelikle çocukların gelecekte kendi kendilerine yeten ve kişisel ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayabilen bireyler olarak toplumda var olabilmeleri mümkün olacaktır. Son olarak, Osmanlı Devleti’ne ait diğer sosyal hizmet kurumlarının araştırılması da önemlidir. Zira yapılan çalışmalardan faydalı bulgular elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abay, A.R. (2018). Yaşlılığa Genel Bakış: Kavramlar ve Temel Yaklaşımlar. Abay, A.R., Güngör, F. (Ed.), Yaşlılarla Sosyal Hizmet içinde (Ünite 1). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aktı, S. (2024). *Bursa'da Dezavantajlı Gruplara Yönelik Kurulan Osmanlı Vakıfları ve Faaliyetleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akyıldız, Y. (2020). Türkiye'de kamusal sosyal hizmetin temelleri: Sosyal Hizmet Enstitüsü, Sosyal Hizmet Akademisi. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü.
- Altunay Şam, E. (2022). Osmanlı göç politikası ekseninde kimsesizler. *XIX. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, 3-7 Ekim 2022, 1435-1464.
- As, İ. (2020). *Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aytekin, H. (2006). *1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bakar, B. (2005). Mondros Mütarekesi'nden sonra yaşanan önemli bir problem: Türk ve Ermeni yetimleri sorunu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(62), 569-588.
- Çağlar, D. (2019). II. Atatürk ve cumhuriyet devrinde korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım ve öğretim olanakları. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 15(2), 1-21.
- Çay Çakır, S. (2024). *19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Yoksullukla Mücadele ve Kurumlar*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, R. (2018). Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetleri ve Uygulamaları. Abay, A.R., Güngör, F. (Ed.), Yaşlılarla Sosyal Hizmet içinde (Ünite 8). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Çetin, H. (2014). *Türkiye'de Sosyal Hizmetler Ve Sosyal Yardımların Yeniden Yapılanması Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Çetinkaya, Ş. (2012). *Türkiye'de Sosyal Yardımlaşma Müessesesi: Durum Analizi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. (Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.
- Çocuk Destek, Gelişim ve Eğitim Programı. (2020). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Darüleytam, <https://avys.omu.edu.tr> (14.08.2024).
- Demir, M., & Şahin, H. (2016). Haydarpaşa darüleytam hastanesi: 1919-1923 Dönemi. *Tarih Okulu Dergisi*, 25. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh843>.

- Eken, G. (2013). Erzincan darüleytamına dair bazı bilgiler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 123-133.
- Genç, Y. & Şar, A.H. (2016). *Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları-I*. Genç, Y. ve Taylan, H.H. (Ed.). Aile ve Çocukla Sosyal Hizmet içinde (Ünite 7). Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir
- Genç, Y. & Şar, A.H. (2016). *Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları-II*. Genç, Y. ve Taylan, H.H. (Ed.). Aile ve Çocukla Sosyal Hizmet içinde (Ünite 8). Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- İşeri, M. (2014). *Osmanlı Çocuk Koruma Sistemi ve Darüleytamlar (1851-1923)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Kılınç, M. (2019). Darüleytamlarda yürütülen mesleki teknik eğitim uygulamaları. *Atatürk Yolu Dergisi*, (64), 211-228.
- Müezzinoğlu, E. (2012). I. Dünya Savaşı esnasında yetim ve öksüz çocukların himayesi ve eğitimi: Darüleytamlar. *History Studies*, 4(1), 399-417.
- Namal, Y. & Kesbiç, K. (2019). Hilâl-İ ahmer cemiyeti kadıköy şubesinin kuruluşu ve faaliyetleri (1912-1922). *Journal of International Social Research*, 12(66). <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3587>
- Nuhoğlu, H. Y. (1993). Darüleytam, Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul. <https://islamansiklopedisi.org.tr/daruleytam>, Erişim Tarihi: 14.08.2024.
- Okur, Y. (1996). *Darüleytamlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Özden, E. (2023). Osmanlı Devleti'nin yetimler konservatuvarı: darüleytamlar (1900-1922). *İDİL*, (112). 1915–1926. <http://doi:10.7816/idil-12-112-01>
- Özgün, C. (2016). Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında çocuk dilenciler sorunu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(33), 25-60.
- Özkan, S. (2006). Türkiye'de darüleytamların gelişimi ve niğde darüleytamı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 211-229.
- Öztürk, H., & Emiroğlu, A. (2023). Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti çocuk yetiştirme politikalarında “Darü’ş-Şafaka, Dar’ül-Aceze, Dar’ül-Hayr ve Dar’ül-Eytam” kurumlarının yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 344-368.
- Selçuk, B. A. & Çolak, C. (2012). Türkiye'nin ilk çocuk hastanesi; Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 2(1), 11-14.
- Şafak, N. (2013). Darüleytamda çocuk olmak: on çocuk on portre. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2), 261-283.
- Şahin, H. (2021). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Darüleytam Umum Müdüriyeti 1914-1927*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Şam, E. A. Osmanlı Göç Politikası Ekseninde Kimsesizler, ttk.gov.tr (14.08.2024).
- Şenocak, H. (2010). Sosyal güvenlik sistemini oluşturan bileşenlerin tarihi süreç ışığında değerlendirilmesi. *Journal of Social Policy Conferences*, (56).
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/> (01.11.2024).
- Tetik, A. & Korkmaz, A. (2022). Osmanlı döneminde sosyal politika uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 423-443.
- Toper, F., Aslan, H. & Özpolat, A. (2023). Türkiye'deki sosyal hizmet kurumlarının tarihsel gelişimi. *Tarih Okulu Dergisi*, 16(62). <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.66159>.
- Tuncay, T. (2013). Yaşam sonu bakımında sosyal hizmet uzmanının rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 145-154. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48480/614182>
- Türkmen, B. (2015). Sosyal hizmet tarihi. *İzmir*. http://www.bekirturkmen.com/dosya/Sosyal_Hizmet_Tarihi.pdf (15.08.2024).
- Ünal, V. (2015). Dünden bugüne kültürümüzde koruyucu aile hizmetleri üzerine bazı değerlendirmeler. *Journal of Turkish Studies*, 10(6). <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8181>
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, RG, 27 Mayıs 1983, Sayı 18059.

Araştırma Makalesi / Research Article

Sağlık Sistemlerine Güvensizliğin Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışına Etkisi

Fatma Çiftçi Kırac¹

Öz

Çalışmanın amacı sağlık sistemlerine duyulan güvensizliğin sağlık hizmeti talep erteleme davranışına etkisini incelemektir. Araştırmanın evreni Kahramanmaraş ilinde yaşayan 18 yaş ve üzeri bireylerdir. Araştırma kapsamında 384 kişiye ulaşılmıştır. Çalışmada Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeği ve Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların sağlık sistemlerine güvensizlik ortalamaları 35-44 yaş ile 45-54 yaş aralığındaki katılımcılara göre daha yüksek tespit edilmiştir. Bekâr bireylerin sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ortalaması evli olanlara göre daha yüksektir. Araştırma bulgularına göre lise mezunlarının sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ortalaması üniversite mezunlarına göre daha düşük çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sağlık sistemlerine güvensizlik kendi kendine/ bireysel çare arama davranışını pozitif yönde etkilemektedir. Sağlık sistemlerine güvensizlik kaçınma davranışını ve harekete geçmeme davranışını pozitif yönde etkilemektedir. Sağlık sistemlerine güvensizlik sağlık hizmeti talep erteleme davranışını pozitif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Sistemlerine Güvensizlik, Sağlık Erteleme, Sağlık Sistemi.

The Effect of Distrust in Health Systems on HealthCare Demand Procrastination Behavior

Abstract

The aim of the study is to examine the effect of distrust in health systems on healthcare demand procrastination behavior. The universe of the study is individuals aged 18 and over living in Kahramanmaraş province. 384 people were reached within the scope of the study. The Distrust in Health Systems Scale and the Healthcare Demand Procrastination Behavior Scale were used in the study. According to the findings of the research, the average distrust of the health systems among the participants between the ages of 18-24 was found to be higher than the participants between the ages of 35-44 and 45-54. The average procrastination behavior of seeking health services among single individuals is higher than among married individuals. According to the research findings, the average healthcare demand procrastination behavior of high school graduates was lower than that of university graduates. According to the research results, distrust in health systems positively affects self-/individual solution-seeking behavior. Distrust in health systems positively affects avoidance behavior and inaction behavior. Distrust in health systems positively affects the healthcare demand procrastination behavior.

Keywords: Distrust in Health Systems, Healthcare Procrastination, Health System.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, e-posta: ciftcifatma50@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5996-9068

1. GİRİŞ

Güven, kişiler ve kurumlar arasında istikrarlı bir ilişki kurmanın ön koşuludur (Saita vd., 2016). Kurumsal güven kavramı bireyin bir kurumun yeterliliğine ve değerlerine olan inancı olarak tanımlanmaktadır (Armstrong vd., 2006; Mouslim vd., 2020). Sağlık sistemlerine duyulan güven ise hastaneler, klinikler, laboratuvarlar, sigorta şirketleri ve ilaç şirketleri dahil olmak üzere toplumların sağlık durumlarını korumak ve geliştirmek için faaliyet gösteren organizasyonlara ilişkin güvendir ve kurumsal güvenin alt kümesi oluşturur (Shea vd., 2008; Mouslim vd., 2020). Güven kavramı, tüm hizmet sunum süreçlerinin ve yönetsel uygulamaların ilişkisel olduğu sağlık sisteminde önemli bir rol oynamaktadır (Bayın Donar vd., 2024). Buna karşın güvensizlik sağlık bakım sürecinde kritik bir rol oynamakta ve sistemin işleyişini etkilemektedir (LaVeist vd., 2009). Güvensizlik, bir bireyin veya kuruluşun başkasının çıkarları doğrultusunda hareket edeceğine güvenmeyeceğine dair inancını yansıtır (Hooper vd., 2022). Sağlık sistemlerine duyulan güvensizlik, bireyin sağlık hizmeti sunucusuna olan güvensizliğinin yanı sıra gerektiğinde hizmetlere erişip erişemeyeceği duygusu da dahil olmak üzere sağlık sistemlerine yönelik olarak genel bir şüphecilik içerir (Hawkes vd., 2023). Sağlık sistemine duyulan güvensizlik, tıbbi bakım arama, koruyucu sağlık bakımı, tedavi rejimlerine uyma ve tıbbi araştırmalara katılma konusunda önemli bir engel teşkil edebilir (Rose vd., 2004). Sağlık sistemlerine güvensizlik duyan hastaların sağlık bakımından kaçınma olasılıkları daha yüksek, bakımın sürekliliğini sağlama olasılıkları daha düşük, sağlık bakımı arama davranışı ve sağlık bakımı önerilerini kabul etme olasılıkları daha düşüktür (Armstrong vd., 2006). Alanyazın incelendiğinde güvensizlik, daha kötü sağlık sonuçlarıyla ilişkilendirilmiş ve bireylerin sağlık hizmeti talebini de olumsuz yönde etkileyebileceğini belirtilmiştir (Gibbons, 2019).

Erteleme, kişinin kendisi ve başkaları için olumsuz etkileri olacağını bilmesine rağmen amaçlanan bir görevi gönüllü ve gereksiz yere geciktirmesi olarak tanımlanmaktadır (Sirois ve Biskas, 2024). Sağlıkla ilgili erteleme davranışı çok boyutlu bir kavramdır ve bireyin sağlık sonuçlarını doğrudan etkileyen bir faktördür (Shareinia vd., 2022). Sağlık hizmeti talep erteleme davranışı, bireyin sağlık durumuna yönelik yapması gereken görevlere başlama veya son verme niyetine rağmen görevleri yerine getirmede gereksiz bir gecikmedir ve sıklıkla olumsuz duygular ve bireysel tatminsizlikle ilişkilendirilir (Moghadam vd., 2019). Sağlık ile ilgili davranışlarda ertelemeyi, başlangıçta başlama veya bitirme niyetine rağmen davranışların (veya görevlerin) gereksiz yere geciktirilmesi olarak tanımlanmakta ve buna çoğu zaman gecikmeyle ilgili olumsuz duygular ve kişisel memnuniyetsizlik eşlik etmektedir (Hagbin ve Pychyl, 2016). Erteleme ve sağlık üzerine yapılan araştırmalar, zaman geçtikçe erteleyenlerin ertelemeyenlere göre daha fazla stres ve hastalık yaşadığını göstermiştir (Chauhan vd., 2024). Erteleme bireylerin sağlıkla ilgili görevleri yerine getirmeyi etkilemekte, ruh sağlığı sorunları, depresyon, anksiyete, düşük öz yeterlilik gibi bazı olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Babaie vd., 2022). Sağlıkla ilgili erteleme davranışı karmaşık bir olgudur ve sosyal, kültürel, ekonomik, eğitimsel, aile, sağlık okuryazarlığı, bireyin kendisi ve başkalarıyla etkileşimleri ve sağlık hizmetlerine erişim düzeyi gibi çeşitli faktörler bu davranışı etkileyebilir (Shareinia vd., 2024). Bu bağlamda bu araştırmada sağlık sistemlerine duyulan güvensizliğin sağlık hizmeti talep erteleme davranışına etkisi incelenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Sağlık sistemlerine yönelik güven hem toplumları hem de ülkeleri önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir. Sağlık sistemlerine güvensizlik duyan hastaların sağlık bakımından kaçınma olasılıkları daha yüksek, bakımın sürekliliğini sağlama olasılıkları daha düşüktür. Bu bağlamda bu araştırmada, sağlık sistemlerine güvensizliğin sağlık hizmeti talep erteleme davranışına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Kahramanmaraş ilinde yaşayan 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Anket tekniği kullanılarak yapılan araştırmada veriler kolayda örneklem yöntemi ile elde edilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2018) göre evreni temsil etme açısından belirli şartlar altında 384 kişinin örneklem için yeterli olduğu savunulmaktadır. Aynı görüş Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından da savunulmaktadır. Bu araştırma kapsamında 384 kişiye ulaşılmıştır.

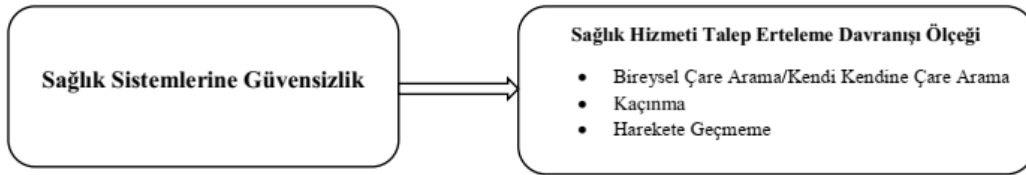
2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama için oluşturulan anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara ait sosyo demografik değişkenlere yer verilmiştir. İkinci bölümünde Yeşildal vd. (2020) geliştirilen Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeği kullanılmıştır. 5’li likert yöntemi ile hazırlanan ölçek 10 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Anketin üçüncü bölümünde Söyler vd. (2022) tarafından geliştirilen Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Ölçeği kullanılmıştır. 5’li likert yöntemi ile geliştirilen ölçek 11 madde ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Birinci faktör “kendi kendine/bireysel çare arama” davranışı 3 madde, ikinci faktör “kaçınma” davranışı 4 madde, üçüncü faktör “harekete geçmeme” davranışı 4 maddeden oluşmaktadır. Ölçeklere ait psikometrik analizler tablo 2’de verilmiştir.

2.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın modeli ve hipotezleri şu şekildedir

Şekil 1: Araştırma Modeli

Hipotez 1: H1= Sağlık sistemlerine güvensizlik sağlık hizmeti talep erteleme davranışını pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez 2: H1= Sağlık sistemlerine güvensizlik bireysel çare arama davranışını pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez 3: H1= Sağlık sistemlerine güvensizlik kaçınma davranışını pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez 4: H1= Sağlık sistemlerine güvensizlik harekete geçmeme davranışını pozitif yönde etkilemektedir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri yüz yüze toplanmıştır. Elde edilen veriler excel programında kontrol edildikten sonra hatalı ve eksik veriler araştırmadan çıkarılmıştır. Veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programında analiz edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliklerine bakmak için Cronbach Alpha değerleri verilmiş olup, normal dağılıma uygun olup olmadığını incelemek içinde çarpıklık ve basıklık değerleri verilmiştir. Cronbach Alpha değerinin 1’e yaklaşması ölçeğin güvenilir olduğunu çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 değerinde olması ölçeklerin normal dağıldığını göstermektedir (Tavakol ve Dennick, 2011; Tabachnick ve Fidel,

2013). Yapılan analiz sonucunda ölçekler güvenilir ve normal dağılıma uygun olduğu gösteren değerler tablo 2’de verilmiştir. Araştırmada, tanımlayıcı istatistiklere, ölçeklerin psikometrik analizlerine, bağımsız gruplarda t testine, bağımsız gruplarda tek yönlü varyans (ANOVA) analizine ve regresyon analizine yer verilmiştir.

2.6. Araştırmanın Etiği

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu araştırma için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurulu’nun 04.09.2024 tarih ve E -342246 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

3. BULGULAR

Bu kısımda araştırmanın tanımlayıcı istatistiksel analizlerine, psikometrik analizlere ve regresyon analizlerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Özellikler

	Değişkenler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	192	50,0
	Erkek	192	50,0
Yaş	18-24	83	21,6
	25-34	74	19,3
	35-44	75	19,5
	45-54	76	19,8
	55 +	76	19,8
Medeni Durum	Evli	254	66,1
	Bekâr	130	33,9
Çalışma Durumu	Çalışıyor	212	55,2
	Çalışmıyor	172	44,8
Eğitim Durumu	İlkokul	127	33,1
	Lise	161	41,9
	Üniversite	96	25,0
Yaşadığı Yeri	İl Merkez	170	44,3
	İlçe Merkez	76	19,8
	Merkez Köy	83	21,6
	İlçe Köy	55	14,3
Toplam		384	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya dâhil olanların %50’si erkek, %66,1’i evli, %41,9’u lise mezunu ve %44,3’ü kent merkezinde yaşamaktadır. Katılımcıların %21,6’sı 18-24 yaşlarında %19,3’ü 25-34 yaşlarında, %19,5’i 35-44 yaşlarında, %19,8’i 45-54 yaşlarında ve %19,8’i 55 ve üstü yaşlarındadır.

Tablo 2: Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeği (SSGÖ) İle Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Ölçeği (SSTEDÖ) Alt Boyutlarının Psikometrik Analizleri

Ölçekler	Ölçek Boyutları	İfade Sayısı	Min	Max	Cronbach Alpha	ort	SS	Normallik Testi	
								Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Sağlık Sistemlerine		10	1	5	0,857	2,35	0,72	0,777	1,467

Güvensizlik Ölçeği									
Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Ölçeği	Kendi Kendine/Bireysel Çare Arama	3	1	5	0,824	2,18	0,99	0,871	0,068
	Kaçınma	4	1	5	0,880	2,50	1,03	0,403	-0,672
	Harekete Geçmeme	4	1	5	0,866	2,46	1,00	0,513	-0,440
	Ölçek Genel	11	1	5	0,926	2,40	0,89	0,526	-0,053

Tablo 2’de SHTEDÖ’nün alt boyutları ile SSGÖ’nün psikometrik özellikleri verilmiştir. SHTEDÖ’nün; “bireysel çare arama” boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,824, çarpıklık değeri 0,871 ve basıklık değeri 0,068’dir, “kaçınma” boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,880, çarpıklık değeri 0,403 ve basıklık değeri -0,672’dir, “harekete geçmeme” boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,866, çarpıklık değeri 0,513 ve basıklık değeri -0,440’dır. SHTEDÖ’nün Çarpıklık değeri 0,526 ve basıklık değeri -0,053’tür. Ölçeğin genel Cronbach Alpha değeri ise 0,926’dır. SSGÖ’nün Cronbach Alpha değeri 0,857 çarpıklık değeri 0,777 ve basıklık değeri 1,467’dir. Bu değerler ölçeklerin ve alt boyutlarının güvenilir ve normal dağıldığını gösterir (Tavakol ve Dennick, 2011; Tabachnick ve Fidel, 2013).

Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri İle Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeği (SSGÖ) ve Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Ölçeği (SSTEDÖ) Alt Boyutları Ortalamalarına Ait Analizler

Bağımsız Değişken	n	Kendi Kendine/Bireysel Çare Arama	Kaçınma	Harekete Geçmeme	Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı	Sağlık Sistemlerine Güvensizlik
Cinsiyet						
Kadın	192	2,20±0,95	2,54±0,95	2,56±0,97	2,45±0,83	2,30±0,66
Erkek	192	2,16±1,03	2,47±1,10	2,36±1,02	2,34±0,95	2,41±0,77
t		0,376	0,691	1,953	1,193	-1,383
p		0,707	0,490	0,052	0,234	0,168
Yaş						
18-24 ^a	83	2,51 ±1,06	2,57 ±1,09	2,73 ±1,02	2,61 ±0,96	2,58 ±0,83
25-34 ^b	74	1,93 ±0,92	2,71 ±1,05	2,57 ±1,13	2,44 ±0,84	2,49 ±0,71
35-44 ^c	75	1,91 ±0,89	2,34 ±0,99	2,19 ±0,82	2,17 ±0,72	2,20 ±0,62
45-54 ^d	76	2,00 ±0,87	2,36 ±1,01	2,26 ±0,95	2,23 ±0,88	2,20 ±0,53
55 + ^e	76	2,51 ±1,00	2,54 ±0,98	2,52 ±0,97	2,52 ±0,96	2,29 ±0,78
F		8,098	1,683	3,959	3,607	4,732
p		<0,001	0,153	0,004	0,007	0,001
Fark (scheffe)		b,c,d < a,e		a>c	a>c	a>c,d
Medeni Durum						
Evli	254	2,08±0,92	2,46±1,02	2,35±0,98	2,31±0,88	2,26±0,67
Bekâr	130	2,38±1,08	2,59±1,04	2,67±1,01	2,56±0,90	2,54±0,77
t		-2,857	-1,226	-2,976	-2,580	-3,648
p		0,005	0,221	0,003	0,010	0,001
Eğitim Durumu						
İlkokul ^a	127	2,35±1,03	2,57±1,01	2,53±0,99	2,50±0,94	2,29±0,70

Lise ^b	161	2,03±0,86	2,31±0,95	2,28±0,94	2,22±0,82	2,25±0,63
Üniversite ^c	96	2,21±1,09	2,73±1,12	2,67±1,07	2,57±0,91	2,62±0,82
F		3,928	5,358	5,177	5,615	9,026
p		0,020	0,05	0,006	0,004	0,001
Fark (scheffe)		a>b	b<c	b<c	b<c	a,b<c
Çalışma Durumu						
Çalışıyor	212	2,01±0,88	2,49±1,03	2,40±1,01	2,32±0,85	2,29±0,67
Çalışmıyor	172	2,39±1,07	2,52±1,03	2,54±0,99	2,49±0,94	2,43±0,77
t		-3,856	-0,264	-1,348	-1,804	-1,833
p		0,001	0,792	0,179	0,072	0,068

Tablo 3'te araştırmaya dâhil olan bireylerin sosyo-demografik özelliklerine göre Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeği ile Sağlık Hizmeti Talep Ertelme Davranışı Ölçeği ve alt boyutlarından (Kendi Kendine/Bireysel Çare Arama, Kaçınma, Harekete Geçmeme) aldıkları ortalama puanlar arasındaki farkların tespiti için yapılan bağımsız gruplarda t testi ve bağımsız gruplarda tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Farklılığın hangi değişkenler arasında olduğunu tespit edebilmek için scheffe testi yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda cinsiyete göre ölçek ve alt boyut ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiş ($p>0,05$) iken yaşa göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). 18-24 yaş aralığındakiler ile 55 ve üstü yaş aralığındakilerin bireysel çare (kendi kendine) arama davranışı ortalamalarının diğer yaş guruplarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 18-24 yaş aralığındakilerin 35-44 yaş aralığındakilere göre harekete geçmeme ortalamalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde 18-24 yaş aralığındakilerin 35-44 yaş aralığındakilere göre sağlık hizmeti talep ertelme davranışı ortalamalarının 35-44 yaş aralığındakilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 18-24 yaş aralığındakilerin sağlık sistemlerine güvensizlik ortalamaları 35-44 yaş ile 45-54 yaş aralığındakilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Medeni duruma göre ölçek ve alt boyut ortalamalarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bekâr olanların bireysel çare arama ve harekete geçmeme davranışı ortalaması evli olanlara göre daha yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Bekâr olan bireylerin sağlık hizmeti talep ertelme davranışı ortalaması evli olanlara göre daha yüksektir. Başka bir sonuçta evli bireylerin sağlık sistemlerine güvensizliği bekâr olanlara göre daha düşük çıktığı gözlemlenmiştir.

Bireylerin eğitim durumuna göre ölçek ve alt boyut puan ortalamalarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). İlkokul mezunlarının lise mezunlarına göre bireysel çare arama davranışı ortalaması daha yüksek çıkmıştır. Lise mezunlarının kaçınma ve harekete geçmeme davranışı üniversite mezunlarına göre daha düşük çıkmıştır. Yine lise mezunlarının sağlık hizmeti talep ertelme davranışı ortalaması üniversite mezunlarına göre daha düşük çıkmıştır. İlkokul ve lise mezunlarının sağlık sistemlerine güvensizlik ortalaması üniversite mezunlarına göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bireylerin bir işte çalışma durumuna göre ölçek puan ortalamalarında anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p>0,05$). Sadece çalışma durumuna göre bireysel çare arama davranışı ortalamasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Herhangi bir işte çalışmayanların bireysel çare arama davranışının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeği (SSGÖ) Kendi Kendine/Bireysel Çare Arama Davranışı Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	β	t	p	VIF
Sabit		0,777		4,978	<0,001	

Sağlık Sistemlerine Güvensizlik	Kendi Kendine/ Bireysel	0,596	0,435	9,432	<0,001	1,000
R= 0,435 R ² = 0,189 Durbin Watson= 1,521 F=88, p<0,001						

Tablo 4'te görüldüğü üzere sağlık sistemlerine güvensizliğin kendi kendine/ bireysel çare arama davranışı üzerine etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Bu sonuca kendi kendine/ bireysel çare arama davranışındaki değişimin % 18'i (R²=0,189) sağlık sistemlerine güvensizlik tarafından açıklanmaktadır. Modelin açıklayıcı gücünün anlamlılığı açısından bir sorun olmadığı tespit edilmiştir (F=88,959 p<0,001). Bu sonuçlara göre sağlık sistemlerine güvensizlik kendi kendine/ bireysel çare arama davranışını pozitif yönde etkilemektedir (β =0,435 t=9,432 p<0,001). Sağlık sistemlerine güvensizlik düzeyindeki her 1 birim artış kendi kendine/ bireysel çare davranışında B=0,596'lık bir artış sağlamaktadır. Bu sonuca göre Hipotez 2 kabul edilmiştir.

Tablo 5: Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeği (SSGÖ) Kaçınma Davranışı Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	β	t	p	VIF
Sabit	Kaçınma	1,190		7,178	<0,001	
Sağlık Sistemlerine Güvensizlik		0,558	0,391	8,312	<0,001	1,000
R= 0,391 R ² = 0,153 Durbin Watson= 1,512 F=69,088 p<0,001						

Tablo 5'te görüldüğü üzere sağlık sistemlerine güvensizliğin kaçınma davranışı üzerine etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Bu sonuca kaçınma davranışındaki değişimin % 15'i (R²=0,153) sağlık sistemlerine güvensizlik tarafından açıklanmaktadır. Modelin açıklayıcı gücünün anlamlılığı açısından bir sorun olmadığı tespit edilmiştir (F=69,088 p<0,001). Bu sonuçlara göre sağlık sistemlerine güvensizlik kaçınma davranışını pozitif yönde etkilemektedir (β =0,391 t=8,312 p<0,001). Sağlık sistemlerine güvensizlik düzeyindeki her 1 birim artış kaçınma davranışında B=0,558'lik bir artış göstermektedir. Bu sonuca göre Hipotez 3 kabul edilmiştir.

Tablo 6: Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeğinin (SSGÖ) Harekete Geçmeme Davranışı Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	β	t	p	VIF
Sabit	Harekete Geçmeme	1,107		6,956	<0,001	
Sağlık Sistemlerine Güvensizlik		0,575	0,415	8,918	<0,001	1,000
R= 0,415 R ² = 0,172 Durbin Watson= 1,542 F=79,531 p<0,001						

Tablo 6'da görüldüğü üzere sağlık sistemlerine güvensizliğin harekete geçmeme davranışı üzerine etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Bu sonuca harekete geçmeme davranışındaki değişimin %17'si (R²=0,172) sağlık sistemlerine güvensizlik tarafından açıklanmaktadır. Modelin açıklayıcı gücünün anlamlılığı açısından bir sorun olmadığı tespit edilmiştir (F=79,531 p<0,001). Bu sonuçlara göre sağlık sistemlerine güvensizlik harekete geçmeme davranışını pozitif yönde etkilemektedir (β =0,415 t=8,918 p<0,001). Sağlık

sistemlerine güvensizlik düzeyindeki her 1 birim artış harekete geçmeme davranışında $B=0,575$ 'lik bir artış göstermektedir. Bu sonuca göre Hipotez 4 kabul edilmiştir.

Tablo 7: Sağlık Sistemlerine Güvensizlik Ölçeğinin (SSGÖ) Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı Ölçeği (SHTEDÖ) Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	β	t	p	VIF
Sabit		1,047		7,539	<0,001	
Sağlık Sistemlerine Güvensizlik	Sağlık Hizmeti Talep Erteleme Davranışı	0,572	0,463	10,214	<0,001	1,000
R= 0,463 R ² = 0,215 Durbin Watson= 1,464 F=104,319 p<0,001						

Tablo 7’de görüldüğü üzere sağlık sistemlerine güvensizliğin sağlık hizmeti talep erteleme davranışı üzerine etkisini gösteren regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Bu sonuca sağlık hizmeti talep erteleme davranışındaki değişimin %21’i ($R^2=0,215$) sağlık sistemlerine güvensizlik tarafından açıklanmaktadır. Modelin açıklayıcı gücünün anlamlılığı açısından bir sorun olmadığı tespit edilmiştir ($F=104,319$ $p<0,001$). Bu sonuçlara göre sağlık sistemlerine güvensizlik sağlık hizmeti talep erteleme davranışını pozitif yönde etkilemektedir ($\beta =0,463$ $t=10,214$ $p<0,001$). Sağlık sistemlerine güvensizlik düzeyindeki her 1 birim artış sağlık hizmeti talep erteleme davranışında $B=0,572$ 'lik bir artış göstermektedir. Bu sonuca göre Hipotez 1 kabul edilmiştir.

4. TARTIŞMA

Çalışmada, sağlık sistemlerine güvensizliğin sağlık hizmeti talep erteleme davranışına etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre çalışmaya dahil olan bireylerin cinsiyetleri ile sağlık sistemlerine güvensizlik ve sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ölçek ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Alanyazın incelendiğinde bu sonuç ile tutarlı olarak Uslu (2023), Çankaya ve Filiz (2024) sağlık sistemlerine güvensizlik ve cinsiyet arasında anlamlı fark bulamazken, Moghadam vd. (2019) ve Söyler (2024) sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ile cinsiyet arasında anlamlı fark bulamamışlardır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre 18-24 yaş aralığındaki katılımcılar ile 55 ve üstü yaş aralığındaki katılımcıların bireysel çare (kendi kendine) arama davranışı ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 18-24 yaş aralığındakilerin 35-44 yaş aralığındakilere göre sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ortalamalarının 35-44 yaş aralığındakilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Soyuğurlu ve Yeşiltaş (2024) araştırmalarında 45 yaş üstü ve 31-44 yaş arasındaki bireylerin 18-30 yaş arasındaki bireylere göre kendi kendine çare arama, kaçınma, harekete geçmeme ve sağlık hizmeti talebini erteleme eğilimlerinin istatistiksel açıdan anlamlı ölçüde düşük olduğu belirlemişlerdir. Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer bulguya göre 18-24 yaş aralığındakilerin sağlık sistemlerine güvensizlik ortalamaları 35-44 yaş ile 45-54 yaş aralığındakilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçtan farklı olarak Diğer ve Ardıç (2023) çalışmalarında 46-60 yaş arasındaki bireylerin sağlık sistemlerine güvensizlik düzeylerinin diğer gruplara kıyasla daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Göde ve Kuşcu (2022) 18-19 ve 20-21 yaş arasındaki öğrencilerin sağlık sistemlerine güven ortalamalarını 22 yaş ve üzeri öğrenci ortalamasına göre daha yüksek bulmuşlardır.

Araştırma bulgularında göre bekâr olan katılımcıların bireysel çare arama ve harekete geçmeme davranışı ortalaması evli olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Dahası bekâr olanların sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ortalaması evli olanlara göre daha yüksektir. Bu sonuçlarla tutarlı olarak Soyuğurlu ve Yeşiltaş (2024) bekar katılımcıların kendi kendine çare arama, kaçınma, harekete geçmeme ve sağlık hizmeti talebini erteleme düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit etmiştir. Söyler (2024) sağlık hizmeti talep erteleme ölçeği ve tüm alt

boyutlarında bekar bireylerin sağlık hizmeti taleplerini erteleme eğiliminin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmada evli bireylerin sağlık sistemlerine güvensizliği bekâr olanlara göre daha düşük çıktığı gözlemlenmiştir. Bu sonuçtan farklı olarak Uslu (2023) evlilerin sağlık sistemlerine güvensizlik düzeylerinin bekarlardan daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre ilkökul mezunlarının lise mezunlarına göre bireysel çare arama davranışı ortalaması daha yüksek çıkmıştır. Lise mezunlarının kaçınma ve harekete geçmeme davranışı üniversite mezunlarına göre daha düşük çıkmıştır. Lise mezunlarının sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ortalaması üniversite mezunlarına göre daha düşük çıkmıştır. Bu sonuçla tutarlı olarak Soyugurlu ve Yeşiltaş (2024) lisans/lisansüstü eğitime sahip bireylerin kendi kendine çare arama, kaçınma, harekete geçmeme ve sağlık hizmeti talebini erteleme düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu sonuçtan farklı olarak Babaie vd. (2022) daha düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin sağlık bakımını erteleme olasılığı yüksek tespit etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre ilkökul ve lise mezunlarının sağlık sistemlerine güvensizlik ortalaması üniversite mezunlarına göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Eğitim arttıkça sağlık hizmetine güvensizlik artmakta ve buna bağlı olarak sağlık hizmeti talep erteleme davranışı da artmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, sağlık sistemlerine güvensizlik kendi kendine/ bireysel çare arama davranışını pozitif yönde etkilemektedir. Sağlık sistemlerine güvensizlik kaçınma davranışını ve harekete geçmeme davranışını pozitif yönde etkilemektedir. Sağlık sistemlerine güvensizlik sağlık hizmeti talep erteleme davranışını pozitif yönde etkilemektedir. Bu sonuçla tutarlı olarak, Söyler (2024) sağlık sistemine güvensizlik ile sağlık hizmeti talep erteleme davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Çağatay (2024) araştırmasında hekime olan güven arttıkça, sağlık hizmeti erteleme davranışının azaldığını tespit etmiştir. Katapodi vd. (2010) sağlık sistemlerine duyulan güvensizliğin, sağlık hizmetlerini kullanmaya yönelik yatkınlığı azalttığı sonucunu elde etmişlerdir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre sağlık sistemlerine güvensizlik duyan bireyler sağlık hizmeti taleplerini ertelemektedir. Sağlık sistemlerine yönelik güven hem toplumları hem de ülkeleri önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir. Sağlık sistemlerine yönelik güveni oluşturmak ve sürdürmek, maliyet kontrolü ve kamu iş birliği için hayati öneme sahiptir (Hermesh vd., 2020). Bireylerin sağlık sistemine olan güveni tedaviye uyum, koruyucu sağlık hizmeti talebi, hizmetlerin sürekliliği, sağlık arama davranışı ve kaliteli hizmet sunumunu etkileyebilmektedir (Bayın Donar vd.,2024). Bireyler kurumlara, sağlık çalışanlarına ya da sistem içerisindeki uygulamalara güvenmediğinde hizmet talep etmemekte ya da bu talebi geciktirmektedir. Sağlık hizmeti talebinde yaşanan gecikmeler ise özellikle kronik hastalıklarda telefisi mümkün olmayan sağlık sonuçlarına yol açabilmektedir. Toplumların sağlık sistemlerine duyduğu güven düzeyinin artırılmasına yönelik hükümetler saha çalışmaları yaparak bireylerin sistem içerisinde güvenlerini etkileyen faktörleri belirlemelidir. Bu bağlamda hasta hekim iletişiminin kalitesi güven oluşturmada en önemli faktörlerden biridir. Bu ilişkinin iyileştirilmesine yönelik etkili stratejiler geliştirmesi önem arz etmektedir. Hizmet sunum süreçlerinde kalitenin artırılması ve iyileştirilmesine yönelik iyi uygulama örnekleri yaygınlaştırılmalıdır. Dahası, hastaların sisteme yönelik şikayetleri ve deneyimleri detaylı analiz edilmeli ve bu konularda iyileştirme stratejileri ivedilikle hayata geçirilmelidir. Sağlık sistemlerine güvensizliğin sağlık hizmeti talep erteleme davranışına etkisinin incelendiği bu araştırmada elde edilen bulgular çalışılan örneklem ile sınırlıdır. Bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara ve ileride yapılması planlanan çalışmalarda sağlık hizmeti talep erteleme davranışı ile hasta memnuniyeti, hasta güvenliği konularının çalışılması önerilmektedir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Armstrong, K., Rose, A., Peters, N., Long, J. A., McMurphy, S., & Shea, J. A. (2006). Distrust of the health care system and self-reported health in the United States. *Journal of general internal medicine*, 21, 292-297.
- Babaie, M., Farahani, A. S., Nourian, M., Hosseini, M., & Mohammadi, A. (2022). Assessment of procrastination in providing nursing care among *Iranian nursing staff*. *BMC nursing*, 21(1), 343.
- Bayın Donar, G. B., Başköy, Y. H., Arslan, D. T., & Yeşilaydın, G. (2024). Sağlık bakım sistemine duyulan güven düzeyinin belirlenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 290-302.
- Chauhan, H., Arya, Y. K., Das, A., Pandey, S., Ghosh, T., Srivastava, A., & Thakur, Y. Health-related Procrastination, Occupational Stress, and Job Insecurity Among Private School Teachers.
- Çağatay, A. (2024). Hekime Güvenin Sağlık Hizmeti Talebi Erteleme Davranışı Üzerine Etkisi. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 19(1).
- Çankaya, A., & Filiz, E. (2024). Yaşlı bireylerin sağlık sistemine güvenleri ve sağlık arama davranışları. *Balkan Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 27-48.
- Diğer, H., & Ardıç, M. (2023). Sağlık sistemine güvensizlik düzeyini belirlemeye yönelik bir araştırma: Tokat ilinde bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(4), 1518-1530.
- Gibbons, J. (2019). The effect of segregated cities on ethnoracial minority healthcare system distrust. *City & Community*, 18(1), 321-343.
- Göde, A., & Kuşcu, F. N. (2022). E-Nabız sistemi kullanımının sağlık sistemlerine güvensizlik üzerine etkisinin incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Journal of Academic Value Studies*, 8(1), 37-46.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Ankara: (5. Baskı), Seçkin Yayıncılık.
- Haghbin, M., & Pychyl, T. A. (2016). Measurement of health-related procrastination: development and validation of the exercise and healthy diet procrastination scales. In *Procrastination, health, and well-being* (pp. 121-142). Academic Press.
- Hawkes, B. A., Khan, S. M., Bell, M. L., Guernsey de Zapien, J., Ernst, K. C., & Ellingson, K. D. (2023). Healthcare System Distrust and Non-Prescription Antibiotic Use: A Cross-Sectional Survey of Adult Antibiotic Users. *Antibiotics*, 12(1), 79.
- Hermesh, B., Rosenthal, A., & Davidovitch, N. (2020). The cycle of distrust in health policy and behavior: lessons learned from the Negev Bedouin. *PLoS One*, 15(8), e0237734.

- Katapodi, M. C., Pierce, P. F., & Facione, N. C. (2010). Distrust, predisposition to use health services and breast cancer screening: results from a multicultural community-based survey. *International Journal of Nursing Studies*, 47(8), 975-983.
- LaVeist, T. A., Isaac, L. A., & Williams, K. P. (2009). Mistrust of health care organizations is associated with underutilization of health services. *Health services research*, 44(6), 2093-2105.
- Moghadam, M. B., Rafii, F., & Ebadi, A. (2019). Health-related procrastination in nurses: prevalence and related factors. *Crescent Journal of Medical and Biological Sciences*, 6(2), 183-190.
- Mouslim, M. C., Johnson, R. M., & Dean, L. T. (2020). Healthcare system distrust and the breast cancer continuum of care. *Breast cancer research and treatment*, 180, 33-44.
- Rose, A., Peters, N., Shea, J. A., & Armstrong, K. (2004). Development and testing of the health care system distrust scale. *Journal of general internal medicine*, 19, 57-63.
- Saita, E., Zuliani, C., Tramontano, M., & Bonanno, G. A. (2016). Trust or distrust toward healthcare services: breast screening in the north and south of Italy. *World Futures*, 72(5-6), 254-265.
- Shareinia H, Ghiyasvandian S, Rooddehghan Z and Esteghamati A (2024). The formation of health-related procrastination in patients with type-2 diabetes: a grounded theory research. *Front. Psychol.* 14:1196717. doi: 10.3389/fpsyg.2023.1196717
- Shareinia, H., Ghiyasvandian, S., Rooddehghan, Z., & Esteghamati, A. (2022). Types of health-related procrastination in patients with type-2 diabetes: a qualitative content analysis. *Journal of Diabetes & Metabolic Disorders*, 21(2), 1509-1517.
- Shea, J. A., Micco, E., Dean, L. T., McMurphy, S., Schwartz, J. S., & Armstrong, K. (2008). Development of a revised health care system distrust scale. *Journal of general internal medicine*, 23, 727-732.
- Sirois, F. M., & Biskas, M. (2024). Procrastination and health in nurses: Investigating the roles of stress, health behaviours and social support. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(7), 898.
- Soyuğurlu, N., & Yeşiltaş, A. (2024). Bireylerin sağlık hizmet taleplerini erteleme davranışları üzerine bir araştırma. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 198-208.
- Söyler, S. The effects of health beliefs on cancer screening and distrust in health systems on healthcare demand procrastination: A cross-sectional study. *Online Turkish Journal of Health Sciences*, 9(2), 143-149.
- Söyler, S., Uyar, S., Kirac, R., Yilmaz, G., & Ciftci Kirac, F. (2022). Development of healthcare demand procrastination scale: a reliability and validity study. *Journal of Basic and Clinical Health Sciences*, 6(2), 617-626. <https://doi.org/10.30621/jbachs.1068530>.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (Vol. 6, pp. 497-516). Boston, MA: pearson

- Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International journal of medical education*, 2, 53.
- Uslu, D. (2023). Sağlık sistemlerine güvensizlik ile dijital sağlık ortamında veri yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 4(3), 355-366.
- Webb Hooper, M., Mitchell, C., Marshall, V. J., Cheatham, C., Austin, K., Sanders, K., & Grafton, L. L. (2022). Responding to healthcare distrust among underserved communities: phase II. *Psycho-Oncology*, 31(1), 3-8.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yeşildal, M., Erişen, M., & Kırıaç, R. (2020). Sağlık sistemlerine güvensizlik: bir geğerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(2), 251-259.